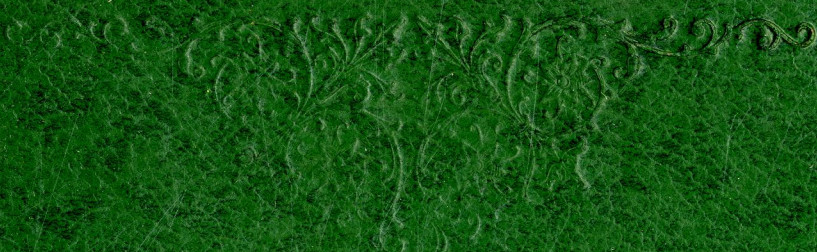

Б, ЛЕПКИЙ

8
БОГДАН ЛЕПКИ

7813

ОЛЕСЈА
СТОТИНАРЕВА КЋИ

ИСТОРИЈСКИ РОМАН

БЕОГРАД
1 9 3 0

06 - 10
ПРЕВЕО СА УКРАЈИНСКОГ

В. ВИЉКОВСКИ

ОЛЕСЈА СТОТИНАРЕВА КЋИ

ИСТОРИЈСКА ОЛИКА ИЗ ДОБА ХЕТМАНА ВИГОВСКОГ

НАПИСАО
БОГДАН ЛЕПКИ

47893
g

БЕОГРАД
ШТАМПАРСКИ ЗАВОД »ОРАО«. ТОПЛИЧИН ВЕНАЦ 4
1930

Преводаца, са одобрењем писца, задржава
сва права.

Львівська державна
наукова бібліотека

№

3479

Кратко објашњење имена.

Богдан Лепки писац овог романа је један од виђенијих и најплоднијих украјинских писаца последњих деценија.

Рођен 1872 године у Подолији. Отац му је био свештеник и такође познати украјински писац под псеудонимом Марко Мурава.

По свршеној средњој школи Богдан одлази у Беч да студира философију, прелази доцније на лавовски универзитет и дипломира у Кракову. Дуго је радио као професор украјинске гимназије, а 1926 године је изабран за професора краковског универзитета, за катедру украјинске литературе.

Написао је десет томова историјских романа, неколико томова поезије и приповедака, много литерарних расправа. Уређивао је последње издање Шевченкових дела у пет томова, дела Марка Вовчка (чија је Маруша преведена на наш језик) у три тома и последње издање историје Украјине од Николе Аркаса.

Богдан Лепки је најизразитији пример родољуба. Сва његова дела прожета су љубављу према отаџбини и жељом да пробуди тај осећај код својих земљака.

Стотинар код украјинских козака био је постављени или бирани командир чете.

Пошто је грађанско уређење већег дела Украјине било спојено са војним, стотина је одговарала срезу, пук — округу.

Козаци. Немојте само бркати украјинске козаке са донским козацима, са тим брадатим буљинама, страшних очију, дрска говора, слободног понашања. Они не личе једни на друге.

Украјинци носе браде тек после педесете године. Отуда и нећете видети у земљи друге браде осим седе. Младићи носе бркове као Пољаци. Украјинци су високи, снажни и витки. Имају већином правилне црте, извијене обрве, крупне очи.—Израз им је тих и племенит, мало и озбиљан тако да долази чисто тужан.

Хоћете ли да знате шта значи реч козак? Реч је та турска и значи ратник-коњаник, слободан, који није везан за стално место.

У време кад је Украјина била независна и ратовала с Турцима, Турци су крстили незнане непријатеље своје именом козаци. Нећу вам причати све ратове те државе, далеко би нас одвело. Доста је да вам кажем да се она за дуги низ година налазила између две ватре, московске и пољске државе. Могло би се тачније рећи између четири ватре, кад бисмо рачунали Турке и Татаре. Напоследку не могући се споразумети с Пољацима, ова је држава примила „братске“ предлоге Москве.

— Ми смо преслаби да се и даље боримо са нашим суседима. До сада смо славно издржали ратове то је истина, али ће нас напоследку прегазити. Москва нам предлаже савез, да га примимо.

Тако је мислио и говорио стари вожд Богдан Хмељницки, и народ га је послушао.

У почетку све је ишло добро. Једнакост, братство, слободу, све су Московци поштовали. Али мало по мало изменише се ствари.

Није прошло ни годину дана, а народ је имао хиљаду разлога да каже своме војду Богдану: — Шта смо урадили?!

Стари Богдан слушајући то заплакао се, причају, и ништа га није могло утешити.

— Дај да потражимо лека! рече по том, али не успе, и умре од туге.

После његове смрти наиђоше на Украјину тешка искушења. Подели се на два табора. Једни бежу за Москву, други се држаху Пољске.

Начини се и трећа странка. Ова бејаше за потпуну независност Украјине; на жалост малобројна. У ово доба почиње наша прича.

Марко Вовчок.

Запорошки козаци, сичови козаци или низови козаци.

1550 године међу козацима, који су избегли из пољске Украјине и настанили се на дњепарским брзацима, јавља се кнез Дмитар Вишневецки, као њихов поглавица. Он на острву Хртици, између брзака, гради тврђаву, која би служила као база и ослонац у борбама са Татарима. За кратко време на острву ствара се потпуно војничко уређење и граде се мање тврђавице на другим острвима.

Тај скуп козака већ у почетку назива себе сичови козаци, мало доцније низови или запорошки. Духом, бројем и уређењем јачају толико да у току два века претстављају страх и трепет својих суседа, нарочито Татара и Турака. Не признају над собом ничију власт, непрекидно ратују и од рата живе. Њима управља бирано часништво са „хетманом“ на челу и писарем који је његов помоћник и секретар.

Запорошка Сич сматрана је за најбољу ратну школу свога доба. Многи странци, доцније познате војсковође, долазили су у Сич да проведу неко време као прости козаци, јер се ратно искуство учило у самоме рату који је трајао непрекидно.

После сједињења Украјине са Москвом, значај и јачина Сиче стално опада.

1709 године хетман Мазепа, желећи да ослободи Украјину, закључио је савез са Швеђанима и прешао је са запорошким козацима на њихову страну пред познату Полтавску битку.

Једино су Запорошци схватили да је спас Украјине у искоришћењу помоћи од Швеђана; остали украјински народ остао је или пасиван или веран Русима.

После пропасти Швеђана и Мазепе цар Петар Велики нареди да се поруши Сич на острву Чартомлику. Већи део Запорожаца успе да побегне у Турску и ту оснива нову Сич, прво на ушћу Дњепра, затим на Дунаву.

Доцније су Турци иселили ту Сич у Малу Азију, где и данас има села који говоре украјински.

1793 г. Запорошци, који су остали верни Русији за своје велике заслуге у рату против Турака, добили су земље поред реке Кубање и ту се настанили, задржавајући донекле старо уређење и обичаје.

Тако су постали кубански козаци чије смо синове видели и код нас и који су својим цигитовањем заинтересовали целу Европу и Америку.

Богдан Хмељницьки.

XV и XVI век затекли су Украјину, како се тада звала бивша руска кнежевина са градом Кијевом, под влашћу пољско-литавских краљева. Пољска властела и пољско чиновништво чинили су велике неправде и зулуме украјинском становништву. Тужбе су биле узалудне, јер сва власт била је

у рукама пољског племства, тако зване шљахте, која се највише огрешила о украјинског сељака. Под таквим околностима, народу украјинском ништо друго није остајало но побуна.

Народ се бунио све чешће и у све већим размерама, али ипак пољска држава успевала је да те побуне на крају крајева сузбије.

Тек средином XVII века на чело побуне, (тачније, сам диже буну) ставља се Богдан Хмељницки, туче у неколико махова пољску војску, а Украјини доноси слободу и независност.

Богдан Хмељницки рођен је крајем XVI века. Отац му је био стотинар чигиринског пука. По свршеној језуитској школи одлази у запорошку Сич да стекне ратно искуство. Својом храброшћу и памећу стекао је добар глас код запорошких козака и био је биран за писара.

После неколико година проведених у Сичи, Хмељницки се враћа кући на своје наследно пољско имање и ступа у чигирински пук као стотинар.

1646 године пољски властелин Чаплински нападне на салаш Хмељницког у његову отсуству, запали га и опљачка, најмлађег му сина убије, а жену одведе.

Све тужбе Хмељницког да нађе правду биле су узалудне, и он покушава последње средство — обраћа се пољском краљу, који га лично познавао и ценио.

Пољски краљеви били су јако ограничени у својој власти од стране пољске скупштине, и желећи повећати своја права природно су тражили ослонаца у козацима који су такође били против те скупштине. У случају Хмељницког краљ је желео да му помогне, али није могао, једино му је дао савет, који је доцније одиграо решавајућу улогу. „Крајње је време да се сетите да имате сабље, и да сте козаци“ одговорио је краљ на оптужбе Хмељницког да пољско чиновништво врши насиља

над украјинским живљем, „а ја увек остајем вама наклоњен“.

После тог разговора, Хмељницьки обезбеђује себи помоћ запорошких козака и Татара и диже устанак против Пољске.

Кад створи независну Украјину, желећи да њој обезбеди моћног савезника, јер Украјина беше истрошена од дугих ратова, признаје врховну власт московског цара. Ускоро после тога умире желећи тај свој корак јер Москви нису испуњавали уговор.

Богдан Хмељницьки први прима титулу „Хетмана Украјине“, као од народа бирани представник државе. Умире 27 јула 1657 године.

Иван Виговски

био је одмах после смрти Богдана Хмељницьког изабран за хетмана, јер Богданов син Јурај био је млад и неспособан.

Виговски је примио врло тешко наслеђе. Његов рад, донекле живот и тежње, наћи ћемо у роману „Олесја — стотинарева кћи“.

На жалост, сви његови напори, рад и победе, нису донели користи Украјини. Сам Виговски због интрига и личних амбиција козачких поглавица, а и захваљујући лукавој политици Москве, био је збачен годину дана после славне победе над московском војском код Конотопа, која је тако сликовито описана у роману.

Морао је да се повуче у Пољску, где га пољски краљ постави за кијевског војводу. У доцнијем рату између Пољске и Москве буде преваром ухваћен и стрељан од пољског пуковника Маховског.

Тако је погинуо велики пријатељ и приста-
лица Пољске, и ако га је по законима могла да
суди само пољска скупштина.

1) Украјинска народна ношња није имала сукњу.
Место сукње носиле су се две прегаче.

2) Студенти последње и претпоследње године
кијевске богословије.

3) Празници као трагови многобожачке ре-
лигије.

4) Тако су Московци погрдно звали Украјинце,
због перчина. Украјинци су опет Московце звали
јарцима, због риђих брада, јер Москов у то доба
није смео да се брије из верских разлога.

5) Објашњено у почетку.

6) Писац мисли на хетмана Богдана Хмељ-
ницког.

7) Писац мисли на сина Богдана Хмељницког —
Јураја Хмељниченка, кога су козаци још за живота
старога хетмана изабрали за његовог наследника.

Узалуд је, тада, већ болесни, Хмељницки молио
да изабере ма ког другог, јер је био свестан да је
његов син сасвим непогодна личност за хетмана у
овакво тешко време. Али народ није хтео ни да чује
налазећи да су заслуге старога Хмељницког тако ве-
лике да само његова крв може после њега владати
Украјином. Између других указивао је Хмељницки
као на погодну личност за хетмана и на свог пи-
сара Ивана Виговског. И заиста Јурај Хмељниченко
био је веома несрећан за Украјину. У три маха по-
кушавао је под утицајем туђих амбиција да по-
стане хетман, али сваки пут кобно по Украјину и
себе.

8) Тимош Хмељницьки најстарији син Богдана Хмељницьког. По нарави и памети био је врло погодан наследник свога оца. На жалост погинуо је у битки са Пољацима, кад се враћао из Влашке.

У Влашку је ишао са 10000 козака да поврати власт своје тасту влашком Господару.

Има података да је Тимош заиста обесио другу жену свога оца, кажњавајући је за неверност. Учинио је то против очеве воље, користећи се његовим одсуством.

9) Врста финих слаткиша, који су у то доба спремани само у најотменијим кућама.

10) Објашњено у почетку.

11) Пуковник полтавског пука, један од најближих помоћника Богдана Хмељницьког, сматран за озбиљног кандидата да буде хетман.

Дигао је буну у договору са Запорошцима противу Ивана Виговског, али би потучен и погине у борби са хетмановом војском пред Полтавом 1658 године.

12) Знак власти хетмана, као скиптар краља.

13) Титула хетмана, као Височанство великог кнеза.

14) Козачке поглавице.

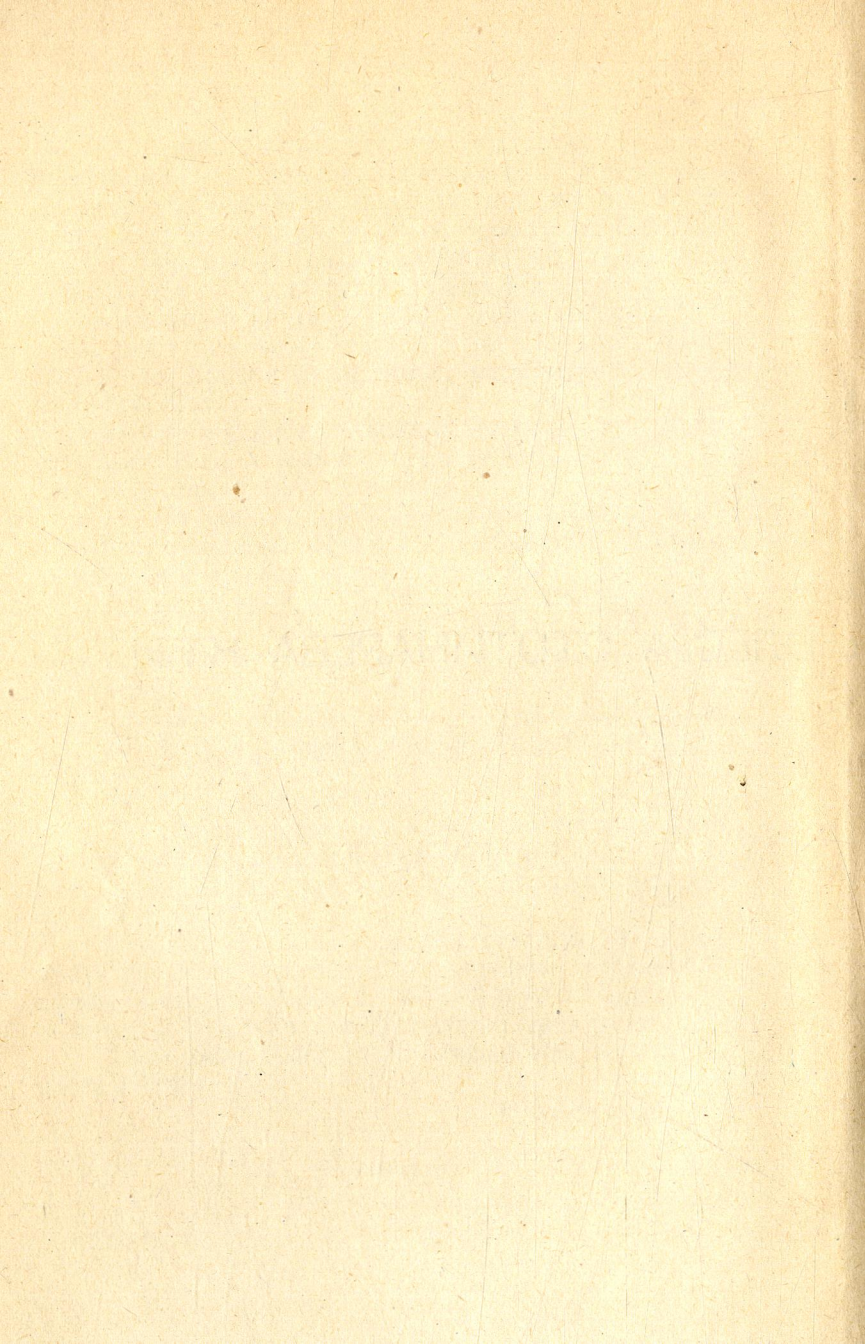
15) На скупштини у Гадјаћу 6 септембра 1658 године пољски посланик Бењовски потписао је са Виговским услове, под којима се Украјина јединила са Пољском.

Пољска, Литва и Украјина стварале су савез трију засебних држава под управом заједничког краља. Украјина имала се звати Руска велика кнежевина, а Виговски био би велики кнез руски.

Тако обновљена Руска кнежевина живела је свега годину дана.

Преводилац.

ОЛЕСЈА СТОТИНАРЕВА КЋИ

»Бурна романтика — тиха идила степског салаша.

Стотинарева Олесја омађијана Лепким из мрака давне прошлости, нама тако удаљена и зато тако блиска и драга — у доба потшишаних девојака«...

И. Кедрин.

I

— Види, тетице, како је лепо цвеће! — клицала је Олесја улетевши у собу.

Левом руком држала је у наручју огромну киту цвећа, а десном придржавала кут од сребрнате прегаче¹⁾, тако да је њена с доње стране извезена кошуља била скоро до појаса откривена.

Цвећа је било у крилу, у коси; оно јој је испало остављајући за њом шарени траг. И да ју је у томе тренутку, тако раздрагану и румену, спазио неко од кијевских спудеја или чак бакалавра²⁾, поверовао би да је пред њим Украјинска Психеја; али је то била само кћи стотинара Шелеста, која је тога тренутка била ускочила из баште у собу.

— Зашто, тетице, не гледаш? — ћеретала је она. — Ово цвеће на танким стабљикама — то су ладолежи; сироти, спустили су главице доле као да су се застидели од шамара што су га добили од својих девојака. А види ово — чаплез; а ово овде је водени мак, оно жуто — то су невени, а ево ти водени крин. Знаш — то је оно бело цвеће, које лежи на води на свом дебелом лишћу, као да се греје на сунцу. Зар није лепо?! Ах, како је лепо, тетице!

— Где си га толико набрала? — упита је тетка климајући главом.

— Лугари, који су донели мајско зеленило да оките двориште и дом, набрали су ми ово цвеће на очевом лугу и нашем језерцу.

— Видим да то није баштенско цвеће, него из воде и шуме; мораш га одмах метнути у воду да не увене; без воде му је исто тако тешко, као и риби.

Олесја скиде с полице дубоку сребрну чинију и два широкоуста бокала, отрча до пекарнице, донесе ведрницу воде, напуни судове и поче да размешта цвеће, усхићавајући се што је тако, тако лепо и што тако нежно мирише као турски јасмин.

— Девојко, — клицала је тетка ломећи руке, — ти ћеш ми ту толико воде просути, да ће нас отац грдити чим дође из вароши. Сутра су Духови, доћи ће официри и духовни оци да нам честитају празник, а овде као да нема домаћице у кући. Боље би било да одеш да се мало дотераш.

— Ради кога?

— Наравно, ради света, а да ради кога би нарочито?

— Скуњила се буљина чим спазила петла! Досадни су ми ти очеви официри.

— Не разумем те, Олесја. Ти ниси више дете, ушла си у седамнаесту годину, али су теби булке и кринови и још не знам како се која трава зове, милији него просиоци.

— Зар сам ја, тетице, варошка намигуша да се улагујем и удварам макар коме?

— А зар је поручник Приходенко макар ко? Или је глупак?

— Па глупак није, али приглуп јесте, — одговори Олесја и насмеја се, а заједно с њом смејало се и летње сунце гледајући са јасног неба у стотинареву одају, смејале су се и сребрне чиније, тањира, пехари и друго посуђе, поређано у наоколо на полицама, па се насмеја и тетка Магдалена, у свиле-

ном зубуну који се узаним наборима спуштао с њених облих бедара од појаса до чланака.

Тетка Магдалена, сестра покојне стотинареве жене, која је живела као домаћица код стотинара и одгајила му Олесју, вратила се пре неколико часова из Кијева, куда је ишла на поклоњење у Кијевско-Печерски манастир. Дан је био топао и она је, да не би облачила прегачу и прсник, бацила на себе овај лаки зубун.

— И стотинар Туга гледа те врло заљубљено, — рече тетка огледајући се у огледалу.

— Шта ми треба туга!? Ја сам жељна радости.

— Зар ти знаш кога хоћеш?

— Можда и знам, али ја то не износим на велика звона; то ми није потребно.

— Охо! Чак и мени нећеш да кажеш ко је тај добросрећник?

— Можда ћу и казати, али не данас.

Тетка Магдалена поглади прстима прво усне, *2. сит.* па затим црне обрве.

И ако је одавно претерала четири пута по десет година, ипак се није одрекла наде да ће се удати.

— Стотинар Туга је славан човек; код њега је, како каже твој отац, глава увек готова за савет, а руке за кавгу. Био је у војним походима и стекао доста имања, а што мало не види на једно око, то није велика ствар.

— Белег на зеници оку не смета, само му не да да види! — прекиде је Олесја смејући се и баци поглед на прозор. — Како су лепо украсили двориште! — узвикну радосно и као дете плесну рукама. — Чак и плот су покрили зеленилом, а стазе су застрвене миришљавим шеваром као ћилимом под у соби. Ја волим Духове — празник зеленила. У четвртак пада празник Русалке; пре неки

дан био је опет некакав празник — Рахмански³), а ето сад у четвртак Русалке. Откуд то тако, тетице?

— Ко о чему, баба о уштипцима! — одговори тетка и подбочи се рукама. — Ја њој о просиоцима, а она мени трабуња о Русалкама и неким травама, као да ја то нисам у своме веку видела!

И замисли се. Па, један тренутак затим, поче слатко да чаврља:

— Кад би ти знала са каквим сам се лепим Московом данас срела, охо-хо!

— Москов и леп?

— А зар Москови нису људи? Сваки народ има лепих људи, а овај за кога ти говорим, диван је, тако диван, да га види Бог!

— Да се ниси заљубила? — упита Олесја, жмиркајући својим десним загасито плавим као никсица оком.

Тетка је строго погледа, али сестричина је била тако љупка са тим зажмиренным оком, са руменим образима, са носићем правилним као да је изрезан од слонове кости, са малом брадицом и малим једва приметним подбратком, — тако умилна, да тетка није могла да одржи и даље свој строги поглед, те се мало насмеја.

— Заљубила си се, тетице! — понови Олесја и отвори десно око, а левим зажмири. — Дакле признај, много си се заљубила у згодног Московца?

— Шта, мислиш да мени није дозвољено да се заљубим?

— То не могу да мислим, јер знам да момци не скидају очи са вас.

Тетка обриса своје још доста румене, једре усне и незадовољним гласом рече:

— Као да ја не знам, шта ви мислите о мени!

— Шта! Шта! Кажите тетице!

— Седи печурко, док те неко не узабере, — ето шта!

Олесја прискочи тетици, загрли је и пољуби:

— А шта ви то измишљате, но? Па зар бисмо

ми смели тако што? Бога ми, то никоме од нас не би могло ни на памет пасти.

— А да знаш, да бих ја многе такве, као што си ти, у јарећи рог сабила! Али нећу и то ми не треба. Ево, и овај данас управо ме је гутао очима!

— Ох, тешко мени! Гутао, кажете? Гутао? Причајте, драга тетице, како је било, јер сам радознала!

И тетка исприча Олесји свој последњи љубавни случај, своје подвиге; а имала их је тако много... да их све не би човек стигао да испише на воловској кожи. Јер је тетка Магдалена била такве среће, да чим погледа у ког мушкарца, сваки би јој се свидео, а она би замишљала у себи, да се и он у њу заљубио. Путујући у Кијев, срела је у гостионици младог Москова, „у панциру исплетеном од сребрне жице, с блиставим наколеницама, позлаћеним шлемом и са пиштољима“.

— Па то је цео арсенал! Ко је то био?

— Слушај и не прекидај ме! Можда је пероводитељ, столник или околишник, а можда и бољар. Доста је, да је леп човек и племићског рода.

— Сваки човек има свој род.

— Род роду није раван, — ти си глупа!

— Само продужи, тетице.

— Кад је дошао са својом пратњом, ја сам већ била за столом и ручала.

— Па шта?

— Ушао је, поклонио се и замолио за дозволу да седне поред мене.

— Поред вас? И близу?

— Олеско! — викну тетка на девојку.

— Ћутим већ. Само говорите!

— Служио ме јелом и понудио ми чашу медовине.

— А да ли је обрисао нос у салвет?

Тетка се трже, наљути се и Олесја је једва намоли да продужи с причањем: како ју је лепи

Москов кришом гледао, превртао очима, уздисао и како јој је додао мараму коју је она као случајно испустила и том приликом слатко је у руку пољубио. Једном речју: „савршено леп и згодан младић“.

И тетке се оте уздах из пуначких груди; чак јој и мерџани на обломе врату зазвекаше.

Олесја се правила као да озбиљно слуша сваку реч, али од једном напући ружичасте усне:

— Не волим ја те Москове, па ето ти... Реците ви мени, да ли он зна да говори људски?

— Те још како! Ни једне грубе речи да изусте. Не каже „кобила“ него „кљусе“.

— Гле! Сигурно је био у Пољској!

— Можда је био. Служи код војводе.

— Гле, гле! Високо је скочио. Дај му Боже да још више скочи, да и земљу не додирне, само да виси!

Тетка се прекрсти:

— Чујем од глупаче и зато се не чудим!

Олесја као да то не чу.

— А шта је још рекао? — питала је.

— Ни једном није рекао „баба“.

— Него како?

— „Жена“.

— А ви сте хтели да вас назове „бабом“?

— Олеска! — викну поново тетка. — Крајње је време да се оставиш будалаштина; ти си кћи стотинарева! Ниси проста сељанка, него си официрског рода! Требало би да знаш како да говориш са тетком, коју сваки поштује, јер је она достојна тога! Смеона си сувише, брбљушо!

— Олесја се направи као да је престрашена.

— Ала сте ме уплашили, тетице! — рече, — чак ми се кошуља накомрестила! Ој-ој!

А после неколико тренутака:

— А какав је тај Москов? Плавоок или црномањаст?

— Плавоок.

— Боље реците, да је риђ, са прћастим носом, с кратким вратом, сипљив и трбушаст — лепотан! И ја да волим те Москове — поседнике, чиновнике, ратнике, пакоснике, које нам је Москва у изобиљу послала, враг би знао зашто, да се не може изићи у пчеларник несметано, а да не досади какав дошљак, — ох, како ја њих волим!

— Може бити да њима твоја љубав није много потребна.

— А мени њихова још мање, — одговори Олесја и презриво напући усне.

— А знаш ли ти, глупачо, ко је то био? — упита оштро тетка.

— Зар мало има Москова у свету? Десет пута више но што треба! Откуд могу да знам?

— То је био онај млади бољар, кога је војвода доделио нашем пуку! — рече тетка и одједном скочи као уједена.

Спазила је кроз прозор тројицу коњаника, који су на запенушеним коњима улазили у предворје.

— Куку мени! А ја у домаћем зубуну! — викну и тргну се.

— Олесја је и сама хтела да побегне, али је тетка Магдалена задржа.

— Чекај! Ти мораш да останеш у одаји и да чекаш госте. А ја ћу одмах да се спреим.

II

Спуштао се сутон. Заруменило се плаво небо и личило је на избледелу љубичасту свилу; само се још на западу златио широки јасан сјај од кога се по небу расипала светлост, као да се небо њоме због празника опасало.

Сав стотинарев двор био је пажљиво почишћен и свечано искићен, кола угурана у стаје, зидови свуда окречени бело, а само при земљи премазани жутом глином.

Поред прозора лелујале су се гладиоле куцајући главицама у окна; лепе георгине истезале су се на танким гранчицама; мирисало је на нану и детелину.

На целом имању стотинара Шелеста владало је достојанствено расположење, које само на Духове бива. Само снажни, као годишња телад велики пси, који од јутра до мрака као медведи на ланцима играју, спазивши царске коњанике, дигоше такву вреву и лавез, да човеку уши заглуноу. Узалуд их је слуга умиривао, узалуд викао стари настојник, — ништа није могло да ублажи бес паса, који су и земљу под собом гребли.

— И пси не воле Москове, — помисли у себи Олесја, гледајући кроз прозор како један од коњаника скочи с коња и притрча своме господару, да му придржи узенгије и помогне да сиђе с коња и очисти својом широком руком кафтан, дугачак као јеврејски огртач. Одмах се видело да је дошао официр са два ордонакса.

Официр је имао испод кафтана блистави панцир од плетене жице, челичне наколенице и на глави велику шубару од куне, и ако је, ма да је већ падао сутон, била јака оморина.

Настојник отвори вратанца од предсобља и поклонивши се замоли госта да уђе у кућу. Гост се прекрсти три пута према иконама и поклони се три пута прегивањем тако ниско, да готово дотаче својом риђом брадицом турски ћилим, којим беше сав под застрвен. Дебелим знојавим уснама мрмљао је молитву.

Кад сврши посао са иконама, окрете се девојци. Левоу руку стави себи на груди, а десном дотаче земљу.

— Здрави да сте, Александра Тимотијевна! — рече слатко се осмехнувши.

— Добро вам здравље, Кирило Ивановићу! — одговори девојка, поздрављајући госта, кога је често виђала на салашу свога оца.

Рекавши то, једва задржа осмех на уснама, руменим као малина, зато што није могла без смеха да гледа тог медведа, који је хтео да изиграва лава. Уз то се риђобради царски официр био означио, а косу му је покрила прашина, што никако није повећавало његову лепоту.

— Ну, имала је моја тетка у кога да се заљуби! — за мало што не узвикну Олесја.

Кирило Ивановић говорио је достојанствено, као да је свака његова реч најмање талир вредела.

— Ево ме код вашег тате са аманетом од мог начелства.

— Тата није код куће, изручите мени аманет, насмеје се Олесја.

— Себе бих радо уручио вашој милости, — одговори без преомишљања Москов, — но службене ствари није ми слободно изручити вама.

— А ја сам на њих највише радознала, — одговори Олесја мало зажмиривши левим као никсица плавим оком.

Гост је погледа и облизну се као мачак на сланину. Девојчина лепота коснула га је у срце. Олесја је то осетила и као свакој девојци ласкало јој је што је такав утисак учинила на овог човека, ма да јој се није допадао.

— Седите, молим лепо! Зашто стојите као пред старешином?

— Кажите лепше: као пред иконом у цркви! — одговори он и облизну језиком бркове пожутеле од дима.

— Ви сте то рекли без везе, Кирило Ивановићу. На коју светитељку ја личим? На Варвару или Катарину?

— На анђела, — одговори гост и зацени се од смеха, радостан што му је овај одговор тако срећно пао на памет.

— Не дај Боже таквих анђела! — смејала се и Олесја. — Они би преврнули цело небо. Али молим вас, седите, ако не желите да вас боле ноге.

Тетка Магдалена ће одмах доћи. Ви сте јој се,—додаде тихим шапатам и као поверљиво, — јако допали. Много вас хвали. Каже: човек послован и племићског рода.

Гост заврте брк и накашља се:

— А ви? — упита показујући ретке, грубе зубе.

— Интересује вас да знате?

— Те још како!

— А зашто то?

— Сваки се човек интересује за своју будућу.

Олесја скочи.

— Ето, брбљате враг би знао шта! Ја не волим Москове. Не волим их, па квит! — и тресну о под жутом чизмицом тако да сребрна потковица звекну.

Москов разрогачи очи.

— Не волите, Александра Тимотијевна?

— Не волим, Кирило Ивановићу, не волим и још један пут не волим, и не волим! Тако их не волим, да чак ни у сну не бих желела да их видим, ето шта!

— А зашто ви нас не волите?

— Јер ми је тако Бог дао... За вољење нема силе, јер се лепше живело док Москва није дошла код нас... Хтели сте да чујете, чули сте!

— Но шта! — одговори ћутљиво гост, — хвала и на томе! А ја ипак вас волим и радо бих се вама оженио.

— Мноме? Како то говорите, Кирило Ивановићу? То некако смешно испада, — и она се из свег срца гласно насмеја, а Кирило Ивановић стајаше забезекнут.

На срећу тетка Магдалена изиђе из своје собе. У место зубуна имала је на себи прегачу богато и скупочено ткану, шах-матне шаре, старински црни јелек од тамне извезене свиле са жутим пору-бима и ниском од самих дуката, који су звекетали при њеним покретима. Грубе пасме црне косе биле

су јој плетеницом завијене око главе; на ногама црвене чизме. И ако је претурила четрдесету, била је као жена још доста лепа, пуначка, са великим загаситим очима и руменим образима. Нешто мало више дежмекаста, није јој било тако угодно, нарочито лети кад није смела брзо да се креће, јер је морала често да брише зној, а заједно с њим и белило, које је за скупе паре набављала код Немца апотекара чак у Кијеву.

Чим гост примети домаћицу, поклони се као мало пре Олесји, а тетка мало приклецну, придржавајући левом руком дукате, а десном трудећи се да прибије око себе прегачу, како се не би размекла на сувише облим бедрима.

— Будите здрави, драги госте! — рече поцрвенивши и обарајући очи као да гледа у шаре турских ћилимова. — Учините част нашем хлебу и соли, изволите за сто!

И отвори врата суседне собе где је био спремљен сто, сав прекривен свакојаким кнедлама, погачицама, кифлицама, гибаницама, питама са јабукама, маком, печуркама, сеченом рибом; за чим срце зажели, јер је тетка Магдалена богато спремила свега и свачега за сутрашњи празник. Између сребрних тањира стајали су бокали са вином и медовином, ибрици са сваковрсним ракијама од воћа и пелинковац, тако звани спотикач, тако јак да онај који га пије, тешко да се не би спотакао. Доста пространа соба имала је дрвену таваницу, сву искићену зеленим гранама и цвећем, па чак и нарочитом врстом лопушине, која привлачи муве, тај бич људскога рода. Сунце на заласку гледало је кроз окна и преливало црвено-златном светлошћу сто са поређаним ђаконијама, боце и госте.

— Још нисмо ни пили, а већ изгледамо у овој златној светлости као да смо мало повукли! — рече тетка Магдалена нудећи госту чашицу са ракијом. Овај се већ био мало привикао украјинским обичајима, — није одмах примио понуђену чашу, док

домаћица не окуша, а ту част тражио је и од Олесје, али она одби; казала је да ракију није пила од рођења.

— Ја сам чуо, да козакиње нису противу тога.

— То сте рђаво чули, благородије, јер су се за време треће жене покојног хетмана наше жене одрекле чашице, а што се тиче садашње хетмановице, њој и не показуј чашу, сем да је само дотакне, како је то по обичају.

— Онда ми је жао, јер сам се радовао помишљајући да ћу пити заједно са својом будућом, а човек и жена су најлепша заједница.

— А ја чак и мушкарце, који пију, не волим, а камо ли жене! — остајала је при своме Олесја.

— Нико тебе не пита, шта ти волиш, шта не, — прекиде је тетка. — Оно заиста, по моме мишљењу није лепо кад се жена, заборављајући стид, напије; али попити једну или две чашице са својим верним супругом, ја прва не бих била противу тога! — и она значајно погледа госта, па сукобивши се с његовим погледом, она се као застиди... и ућута.

Ћутао је и он, а Олесја је зевала од досаде.

— Александра Тимотијевна, — поче гост, — врло оштар став заузима према нама.

— Јер је млада. Живеће, прикупиће памет. Ја не разумем садашње девојке. После рата израсла је нека нарочита генерација, само не знам да ли је боља. Жена мора бити верна, да уме да воли, ватрена.

И она поново испод ока погледа госта. Али гост ништа не одговори, сатирући све што му је било за жвакање обилно стављано у тањир. А попивши шесту, сваки пут друге врсте, прикупи смелост, обриса чистим салветом масне бркове и изјави:

— Ево, решио сам се да се оженим у Мало-Русији. Лепа је то земља, веома плодна, и жене ми се јако допадају.

Кад Олесја то чу, шапне тетки на уво да иде

у пекарницу да види печење и брзо измаче у врт. Морала је да се наслони на вишњу, да не падне од смеха. Тако су јој смешни изгледали тај медвед, који је хтео да изиграва лава, и та жена у коју се сваки човек заљубљивао. Можда ће се они договорити при чашици! Кад би то Бог дао, онда би Олесја била без бриге од Москова: — „Сигурно ћу се оженили у Мало-Русији!“ — Но, „није Григор видео ногавице, а Украјина Москове!“ Ох, куку, колико је смешан!

Одједном осети да јој неко длановима поклопи очи. Хтела је да се ослободи, али није могла.

— Пустити, или ћу те изгрести. Безобразниче!

— Погоди ко је, па ћу пустити.

— А ко други? Будаласти Петар!

— Погодила си.

— ... Да си будала?

— Не, да сам то — ја.

— А како да не погодим такво чудо? — и напући усне, тобож гордо, а у ствари као да каже: „На, узми, љуби!“

Козак није могао да се савлада. Прискочи и хтеде да је загрли. Али га девојка одгурну, испружи руке испред себе и не даде му да се приближи.

— Немојте тако да журите, благородије, причекајте! Мене проси његова милост, Кирило Ивановић, бољарског рода, повереник самог војводе, у сребрном панциру, са челичним наколеницама, једном речју — персону! А ви, благородије, ко сте? Обукао доламу, па мисли да је господин. Познајемо ми такву господу: „нос у небеса, ноге у пепелу!“ Нисам ја цвеће за вашу башту! — И тако гордо напући усне, да козака у мало што не ухвати вртоглавица.

— Олесја! — викну — да ли се шалиш, да ли истину кажеш? Говори, јер ћу полудети!

— Не бих имала с киме да се шалим, него са стотинским поручником свога оца? Нашла сам цркву да се молим Богу?

— Значи, да је то истина!

— Права истина!

— Где је он, тај изрод, да га премлатим, да га ножем избодем, Иродовог сина! — понављао је, а она зажмири левим оком, подбочи се рукама о витак струк и поче да се клати као цвет на стабљици.

— Ала ти је нарав као у бика! Једним замахом сто душа да побијеш. А зар Кирило Ивановић има руке узалуд? Повереник царски неће се уплашити од стотинског поручника, хвалисавка!

— Девојко, немој да ме доводиш у искушење!

— Можда ћеш и мене да премлатиш; кажи!

— Може и то некад да се деси, а сад ми реци, где је он, тај враг који хоће да ми отме срећу?

Девојка је уживала у срцби козаковој. Он је био тако леп кад се расрди, кад се његове густе црне обрве скупе, усне развуку, а широке груди надимају брзо и тешко. ~~Замишљала га је:~~ у борби на црноме коњу, са сабљом као муњом у руци; сви га се плаше, само она не.

— Хоћеш да знаш где је? У соби, разговара са тетком Магдаленом. Рекао је, да ће се насигурно оженити ђубанком⁴), а у мене се загледао тако, што жели да зна како изгледа негова будућа.

Козак исука сабљу из каније и као ветар потрча кући.

Олесја га је једва стигла и обесила му се о врат:

— Јуриш као ђаво кад облаке гони. Ох, тешко мени! Како сам се задувала! Бригу ми задаје тај момак! Па он не зна за шалу!

— Дивна ми је то шала! Човеку вади душу, па каже да је шала!

— Па ко то теби вади душу? Их, како си будаласт! Зар можеш да помислиш, да бих се ја могла удати за онаквог медведа? Да, врага! Још ни сам помахнитала, козаче!

Козак, у место одговора, обухвати девојку око струка и подиже је у вис тако, да је у ваздуху само цупкала жутим чизмицама, молећи пригушеним гласом:

— Пустити! Та пусти ме! Ој-ој, онесвестићу се!

Кад је најзад пусти, она утре усне рукавом беле извезене кошуље.

— Их, како си ме избоцкао, пламти ми цело лице! Ево ти за казну — нећу да се удам за тебе, то да знаш!

А он, смешећи се, одговори:

— Кад плашиш нечим другога, немој од тога и сама да се плашиш!

Тражио је сабљу, коју је испустио кад је девојку обгрлио. А она је ногом сабљу згазила:

— Сад си мој заробљеник! Обезоружала сам побеснелог ритера. Моли за милост!

Он падне на колена пред њом.

— Праштам! — рече, — дајем ти милост. Слушај сада шта ћу да ти кажем.

— Слушам.

— Седи поред мене. Само не сувише близу. Дај му мали прст, он одмах целу руку зграби; такав је!

Козак се измаче, простре своју кабаницу на траву и учтиво замоли девојку да седне, јер ће се тетка љутити ако озелени кошуљу.

Кроз гране вишњевог дрвећа гледали су како небо поново постаје тамно-плаво и како по њему избијају звезде. Пет шест кућица на малом салашу „Запорошчева Гора“ постројених изнад котлине, којом је протицала речица, гледале су кроз своја чиста прозорска окна у воду, као да су се у њој огледале да ли су лепе. Из далека, са брда, чагрљао је млин, као кад се какав газда издире на своју чељад. У кућама је запаљена светлост, димњаци су се димили, — куће као да су дисале.

Козак и девојка ћутећи су посматрали тај обичан, њиховом срцу тако омиљен, приказ; а тада она почне:

— Слушај, шта ћу да ти испричам. Кирило Ивановић и ако је Москов, ипак је у нашој кући гост. Ако би ти њега, како кажеш, избио или избо, или шта ја знам чинио, онда те не бих више ни погледала!

— Ој, ој!

— Тако, пробај ако не верујеш! Али знај: нека он долази к нама сваки други дан, нека ми „платно глатко простире“, — нећу да се удам за њега, јер га не волим, јер он није наш. Нека буда царски син, нећу за њим трчати, нећу Украјину да оставим.

Слушајући ове речи, козак се нехотице примицао девојци све ближе; толико су га те речи привлачиле. А она га је лактом гурала од себе.

— Само не сувише близу, јер ћеш поново да насрнеш на мене као Татарин. Опасан насртљивац! Нека ми се Москов удвара колико му драго, он мени толико треба колико и ђаволу чешаљ. Зато ти немој да се сртиш и да буљиш очи као дивља мачка; држи се мало даље од мене, буди добар и послушан, — а кад дође згодан час, моја те наклоност неће мимоићи!

И она гордо диже главу и погледа га као краљица свога роба.

— Заклињеш ли ми се? — упита је он живо.

— Није пловка квакнула, ја сам то теби рекла. Каква ти још заклетва треба!

Обрадован тиме, он је хтео да је загрли.

— Не, не! За данас доста! И овако не знам, како ћу са овако зажареним лицем да одем тетки?

Затим устаде, дотера на себи прегачу и прслуче, превуче лице росом и побеже.

Хтео је и он да бежи с њом. Ну, она га руком заустави.

— Чекај! Не треба. Нека буде као да ме ниси данас ни видео! Разумеш? — и на стази међ дрвећем, куда је девојка побегла, само пролебдеше бели рукави и зазвекаше мерцани.

III

Петар узјаха свог оседланог коња, који је за све време мирно пасао траву на стотинаревој ливади, и откаса у село код тетка Марте. Код ње су се готово свако вече скупљали они млађи стотински официри, који нису хтели да иду у крчму, и ако се зна да крчма не може ваљаного толико да поквари, колико и црква не може покваренога да поправи. Ипак је потребно млађима да се угледају на старије. А и њихов старешина или, како су га сви звали „наш стари“, Тимотије Јосиповић Шелест после смрти своје покојне жене много се уозбиљио, није посеђивао никад никакве забаве и према чаши био је врло опрезан; зато су и његови официри, који су хтели да стекну код старешине добро мишљење, морали пазити на себе.

У опште, од како је за хетмана био изабран Иван Виговски⁵), теревенке су прекинуте, јер, како се каже: „какав је пастир, такво је и стадо“, а пастир тај вероватно од рођења није био пијан; понекад је хтео да се покаже као пијан, али му и то није испадало добро.

Код тетка Марте, на широком храстовом миндерлуку, седело је више козака, уживајући у чистоћи собе, у лепо извезеним убрусима, у заливе-ном цвећу у шареним вазнама, и у мирису шевара којим је сав под био засут. Сама тетка ту није била — она је била у пекарници и, како козаци веле, увијала переце. Марта је била права тетка само Петру, али и сви остали звали су је тако, јер, како казиваху, њихове су мајке заједно с њом у истој реци конопљу квасиле...

Козаци су се препирали, да ли ће бити поново рата или не, и завршивши препирку без резултата, припалише луле и за тренутак у соби завлада тишина.

На мах: паде срећа у собу! — Дошао је Петар.

— Добро вече, господо другови! — викну, сагињући се код врата, да не би челом ударио у рагастов, јер је био висок као хмељево стабло.

— Добро вече и вама стотинском поручнику! — одговорише му. — Како си козаче?

— Како? Као го у коприви!

— Научиће невоља да једеш лепиње са сланином, — одговори стотински писар. — Какав ти је зец претрчао пут?

— Није зец, него медвед, господо.

— Разумемо. То је сигурно Кирило Ивановић опет учестао код стотинареве куће.

— Погодили сте.

— Велика ствар! Немој да браниш кози шуму. Заволе ли девојка Москова, онда тражи другу! Значи да није нашег поља јагода, само то!

Петар га погледа курјачки.

— Немаш за шта да ме гледаш тако, као ђаво попа, — рече писар. — Нисам ти непријатељ. Не разумем, како један добар козак, још стотински поручник, може да се прилепи тако уз једну сукњу. Прилепио се као Петко уз Петкану.

— Само узалуд туцаш воду. И да ми ниси прави пријатељ, зубе бих ти избројао, — рече Петар и махну руком.

У тај мах уђе тетка са перецима и бокалом варене ракије из пекарнице. Свежа препеченица, са укуваним корењем од трава тако је пријатно замирисала, да је козаке у нос голицала.

— А, и Петар је ту! — рече тетка обрадована. — Он је пољуби у руку, а она њега у чело.

— Како си Петре? Шта се чује на „Запорошчевој Гори“?

— Ништа добро, тетице. Стотинар се још није вратио из пука.

— А Олесја?

Петар сав поцрвене. Она га лако ћуши лактом.

— Ствар није рђава. Немаш за шта да се стидиш. Женили су се очеви, жениће се и деца, а

да ти неко стаје на пут, и то се често дешава. Уздај се у Бога, Бог има више но што је дао. Ево, попијте по једну!

Козаци поустајаше:

— У ваше здравље, тетице!

— И у ваше и у Олесјино! — додаде тетка Марта пружајући чашицу Петру. — Олесја, и ако је лакомислена, није издајица. Она се уметнула на своју покојну матер. Та је исто тако шалом и смехом умела свога мужа тако да омађија, да он ево још и сада ни да погледа друге. Олесја неће да побегне за Москова.

— То је она и мени казала.

— Зашто си онда тако надут као лопушина на припеци?

— Плашим се да не дође до рата. И ако је време тихо, ипак се чује грмљавина. Стотинара нешто сувише често зову у пук. Свакојако је сад ишао и код хетмана, јер се нешто одвише дуго забавио.

— А зар ми, сине, нисмо преживели десет година ратовања? Много смо зала упознали, ој много! Па опет се Бог смиловао и доста се њих вратило својој девојци, у пркос што су Татари робље узимали, а и Пољаци наше лепотице одводили. Оно што је суђено, не можеш избећи. Тако ће бити и с тобом.

— Да Бог да, тетице, да вашу реч Бог услиши! и пољуби је у руку.

А и козаци су га тешили како је ко знао.

— Ми стојимо уза те, не бој се. Ако буде требало, ићи ћемо сви скупа код „нашег старог“, да му се у појас поклонимо и још колена да му обгрлимо, да не чини неправду нашем другу. „Стари“ је озбиљан, али мека срца, уз то је Олесја његова јединица. За кога ће хтети, за тога ће се и удати.

— А ако буде Кирилу Ивановићу сам војвода помагао?

— Кратак је да се дохвати Запорошчеве Горе. Одбићемо га сабљама.

— И мени се тако чини, да Москови неће остати дуго међу нама.

— Доста су пијавице сисале нашу крв, време је да се откину.

— Ој, то је истина, да су се насисале наше крви. Доста је зала било од њих за време старог Хмеља⁶), а сада је постало још горе. Све неке намете плаћај, — нарицаше тетка Марта, — па плаћај! И, гледајте, срећа је, те наш стотинар брани своје људе, а пуковник за себе не тражи много; али шта се збива по другим пуковима, да Бог сачува! Тамо деру од једне душе по два-три дуката.

— Садашњи хетман, — додаде писар, — не воли Москву.

— А Јурај⁷)? — упиташе га.

— Он се школује у Академији. Кажу, да ивер не пада далеко од кладе, али види — како тај оде!

— И још како, то је истина. Ни по чему не личи на свог покојног оца, ни телом ни душом.

— Телом је он слаб, као и његова покојна мати, а духа — где је могао да добије? Отац увек ван куће, а маћеха га разнежила и размазила. Сувише га је волела.

— Може се мислити, шта се дешавало у срцу његовом кад је она била обешена на капији. Шта је могао да осећа према своме брату, који је оваквим мрским поступком упрљао своје руке⁸).

— Зато је и умро изненадном смрћу.

— Сиромас дечак тај Јурај! — заврши тетка полугласно. — А наша је Украјина још беднија. За све трпи. О, Боже, Боже, какав би рај био код нас, да нема тих ратова, да није те пропасти! Хиљаде цркава попаљено, хиљаде варошица и села збрисано, куд год погледаш само димњаци од кућа штрче, људске се кости беле, а сирочад се потуца

као бескућни пси. Као да је то божја казна за грехове наше и наших отаца!

— За наше грехове долазе Пољаци.

— А зар ви мислите да је Москва боља?

— Гугутка има лепо перје, али смрди. Исто и Москов. Док је далеко, добар је. Расипа паре, поклања крзно; а пусти га у кућу, друкчије ти пева. Москва није дала чак ни старом Хмељу да умре на миру. Био је на самрти, а цар је преко својих посланика све нешто истраживао од њега.

— Москову, макар да си родио, дај!

— Па и треба им дати тако, да не траже „печенога леда.“

— Најстарији у друштву, потстотинар, пушио је на лулу, слушао и брк увијао. Чим су се други изговорили, он поче:

— „Свуда где год стане ко, у зубе га бије зло.“ Борили смо се са Пољском и извојевали смо Москву, а ако сада почнемо да се боримо са Москвом, онда шта ћемо да извојујемо, другови?

— Украјину! одговори Петар и очи му се засветлеше.

— Да нам Бог да, али не знам да ли ћемо успети. Нема слоге! — И потстотинар уздахну, као ковачев мех. — Није било слоге, а нема ни сада! Прост народ пребацује Виговском, да је он племић и да је уз Пољаке, а да његова жена избегава козачке жене и да су се обоје окружили људима туђе вере. А и право имају; кад нису сигурни у своје, траже туђинце. Зар је уз покојног Хмеља било мало странаца?

— Јесте, тако је, — одобрише му присутни. — Колико је било само пољског племства, па Немаца; за Татаре и да не говоримо!

— То и видите. Кад гасиш огањ, не питаш из ког је бунара вода, — гасиш! Ако садашњи наш хетман учврсти за собом Украјину, онда би се и туђинци одомаћили.

— Сигурно. Риба тражи где је дубље, а човек где је боље.

— Да је код нас лепше, ко би хтео туђе? А никако не могу да верујем да ће се хетман, који је господар своје државе, потчинити туђем господару.

— И стари Хмељ није се драговољно потчинио Московима.

— Па за цело није драговољно. Окружили су га са свију страна непријатељи, као пси звера, а уз то и смрт му је загледала у очи; морао је. Али покушајте да то објасните нашем сељаку, кад се он у политици разуме као ја у марцепану⁹)

Тетка Марта жалосно климаше главом. И ако је сама била козачког рода, доста имућног, ипак је њено срце било на страни простог народа.

— Како — почела је, — прост народ може да се научи политици, кад му не дају да живи? На његову главу ако се не сипа, оно капље. Сетите се како је прост народ ишао уз Богдана, као лава. Колико је њих изгинуло у његовим пуковима, колико је жена и деце искасапљено или одведено у ропство, и какву су награду за то добили? Богдан се побринуо за своје офицере и козаке, а какво је добро простом народу учинио?

— Прво официрима, па онда би дошао ред и на њих.

— Чекај пашче док кобила цркне; народ није више имао стрпљења.

— То ти је стрпљење! Трпен — спасен! А ми бисмо хтели од једанпут да ускочимо на небо, па још верујемо и поповима, који тим небом тргују.

— Попови су много скривили! — зачуло се у наоколо, на њима је више грехова, него на простом непросвећеном народу.

Тетка је хтела да брани попове, јер је била побожна, али јој је чак и Петар противуречио:

— Друго је вера, а друго су попови, — рече. — Наши попови славе хетманово име у цркви, а ван цркве шаљу кришом доставе противу њега.

— Тако је. У цркви поп, а у кући издајица. То нису божје слуге, него цареве потркуше, његови агенти и шпијуни.

— Истину си рекао; калуђери и нису такви, али бело свештенство, с њиме је права несрећа!

— Калуђери су уз официре, јер хетман и официри оснивају манастире и издржавају их, али градски и сеоски попови трче код Московца као пси са испруженим језицима.

— Мало су учени!

— Немају карактера! — додаде канцелиста и гњевно лупне ногом. — О томе бих могао много да вам причам, јер сам у канцеларији читао доста што људи и не знају, али нећу да вређам свети празник.

— За време покојног хетмана није тога било.

— Јер је покојни хетман био сила! Њега су се плашили и кад је био на самртничкој постељи. Нико ме није опростио, гвозденом руком све је држао за перчин.

— Сила је то био!

— Јесте, био је сила!

И изнад њих мину велика и грозна сен старог Хмеља; чак их жмарци подиђоше. Главе козачке клонуше, коса им се накомостри као да је бурни ветар њихове перчине завитлао, и ако је ноћ била мирна и јасна тако да су се могле игле збирати.

— Мислите ли, поче потстотинар тренутак доцније, да се Запорошци¹⁰⁾ нису бунили против старог Хмеља! Подигли су га на својим плећима у вис, а после су га вукли доле. Јер, видите, таква је наша судба, да не волимо да нам неко израсте изнад главе. Запорошци су хтели да ебаце и старог хетмана, али се он није дао.

— Као да Виговски није дао добре лекције Пушкиру?¹¹⁾

-- Тако је, али Запорожје није умирио. И цела лево-брежна Украјина и даље ври. Бог зна,

како ће се то свршити. Попови подбадају, Москва потплаћује, међу старешинама нема слоге, „буздован“¹²⁾ многе привлачи. Ми смо народ без среће, другови.

Тетка Марта је брисала сузе с очију.

— Немојте да плачете, тетице, збиће се некако.

— Није ми жао да плачем, кад имам за што.

— Тетка Марта плаче за резерву.

— Женске сузе — женска реч!

— Како да не плачем, децо, кад гледам ово безглавље и ову ђавољу пустош. Можда ће моје сузе вредети нешто пред Богом. Али мислим, да и садашњи хетман није без греха. Жену старога хетмана мало поштује. А са њом су се и краљеви дописивали. Дешавало се да је она и писма потписивала у име хетмана, а сада седи у хетманском дворцу као од милости. А тај је дворац градио њен покојни хетман и велико је питање: чији је тај дворац, породични или државни? А и благо старога хетмана Виговски је ископао. Говори се да је узео милион талира.

— Није себи узео, него за војску, за одбрану Украјине! — прекину је неко.

— Могуће да је и тако, како ви кажете, — одговори она, — али је ред, да се покојникова воља више поштује.

— И Виговски припада истом роду.

— Али не исто тако као жена и деца. А госпођа Виговска, ма шта рекли, и сувише је велика госпођа. Вероватно иде са круном на глави, — нисам је видела, зато не знам.

— Кнежевска кћи, и хтела би да и код нас уведе кнежевске обичаје.

— Зар код нас у старо доба нису кнежеви управљали; опет се некако живело. И Кијев није нико други саградио, него кнежеви. Велика ствар, ако Виговски постане кнез, као и у другим држа-

вама, само нека нас ослободи Москве, — чу се Петар.

— Само својом главом, а нашим рукама, може да нас ослободи, другог начина нема, — тврдио је потстотинар. — Вероватно се и хетман том мишљу носи; све показује да је тако. Али како можемо ми да се дигнемо на Москве, кад се код нас диже син против оца, пуковник против хетмана, стотинар против пуковника?!... Нема код нас слоге, другови, а она је потребна.

И ућуташе. Тетка Марта донесе још један бокал варене ракије и понуди козаке:

— Пијте, јунаци, за ту слогу, да она код нас процвета као бујно цвеће и да од тог цвећа по целој Украјини тако замирише, као што ево данас код нас миришу наше куће на зелени празник!

— За слогу!

— За слогу, другови!

— За слогу, за верну службу нашем хетману и Украјини!

Испили су чаше на испак.

Од једном Петар махну руком: „Пст!“

Сви се окренуше прозорима и ослушкиваху.

Чуо се топот копита на насипу.

— Да се то не враћа стотинар?

— Сигурно он.

— Хајд'мо брже њему у сусрет!

— Хајд'мо!

Опростише се са тетком Мартом и похиташе.

Тетка Марта стајала је дуго на вратима и тужним оком гледала пут којим одјаше козаци.

— Какав народ! Од девојке су почели, а чиме су завршили! Кад су почели да говоре о Украјини, Петар је чак и на своју Олесју заборавио. Чим заигра труба, није он једини који ће заборавити на своју девојку. Полетеће као вихор и оставиће те

саму, као што је и мене мој оставио. Нећеш ни знати, када је и где душу испустио. А ти ћеш само у успоменама живети, гледајући овакве као што су ови. Идите, идите, децо моја, камо вас судбина зове!

У вишњевом врту лишће је шуштало, заглушујући смех и уздах.

— Десет година рата, а несрећа није срећу уништила. И вишње цветају и младеж се воли, неумрла снага твоја, земљо моја родна!

Сузним очима гледала је звездано небо.

IV

Официри су допратили свога „старог“ до саме капије, али нису много дознали; једино то, да је код самог хетмана био и да је хетман наредио, да оштре сабље, да спремају барут, а и да се за оvas коњима побрину.

Стотинар је захвалио друштву на указаној му пажњи, распитао се да ли је све у реду у стотини и опростио се.

На капију је истрчао стари настојник и отворио је.

Прво његово питање било је: да ли нису заборавили на гроб његове покојне супруге? Настојник умири свога господара, рекавши да је госпођица са слугама уредила гроб онако како пристоји за празник.

Олесја и тетка Магдалена нису још спавале. Дочекале су стотинара у претсобљу. Ту је изишао и отац покојничин, лупкајући дрвеном ногом.

— Но, како сте? Јесте ли здрави?... Онда, нека је слава Богу!... Ничега новог?... Нека буде и тако. Лепше је старо добро, него ново зло! — заграјао је стотинар улазећи у собу и бацајући калпак на диван.

— Госта имамо у кући, — рече бојажљиво тетка Магдалена.

— Ко је то?

— Кирило Ивановић... Ах, како је то мио човек! Кавалџер...

Стотинар погледа сестру своје покојне жене.

— Боло, не боло, девојка ће у коло! — А мене сврбе дланови за такве госте... Радије бих видео ђавола, него њега.

Тетка Магдалена се прекрсти:

— Како то може бити!... Он је тако пријатан, љубазан и леп човек.

— Већ тих љубазних, лепих и честитих имамо довде! — и показа на грло.

— Преплавили су нас, истина, дедо! — обрати се деди Олесја.

Деда тресне шутом о под:

— Ето ти, Пољаци с једне, Москови с друге стране! — и плуну.

— А где је тај љубазни и лепи? — упита стотинар Магдалену, седајући за вечеру, коју му је Олесја донела из пекарнице.

— Па где би? Горе, у бочној соби. Вероватно спава.

— Нека му се у сну ћелави ђаво јави! — пожели му стотинар. И погледавши Магдалену насмеје се: — Може бити, свајо, ти би хтела да му се ти у сну привидиш? Они су лакоми на наше жене, као пси на месо. Али ја теби не желим таквог вереника, не! Он би окусио мало меда, па би га одбацио, а можда и прст намазао! О, за те ствари они су мајстори! Јер шта је код њих жена?

Олесја занеме, а тетка Магдалена сва поцрвени. Десном руком гужвала је крајичак од црног прсника, смишљајући шта да одговори на то.

— Могао би да намаже неку другу, само не мене.

— Охо!

— Сувише сам му прирасла за срце, — рекла је спуштајући очне капке, а сенка од трепавица падала је на бео стони чаршав.

Стотинар се од смеха ухвати за слабине.

— Буди ми здрава, свајо, што си ме тако развеселила. Таква су тешка времена, па гледај, има још радости у свету! Па реци ти мени, зашто се тај Кирило Ивановић довукао чак до „Запорошчеве Горе“?

— Не знам. Није рекао. Вероватно због важних ствари.

— Осетио медвед мед, па наваљује у пчеларник. Мисли да златним кључем отвори свака врата. Можда, али не на моме двору... Ако да Бог да дочекам сутрашњи дан, чућемо каква је то важна ствар. А сада, ти свајо Магдалена, да ми се не пењеш горе, да не би пала медведу у шаке! Спавај са Олесјом. Желим вам добру ноћ, девојке, спавајте мирно, нека се на вас судбина насмеје!

— Добру ноћ, тато! — и Олесја тако срдачно пољуби оца као никада дотле.

За столом су остали само зет и таст.

— Бригу нам задају ови Москови, — почне стотинар. — Испочетка су се мешали само у управне ствари, а сада су почели да се увлаче и у куће и жене узнемирују. Још мало па ће војвода наредити да му шаљемо своје најлепше девојке и жене за његове људе, — срамота!

— Па шта ћеш! Метнуо си чинију, дај и чорбу! — одговори таст.

— А ко би могао да зна да су такви?

— Прво одмери, па онда сеци. Зло је урадио покојни Хмељ што је не мерећи одсекао.

— Једне вере народ, клели су се на Јеванђеље.

— На Јеванђеље су се клели, а ђавола држали у недрима.

— Добар козак неће ни ђавола да се плаши.

— А много ли је таквих?

— Скупиће се колико треба.

— Видећемо.

И ућуташе обојица. За разонаду попише по

једну чашу, ма да стотинар није за њу много марио.

— Ватра ме жеже, — правдао се. — Али осећам, да ничим другим нећу моћи да је угасим, осим крвљу! — и поче да корача по соби. — Међу нама мора бити крвав суд. Другог излаза нема. Крвав суд, разумете ли, оче?

— Значи, рат са Москвом?

— Ништа друго.

— Зар је хетман прекинуо са Москвом?

— Није хтео ни да саслуша услове с којима се Трубецки вратио.

— Наумио је да лије велико звоно, само да не прсне калуп.

— Да се трпи дуже, немогуће је. Војска московска размилела се по нашим градовима, као мишеви. Ма где да замахнеш штапом, погодићеш Москва. Газдују као код своје куће. Народу чине сваке пакости. Потцењују офицере као своје робове. Одратно ми је да причам. Чуо сам и видео сам такве ствари, да те Бог сачува!

И стотинар поново корачаше по соби брзим и отсечним корацима, а отац је сивим, од старости избледелим очима, пратио његове покрете.

— Велику је ствар покренуо Јасновелеможни¹³⁾, само се плашим, да ли је дорастао, — поче. — А шта наши на то?

— Наши? Зар можеш да погодиш, ко је наш, ко је туђ? Зар ти знаш, шта су Искри, Безпали, па Цецјури? ¹⁴⁾

— Значи, да хетман стоји при Гадјацким условима? ¹⁵⁾

— Па да. И нису рђави: Украјина постаје самостална држава, са хетманом као кијевским кнезом.

— Јесте, али под протекторатом Пољске, шта ће на то да каже народ?

— Ако жалиш сира, нећеш јести варенике. Умутио си тесто, пеци, ту нема шта много да мислиш.

— У велику незгуду загазио је наш хетман, јер му Пољска неће дати помоћ, не може.

— Хетман склапа савез са Махмет-Хирејем. Чека на његову хорду, да иде у помоћ Конотопу.

— Зар је Конотоп опсађен?

— И још како! Гуљаницки се затворио у њему као у кутији са пуковима Њџинским и Чернигивским. Москови под командом Ромадоновског тако су га опколили, да ни миш неће моћи да умакне.

— Да ли је јака војска Гуљаницкова?

— Око четири хиљаде.

— А московска?

— Ромадоновски, Пожарски, Лавов, Скуратов, где је год какав Москов био у Украјини, све их је Трубецки довукао код Конотопа. Не знам из ког је узрока овај Кирило Иванович још ту, зашто није отишао до беса!

— А Гуљаницки, кажеш, не предаје се?

— Не. Трпи велику невољу. Причају, да му је Трубецки слао писмо, да се преда Цару на милост.

— А он?

— Као одговор — наредио је да пуцају топови... „Ми смо решени на смрт“, — викали су козаци, „град нећемо предати!“

Стари козак се прекрсти.

— Благодарим Ти, Свевишњи, да се наши нису осрамотили. Још се није истребио козачки народ.

— Тврдоглав и храбар народ, — одобри стотинар, — али није разуман.

— Разум се може стећи, храброст — не.

— Само да тај разум не дође сувише доцкан. Имаће шта да се једе, али неће имати чиме.

За тренутак ућуташе обојица. Стотинар се умири у разговору са тастом.

— Да није, оче, време да спавамо? — упита.

— За спавање никад није доцкан, само за по-
сао? Осећам да нећу данас заспати.

— Ја морам, јер имам пуно посла.

— Поход?

— Дабоме!

— Да ли је обзнањен?

— Јесте. Хетман шаље прогласе објашњавајући зашто је морао да прекине са Москвом и под каквим се условима једини са Пољацима. Сада само чекај, кад труба засвира!

— И на коња! — викну стари, лупнувши штупом о под. — И на коња! За част и славу, за потлачене слободе наше! Да не дамо земље наше непријатељу на поругу!

Очи су му светлиле, коса се дизала, обрве се грчиле. Личио је више на духа каквог старог ригтера, него на живог козака.

— Штета што су ми оставили само једну ногу. Ипак могу и са овом једном још у седло да ускочим! — рече стари и баци се у наручје зету.

V

Стотинар је стајао у кади, а стари слуга поливао га је од главе до пете студенем водом...

— „Бр...р!“ Много сам спавао! А да ли се пробудио царев човек?

— Шета се по врту; наукао на себе папцир од плетене жице, а преко панцира бео кафтан.

— Шта мисли он? Да се бије са мнош, или шта кад се тако наоружао?

— Не знам, шта изволи тај господин у својој глави замишљати. Могуће да се Богу моли, а можда се и од мува брани, јер се наше муве много за њега лепе!

— Сладак је, зуби су ми од њега утрнули! — и стотинар зашкргута зубима као воденичним каменима. — Сипај ми још једну кантицу на главу, јер ми је много врућина... Та-ко... Хвала! А сад ми помози да се брже обучем, да се не би његова Милост, Кирило Ивановић, тужио војводи, да ме је дуго чекао...

Слуга је донео доламу.

— Не доламу, дај ми обично одело. Доста је било фарисејства, треба најзад испливати на чисту воду. Та-ко. Да ли је готов доручак?

— Спремљен је у трпезарији, господару!

— Онда зови његову Милост за сто, а ти сам изгуби се и кажи женскадији да се не жури к нама. Хоћу у четири ока да разговарам с гостом.

Кад су доручковали, стотинар запали своју кратку лулу и испуштајући колутове чак до таванице упита:

— Каквом случају имам да захвалим што је Ваша Милост изволела прекорачити мој праг?

— Послом сам дошао. Аманет сам донео Вашој Милости, Тимотије Јосиповићу. Али пре но што Вам га уручим, допустите да Вам честитам празник; да Бог поживи Вас и Вашу лепу ћерчицу и сав Ваш двор са марвом, пчелама, пољима, шумама и ливадама, и свом имовином, којом Ви, милошћу нашег цара, тако вешто управљате, себи на утеху, поданицима на добро!

— Проклета мува, право ми у уста улетела! — прекиде одједном стотинар госта и пљуну, и ако у соби не би нашао муве ни за лек. — Пих, ноћу буве, дању муве, још уз то Москови, дође ти да се обесиш о врбу! — рече и дланом поклопи уста. — Извините, измакло ми се. Али ова песма није за вас. Много вам благодарим на вашем лепом честитању, а и са своје стране од срца вам желим што бржи повратак кући, на ваше имање, јер, како се код нас каже, „сваки петао најлепше пева са свога плота.

Кирило Ивановић се забезекну, накашља се, промешкољи се на фотељи и промрмља:

— Па дабоме, дабоме, хвала вам, Тимотије Јосиповићу, али истину да кажем, ја сам много за-

волео ваш крај, много. Тако је плодан, а девојке су ваше веома, веома лепе. Ја сам се, тако рећи, озбиљно решио да се оженим у Мало-Русији, а лепшу жену од Александре Тимотијевне не бих могао ни да нађем, онда ако...

Стотинар скочи, као да га је коприва ожегла и прекрсти се три пута:

— Ва име Оца и Сина... Кирило Ивановићу! Та шта Ви говорите? Ви, бољарског рода, повереник самог војводе, да се ожените простом козакињом, ћерком неког незнатног стотинара, — на шта то личи?

— Бива и то.

— Бива, али тога неће бити овде.

— Зашто не?

— Јер ви нећете вековати у Украјини, а ја не дам своју кћер у туђину.

— Жена, као врба, где је посадиш, тамо расте.

— Могућно је да се такве жене рађају код вас, а моја Олесја није од таквих. Она би увенула, кад би се откинула од родне груде.

— То је ствар мужа.

— Код вас. Код нас је друкчије; код нас очеви наши не гаје кћери, да их се што пре отресу. Олесја је у мене јединица, у несигурну судбину не дам је, па и да она хоће. А зар она жели вас за мужа?

Кирило Ивановић избуљи очи на стотинара. Није могао да разуме шта је то, да сама девојка може имати своју вољу, штети или не.

— Добра кћи удаје се за онога, за кога отац нареди.

— А добар отац не удаје кћер насилно. Још морам да вам кажем и то, да није ред пренебрегавати народне обичаје. Где живиш, тих обичаја се придржавај, а код нас најпре се распита преко добрих људи, да ли то може да буде, па се после иде у сватове. И ако бисте ви поступили како

наш обичај захтева, не би требало да вам кажем и да чујете непријатну реч одбијања.

— Његова Светлост, Војвода, може да пошаље сватове господину стотинару, — одговори гордо бољар.

Стотинар плану. Склони лулу у страну и зауче руку под појас.

— Његова Светлост! Кратак је ваш војвода да се докопа моје кћери! У моју породицу ни хетман нема приступа. Моја кућа — моја тврђава, насиљем је нећете отворити!

Промисли се за тренутак па упита:

— Реците, са каквим вас је аманетом војвода послао?

Кирило Ивановић устаде, поклони се, окрете се вратима и пође. Али се нешто предомисли, врати се, извади из кафтана писмо и предаде га стотинару.

Овај сломи печат, приђе прозору и полако поче да чита. Али што је даље читао, тим су му се више обрве набирале, а проседи бркови играли на дрхтавим уснама. Најзад баци писмо на средину стола.

— Наредбе вашег војводе не могу извршити. Ја стојим под управом хетмана и слушах само његове заповести. Људи моји потребни су хетману; они нису рођени да буду војводи баштовани. Још мало па ћете наумити да од козака начините свињаре, а ја да будем њихов субаша. Мој посао је сабља, а не мотика и свињарски бич!

— Видећемо! — одговори Кирило Ивановић.

— Видећемо! — понови стотинар таквим тоном, да Кирило Ивановић, не праштајући се са господарем, излете из његове куће.

VI

Бољарски понос Кирила Ивановића био је увређен до крајности.

Кад је пошао у Запорошчеву Гору, надао се сасвим другом дочеку. Он је престављао себи да ће стотинар Шелест, чим сазна за његове намере, засијати од радости, обгрлити његова колена и са сузама у очима благодарити за част и поштовање да његова кћи постане бољарка. Па то је нечувено, да козакиња допадне тако велике почасти! И ево тај стотинарчић, ма да је трули богаташ, прво му је у лице пљунуо, па још и војводу омаловажио. И шта само уображава тај козачић!? Кирило Ивановић се љутио као стотина паса, и не само да је мамузама убрзавао свога коња, него га је и корбачем непрестано шибао, да је коњ стењао,

Отресајући се на тај начин прве злобе, почео је да размишља шта ће даље да ради. Да пљуне на целу ту пасју Гору, заједно са Шелестом и целим његовим породом, и да запамти за цео век да се „господски пас не меша међ ропске“.

Тако би сигурно и урадио, да му се није толико допала та проклета Олесја. Управо због ње не може да спава и без ње јело му не прија. Осећа да, све док не добије ту ђубанку⁴), неће бити срећан.

То је једно. А друго, не може он, наследни племић и ближи помоћник кнеза-војводе, да остави без казне овакву увреду. Он мора да научи памети ове неучтиве простаке; да сазнају шта је послушност и поштовање. Мора да оствари своју намеру.

Али како?

У црквама је звонило за богослужење. Народ је у цркву ишао у свечаном оделу, са воћем, медом и босиљком, а Кирило Ивановић је јахао понижен, исмејан и ожалошћен. И то га је дражило још више. Бити понижен од својих начелника, ствар је обична; али доживети понижење од ђубанца, то је ствар нечувена. Зато баш и иду Мо-

скови у Мало-Русију, да заслуже почasti и имања, а данас, гледај, шта је њега снашло код стотинара!

Да кажемо истину, Кирило Ивановић није био тако знатног бољарског рода, али ипак бољар. И није био јединац у оца; више браће седело је на породичном добру. Да се то међу њима подели, његов део не би много изнео, а и сестрама треба да се да неки мираз. Његово бољарство није му изгледало тако сјајно. Ну, за те ђубанце опет је он московски достојник, повереник Његове Милости кнеза Трубецког, московског војводе у Кијеву. И све то не би они смели да забораве! Кирило Ивановић се мењао у лицу од срџбе.

Сећао се свог првог доласка у Запорошчеву Гору и првог сусрета са стотинаревом ћерком. Она га је очарала не само својом необичном лепотом, него и понашањем, на које млади бољар није научио у Москви. Девојке московске нису смеле у очи да погледају страног човека, уз то још достојника, а камо ли да се шале, играју речима или задиркују; тога тамо није било. Тамо жена има *„да убојишја својего мужа“*, јер је она његова робинја и срећна је само ако може да испуни све његове жеље. А овде те то смеоно девојче гледа као равног себи, смеје се и шале се и, треба признати, кад проговори, не можеш порећи да о свему зна и да је свуда завукла свој радознали носић.

У почетку је то Кирила Ивановића срдило, али је доцније на то навикао и почело је да му се свиђа. Весело је тако. Као да ти птичица цвркуће, као да се ружа у цвет развија; није више пупољак, али није ни потпуно развијен цвет, — сушта лепота. Много и много прохтео се Кирилу Ивановићу тај цвет. А оно гледај, ни Олесја, ни њен отац, нису му изишли у сусрет. Једино му се тет-ка Магдалена улагивала, гуркала испод стола врхом своје чизме његову бољарску чизму, уздисала и превртала очима. Та ти је потпуно расцветани бо-

жур, чији ће листићи почети за који дан да опадају.

Не би било на одмет да узме и њу као додатак уз Олесју, али да се њоме ожени, то не! Кирило Ивановић није још сишао с ума! Запамтио је, да се преко светаца долази до Бога и зато, циљајући на Олесју, бацао је поглед и на Магдалену, јер је она била њена тетка. А што је ова маторија девојка узимала шалу за збиљу, то није његова кривица.

Он мора, мора Олесју да добије.

И Кирило Ивановић удари бичем коња, ни крива ни дужна, и пожури у оближњу варошицу где је седео стотинар суседне стотине.

VII

Међутим у Запорошчеву Гору почели су да стижу стотински официри, суседи-поседници и калуђери из оближњег манастира, да честитају стотинару Шелесту празник и да чују новости, јер су дознали да је он био и код самог хетмана.

Стотинарев двор се ужурбао; свакојаке слуге, таљиге и кола пристизала су, као на сајмиште. Стотинареви пси су престали да лају, толико је много туђег света нагрнуло. Сакрили су се ти зелоци, белоци и шарови, пси свакојаке врсте, у своје рупе и дахтали су са исплаженим језицима, јер је била опасна жега.

Момчад се понамештала у врту, у сенци, и играла домине, чекајући ручак.

Дворкиње Олесјине истрчавале су из кухине час на бунар за воду, час у подрум за милерам и масло, а у ствари да посматрају момчад. Ови су их задиркивали, звали к себи веселим шалама, а девојке су заклањале лице белим шарено извезеним рукавима и, као застиђене и уплашене, улетале брзо у кухинска врата.

— Чекај — говорио је стари манастирски во-

зар, — кад падне сутон, онда ће и незвана да до-
трчи код тебе. — Такав је то народ, те девојке.

— А откуд ви, манастирски свет, знате за де-
војачку нарав? — питали су га.

— А зар нема девојачких манастира? — од-
говори смешкајући се лукаво. — Узлети и под само
нбо, опет ћеш пасти на земљу!

— У блато.

— Зашто одмах у блато? Зашто је онда Бог
створио жене, ако не за љубав? Реците ви мени,
молим вас, да ли би било вредно живети, да није
те пакосне женскадије?

— Наравно, наравно, — одобрише му сви.

— Ево на Сичи, и ако нема жена, опет не-
како живе козаци, — додаде неко.

— На Сичи нема жена, али у околини има.
Тога цвећа има у целом свету. Тако је Бог дао.
Узмите покојног Хмеља, какав је то био човек, па
ипак и он није био против жена.

— Позната ствар. Тукао се због жене са Чап-
линским.

— Доста је крви текло!

— Ипак је наредио да буде обешена.

— То немојте да кажете. Ми не знамо, шта
се међу њима догодило. И не треба да знамо. То
није наша ствар. Прича се да је стари хетман по-
сле смрти лепе Олене тешко патио, чак је оседео;
види се да ју је много волео.

— Мислите да садашњи наш хетман не воли
своју кнегињу?

— Позната је ствар; тако је. Ипак је слуша.

— Она га наговара на рат.

— Често жена гура човека на зло.

— А човек жену не?

— Бива...

— То ти је. А опет ко га зна, како ће се тај
рат окренути, на добро или на зло?

— Нама од тога неће бити ништа боље.

— Неће ни горе, јер нема куд.

— Много ће народа изгинути.

— Зато ће онима, који остану, бити боље.

— То само Бог зна.

Настојник је иза ћошка прислушкивао овај разговор. Није могао да трпи слична приповедања. По њему, слугама не личи приповедати него слушати. У младим годинама он је служио код велике господе и навикао је на послушност. Пошто је преживео доба Хмељницког, уверио се да козаци могу благодарити за своје победе само слепој послушности великоме хетману, а сада се плашио, да се не деси нешто друго. Приђе гомили и претећи прстом рече:

— Сувише много ми приповедамо, другови, а мало слушамо.

— За вас није велика ствар — одговорише му на то. — Ви сте већ стар, нећете ићи у рат.

— Ако буде требало, ићи ћу, не бојте се. Старо је вино јаче од младог. И покојни наш хетман није био младић, а како се борио!

— Зар можемо ми да се равнамо са старим Хмељем?

— Сигурно не. Али нека сваки према својој способности послужи доброј ствари, па ће бити све добро. Мислите ли, да у рату решава само сила? Одважност више вреди, а оваквим причањем ми сами себе застрашујемо и трошимо остатке оног јуначког духа, по коме су наши претци били чувени. Шта је нама стало до тога, да ли хетмана неко наговара на рат, или не? Кад позове, треба ићи, па крај!

И у стотинаревим одајама врило је као у кошници. И тамо се о истоме водио разговор. Рат је био свакоме на уму. Очекивали су га још зимус. Било је и таквих који су једва чекали крваву игру, а било их је који су највише желели мир... Чудно-

вато је само, да су старији козаци више нагињали за рат.

Мислите ли, — рекао је стари Ласица, — да је за нас боље, да се потчињавамо Москви и да седимо у запећју? Дочекаћемо тако што — боље да не говорим. Што нас Москову нису још до краја поробили, то је само за то што нас се плаше. А покажи се кукавица, видећеш, шта ће учинити!

— А шта могу да учине горе, но што је сад? — питао га је Супрун.

— Злу као и добру нема краја. Могу да нам одузму наше последње слободе, да укину хетманство, да уведу своје законе, да свуда где сада седи наш човек заседне Москов, да не буде ни нашег суда ни наше правде, све њихово.

— А ако нас победе у рату?

— Нека сила божја побије њих, а не они нас! И зашто да они нас одмах победе? Пољска није оно што је Москва, а Хмељницьки се није бојао да зарати против ње и побеђивао ју је на Жутим Водама, код Корсуна и код Пиљаваца.

— А колико је народа изгинуло?

— Где се шума сече, иверје одлеће. Слађе је погинути у рату, него чамити у ропству. А најгоре је, кад козак изгуби јуначки дух и постане кукавица.

— Дакле, ти кажеш да сам ја кукавица? — грмне на Ласицу Супрун. — Изиђи на мегдан, одмах ћу ти показати каква сам ја кукавица!

— Ако је до тога, па и да изиђем! — одговори Ласица. — Ја сам готов, хајдемо!

Али стотинар Шалест прискочи к њима:

— Шта је вама, господо, јесте ли полудели, или шта? Нисмо набројали ни десет чашица, а већ сабље вадите. То ја не дозвољам никако. Поход је објављен, значи да не сме бити двобоја. Боље да испијемо медовину, коју је спремио мој таст заједно са мојом покојном Аном за време наше свадбе.

Испијмо је за слогу и за козачко братство, без чега не иди у рат као ни без сабље!

— Од добре медовина, као и од лепе жене, нисам се никад извлачио, па и сада нећу да се гордим, — одговори Супрун, — али не дозвољавам никоме да ме зове кукавицом, па макар он био козак, пуковник, или чак и сам Јасновељможни. Супруни су били славни козаци још онда, кад нико није ни чуо за Ласице. Тако је.

Ласицу као да је неко шилом убо под срце.

— Не вређај ти мој род, јер ја нисам од оних ласица, које се плаше твора, разумеш?

— Дакле по твојој ја сам твор? — и Супрун, кога је мало пре стотинар једва умирио, скочи поново на ноге.

— Ја твор? Супрун твор? — питао је претећим гласом, пуним гњева.

Ласица такође није мировао. У пркос својој имену, он се није шуњао као ласица, него је као разјарени бик скочио на сред собе. Већ је исукао и сабљу, оштрену Бог зна колико пута, и стога танку као бријач којом се бријао још његов прадеда.

А и Супрун није лично на твора, већ више на медведа. Био је широкоплећаст, са маљавим рукама, неокретан и толико јак, да је потковице ломио прстима. И у његовој руци заблистала је крива сабља, искрзана као тестера, јер је није никад оштрио.

Обојицу мегданџија једва су могли другови да уздрже. Хватали су их час за руке, час за струк, али су се они извијали, отимали и један на другог кидисали као два супротна облака.

Чак се и стари седобради калуђер, кога су сви много поштовали због необичне памети и побожног живота, бацио међу њих са крстом у руци:

— „Мир дому сему и свим живушћим у њему!“ — проговори ниским као загробним гласом. — „Амин, амин, глагољу вам, јако свако творјај грех,

роб је греха. Иже јест од Бога, глаголов божијих послушајет. Вонзите ножи ваше у ножници, чашу, јуже даде нам отац, не имам ли пити јеја?“

Противници се тргоше, чувши слово божје из „уст незлобивих“. Звекнуше сабље, скривајући се у каније и створи се у соби мир. Супрун је брисао грашке зноја са угрејаног чела. Ласица се крстио као у цркви.

Калуђер је као проповедник стајао у сред собе и подигнувши крст и очи проповедао:

— „Препојашитесја вретиштем и власјаницама и плачите синов ваших и болезнујте, јако приближисја сокрушеније ваше: послан јест на вас мач и кто јест, иже отвратит јего? Послан јест на вас огањ и кто јест, иже угасит јего? Послана сут на вас злаја и кто јест, иже отметнет је? Горе мни, горе мни, кто мја избавит во дни тија? Начало боллизнеј и многа стењанија, начало глада и многи погибели, начало бранеј и да убојатсја власти!“

Овде за тренутак застаде и пређе са црквенога на народни језик:

— Туђа власт са јадоносном силом долази на ваше главе, а ви као да то не видите, јер су ваше очи уперене у зло. Чујете секиру у вашим шумама? То стење дрвље из кога ће се истругати јарам за ваше вратове, и шкрипац за ваше ноге, и крст на коме ће се распети отаџбина, наша мајка. Тешко мени, тешко мени несрећном, што се налазим међу слепом браћом својом! Тешко мени што проповедам слово божје у пустињи и сејем га на каменито земљиште! Опустошиће земља и градови ће остати без људства. Дрвета ће давати плодове, али ће ти плодови иструлити, јер неће имати ко да их бере. И остаће земља пуста, и њиве њезине подивљаће, а путеви, друмови и стазе биће покривене трњем, јер неће бити кога да по њима хода. И плакаће девојке за својим суђенима, а жене за мужевима, а сироте за својим очевима. Слушајте слово господње, браћо моја, и спремајте се за рат

с непријатељем, а заборавите између себе личне обрачуна, јер су ваше силе потребне у одбрану земље ваше, да је не задеси судбина о којој проповедају уста моја!

У соби, пуној чаша и дуванског дима, пуној козачке тврдоглавости и јунаштва и суседских обрачуна, као да је од једном неко отворио врата и прозоре и пустио ваздух управо са другог света. Из усијаних глава козака излазио је алкохол, а њихове широке груди надимале се и тресле, не од велике злобе, већ од узбуђења, јер су видели очима душе и срца слику могуће ужасне будућности пред којом су се застрашила њихова окамењена срца. И тим јаче дејствовало је на њих слово калуђерово, јер је тај калуђер био један од оних малобројних који су волели родни крај и дрхтали за његову судбину, а не као други, који су се утркивали за царску наклоност и, прикривајући се маском бораца за свету православну веру, достављали Москви све шта се збивало у Украјини.

И у сред козачког збора стајао је златоусти калуђер са упереним очима у небо, срцем пуним љубави према својој родној земљи, озарен сјајем жарког украјинског сунца, и корио свесрдно грехе и пороке наших официра.

— Тешко вама који оптерећујете своје потчињене неподношљивим теретом; не чудите се ако вас они, који ору ваше њиве и стварају вама угодан живот, омрзну и постану од браће истог племена непријатељи и противници ваши и ваших циљева. Ви ћете бити као вожд без храбре војске, као пастир без стада, као пањ без корена... Узалуд ћете грдити ту своју убогу браћу, сваљујући сву кривицу за своју несрећу на њихове тупоумне главе, на њихову непослушност. Узалуд ћете призивати Господа: „Боже мој, Боже, вскују мја оставил јеси!“ А Господ ће вам одговорити: „Отидите од мене делајушчие безаконије“. Јер сваки ко чује „словеса моји и не творит их, уподобљујетсја до мужа уро-

дивого“, који је кућу своју на песку саградио. И падаће киша, и разлиће се реке, и заурлаће ветрови, и заљуљаће се кућа, и скрхаће се, и „би разрушеніје велије“, од чега да нас Господ Бог, сахрани, амин!

— Амин! — чуло се у наоколо и сви стотински официри почеше да прилазе калуђеру, који је дрхтао од силног узбуђења, молећи га за благослов. А он је полагао своје мршаве руке на њихове охоло главе, говорећи:

— „Придите“ к мени „вси труждајушчисја и обременени и аз упокоју ви“. Милост божја нека буде с вама, децо моја, и нека вам Бог снагу подари, да својим рукама отклоните несрећу од наше земље и својим грудима заклоните нашу несрећну мајку отаџбину!

Благословивши и последњега, прекрсти собу великим крстом три пута и дрхтавим ходом, као да је веома уморан, пређе преко прага.

Дуго се нико није усудио да проговори. Слово божје умирило их је. Размишљали су о ономе што су чули.

Видели су да преживљују тежак час и да ће за сваки непромишљени корак пасти на њих велика одговорност. Чак и они, који су дошли стотинару са тврдом намером да протестују против нових хетманових подухвата и који се нису слагали са његовим плановима о прекиду са Москвом, нису смели да отворе уста. Гледали су један другога чекајући ко ће први да почне. Али тај први није се нашао. Нико није хтео да узме одговорност на себе, не толико пред хетманом, колико пред будућношћу Украјине.

— Нека хетман сноси одговорност! — говорили су у себи. — Зато он и носи „буздован“, да за нас одговара.

То је господин стотинар Шелест одмах схватио и дотерујући на себи златножути појас, упита:

— Како ћемо онда, господо други?

— Куда пастир, онамо и стадо! — забрујало је наоколо.

— Значи: ићи ћемо, камо хетман наређује?

— Ићи ћемо, макар и у пакао! — одговорише му.

— Дозволите ми онда, да вам се захвалим, господо, на вашој једнодушности, без чега бих ја био приморан да се опростим од вас, молећи Јасновелможног да постави за стотинара у нашој стотини неког другог, згоднијег и мудријег од мене.

— Не треба нама мудрије главе од твоје, Тимотије Јосиповићу. Управљај нашем стотином, док је Богу воља.

Шелест се поклони на све четири стране и поче:

— Онда, уважена господо, спремајмо се за поход! Наредби се можемо надати сваког часа. Конотоп је у великој невољи. Хетман га неће оставити својој судбини, а ми нећемо оставити хетмана, предајући забораву све праведне и неправедне оптужбе упућене и на њега и на његову достојну супругу. Зато, будите добри, и пешаци и коњаници, припремите оружје и профијант, муницију и све што је потребно за снабдевање, па држите све то при руци, обезбедите своје жене и децу и не удаљавајте се далеко од својих кућа, тако да наша стотина на први позив буде готова, а све остало да оставимо нашем војду са тврдом вером у помоћ и наклоност Господњу!

Козаци поуштајаше, повадише сабље, начинише њима крст у ваздуху и увукоше их поново у каније.

У ћошку испод икона седео је стотинарев таст. Од његове штуле на поду указивала се дугачка сенка, а у сенци је био и његов суров лик.

Потстотинар му приђе:

— А зашто Ви, оче, седите надувени као буљина? — упита.

— Мислим, — одговори стари, — да је козаку слађе умрети, него бити осакаћен. Али, у пркос

свом злом удесу, ја ћу опет и са овом једном ногом, ако буде требало, на коња ускочити. Моје срце осећа да нећу моћи издржати у кући са женама. Досада је и туга би ми била!

— Ви сте одавно извршили своју дужност, оче.

— Мислите? А по мени — нисам. За једну ногу одрадио сам, а за другу још нисам. Па и нашем послу још је далеко крај сагледати. Де-де-де!

VIII

Тетка Магдалена и стотинарева Олесја седеле су у трпезарији с гостима дотле, док се послуживало јелом. Чим су последњи пут промењени убруси и послуга се повукла са празним тањирима и чинијама, остављајући гостима слободно поље за боце и чаше, — оне су неприметно напустиле гозбу.

Тетка Магдалена је отишла на горњи спрат у ону собицу где је ноћио Кирило Ивановић. Са тугом у великим загаситим очима гледала је она постељу, на којој је до пре неколико часова почивало стасито и гојазно тело „лепог мушкарца“.

— Ти, Боже мој! — шапутала је она. — Како брзо све на свету пролази. Како брзо! Јутрос је још био ту, а сада Бог зна где је и да ли ће други пут доћи, јер Тимотје Јосиповић вероватно није са њим много љубазно поступио. Наш брат је такав: ако кога не воли, онда му се и на очи немој да показујеш. А жао ми је, јер је Кирило Ивановић тако леп човек. Тако је васпитан, услужан, има тако дубок мушки глас, као да облаци грме: го-го-го. Леп човек и према мени за цело није равнодушан. Синоћ за столом, кад ми је стиснуо руку, мислила сам да ће је откинути, а уста његова била су тако близу мојих!...

И од дубоког уздаха пуначке лепотице зазвучала су ситна окна на прозорчету.

Тетка Магдалена се баци на кревет, на коме је мало пре тога спавао Кирило Ивановић и за тре-

нутак нико не би могао да погоди — хрче ли или уздише?

Олесја се повукла у своју собицу и отуд ослушкивала разговоре и усклике козака. Али је она одавно навикла на ту ларму и, не надајући се да чује нешто ново, изиђе у башту да се прошета међу цветним лејама, јер је цвеће много волела. Затим је прешла преко ливаде и упутила се на гробље.

Запорошчева Гора није имала свог властитог свештеника. Отац стотинара Тимотија Шелеста, покојни Јосип Шелест, богати козак — поседник, саградио је био о свом трошку омању дрвену црквицу, окружио је јаком храстовом оградом, са окованим вратима и опсадио је липама, које су у брзо израсле до изнад црквенога крста.

Око те цркве сахрањивани су становници Запорошчеве Горе за вечан покој. Ту је била сахрањена и рано преминула Олесјина мајка.

Њен гроб, покривен каменом плочом, налазио се са десне стране од црквених врата. Сав је био искићен мајским зеленилом и цвећем, а на крсту се лепршао лепо извезени пешкирић, јер је везове покојница много волела. Између гробова расла је висока трава и цветало најразноврсније цвеће. Ту су се тамно-плава звонца испуњавала росом; ту је медунка час црвенилом пламтила, час голубијим очицама међу травкама извиривала у небо; ту се жутила врапчија уста и мак као пламен жаро. Дивљи голубови су на липама гукали. Људи, који су провели цео век сред бујне природе, и сада се нису од ње одвајали. Слушали су њезине непрекидне песме и непрепричане приче о снази и чари живота. То место вечног одмора није давало утисак жалости, већ само тихе радости.

Душе, узнемирене сујетом живота, налазиле су овде благодатне лекове за смирај. Дрвена црквица, окупана сјајем вечерњег сунца, као да је говорила речима из Јеванђеља: „Придите к мени сви

труждајушчисја и обременени и аз упокоју ви. Возмите иго моје на себе и научитесја од мене, јако кроток јес'м и смирен срцем и обрјашчите покој душам вашим. Иго бо моје благо и бreme моје лехко јест“.

Олесја се неосетно подавала моћним чарима ових незаборавних речи.

По природи весела и безбрижна, кадгод се приближавала црквици, коју је саградио њен деда, и гробу, у коме је почивала њена покојна мати, свагда је заборављала на шале и веселе песме и размишљала о животу и о својој будућности.

И сада, пошто је прочитала молитву, села је на клупицу покрај гроба и у мислима, као у несигурном чамчићу, упустила се у безгранични океан маштања. Сетила се мајчиног слатког певања, њених благих речи, њеног погледа пуног љубави, и у њеном младом срцу јављао се укор, зашто је Бог за своју славу позвао покојницу у тако младим годинама. Зар она није могла живети и до сада, да своју јединицу кћер поведе пред олтар и уручи је верном супругу, другу до смрти? Тетка Магдалена воли Олесју и срдечно се брине о њој, но ипак то није рођена мати. Тетка Магдалена је добра и окретна, али се она још није одрекла наде да се уда, она још и сада сања о момцима и с њом се не може говорити искрено и озбиљно као са мајком.

А баш сада је Олесји потребан такав искрени савет. Она осећа да се приближује нека опасност. Кирило Ивановић као јастреб кружи изнад њене главе. Истина, отац је рекао да је неће удати за московског чиновника, али садашња времена нису сигурна. Засвира ли труба, отац ће похитати у бој, познаници козаци исто тако ће поскочити и полетети као орлови, а она ће остати под окриљем тетке Магдалене и старог деде, Мартина. Ко ће је тада одбранили од Кирила Ивановића?

При помисли на рат срце њено јаче закуца.

Као девојка козакиња била је рада да види оца и љубљеног Петра окићене новом славом, али није могла у себи да угуши страх за њихове животе и здравље, имајући пред собом деду као живи пример суровости рата. Више пута, усред најживљег расположења, причињавало јој се лупање дедине дрвене ноге. Од саме помисли, да се отац или Петар могу да врате из рата са оваквим поклоном, она је уздрхтала као лишће на тополи. И наслонила је врело лице на студени камен материнога гроба.

— Мајко моја, моли Свевишњег, да моје очи то не доживе!

Није ни приметила како је Петар ушао тихим ходом на гробље кроз отворена врата и приближио се гробу покојне стотинарeve жене.

Спазивши Олесју, приљубљену уз камен као на грудима свога драгог, узнемирио се. Он је знао да је стотинар Шелест имао јутрос разговор са Кирилом Ивановићем и сину му кроз главу мисао, да отац не присиљава Олесју, да се уда за нељубљеног туђег човека и да није она због тога дошла да разговара с мајком и да јој се жали на своју судбину. Приметивши да Олесја плаче, није смео да изусти ни речи. Стајао је очаран лепотом призора, утучен њеном тугом. Најзад девојка срцем осети присуство љубљенога козака, устаде и погледа га својим великим очима.

Петру се учини да се у тим љубичастим зеницама бори љубав са љутњом, зато што ју је сад први пут видео како плаче.

— Ти? — упита срдито девојка.

— Ја, срце, Олесја, — одговори козак са саучешћем.

— Пратиш ме као сенка. Не волим ја то. Не волим!

— Опрости! Нисам знао да ћу те овде видети. Ишао сам послом у село и свратио сам да се помолим Богу код цркве. Чека нас поход.

— Кад је невоља — сећаш се Бога, после невоље — не знаш за Бога!

— Шта да радим! Такав је наш козачки удес. Ми нисмо калуђери.

Она је отресала са прегаче прашину, која се на њој прилепила од надгробне плоче. На липама су гукали дивљи голубови; плава пољска звонца малаксала од дневне врућине, подигла су главице у вис, жељна вечерње хладовине; медунка је ширила мирис унаоколо.

— Олесја, — поче козак, — можда ћу сутра поћи у рат.

— Ниси ти једини. Девојке се не шаљу у рат.

— Зашто тако срдито говориш са мном?

— Срдито?

— Без срца.

— Обично.

— Не. Није као обично.

— Тако ти се само чини.

— Не чини ми се, него осећам.

— Можда би ти хтео, да се смејем на гробљу!

Козак се застидео, јер је разумео да заиста није био ред да тражи од Олесје, да буде весела на гробу своје матере, као синоћ у вишњевом врту.

— Знам, — рече, — и не очекујем то од тебе. Али се бринем за нашу судбину.

— Судбину ни коњем не можеш обићи.

— Свакако да је нећу обићи, али се не каже узалуд: „сваки је своје среће ковач!“

— Онда и куј! — одговори одсечно и прекрстивши се три пута пође се стазом са мајчиног гроба.

Петар је ћутке корачао за Олесјом. Само кад је за собом затворио окована врата, упитао је:

— Кажеш, да кујем нашу судбину?

— Чуо си, — одговори она не осврћући се.

Он убрза ход и ухвати је за руку.

— Ласто моја, немој да се сридиш на мене!

Она је ћутала.

— Не срдиш се? Кажи.

— Већ сам ти казала.

— Зашто су ти данас речи тако скупе? Понови, да чујем твоју реч. Тако ми је мило да слушам твој говор.

Олесја га промери од главе до пете.

— Шта се теби прохтело да чујеш?

— Шта? Ти још питаш? Хоћу да знам, да ли ћеш бити моја?

— Како си љубопитљив! Зар ми знамо, шта ће бити сутра?

— Можемо да знамо оно што од нас зависи.

— Шта је то оно?

— Да ли ћеш се ти удати за Кирила Ивановића?

Она презриво напући усне:

— За кога ме ти сматраш, Петре? Ја сам козакиња, кћи стотинарева. Мој се отац борио под буздованом Богдана, а деда са својом шутом свакоме наглашује да је јунак. Мислиш да сам се од једном полакомила на бољарску част. Ти си Петре смешан. Понекад си козак, прави козак, а понекад као кијевски богослов, кога су почастили брезовим прутом!

— Хоћеш да ме наљутиш да се својевољно одрекнем тебе?

— Нећу то, али не волим кад неко туца воду у ступици. Увек једно исто питање: „Да ли ћеш се удати за Кирила Ивановића или не?“ — Пих! Рекла сам да нећу, онда ме и волови неће моћи к њему привући.

— А тата? — упита узрујано козак.

Она је један тренутак уживала у тој његовој узрујаности, па се на једанпут гласно насмеја.

— Брини се, негуј, па још неког плати, да ти то узме из куће! Мој тата није од таквих. Он не само да мене неће терати да се удајем, него се си-

ноћ још и љутио на тетку Магдалену што је она хвалила Москова.

— Зар?

— Тако је. Не верујеш ли — питај га.

— Кога то?

— А кога би? Мога тату, а твога господина стотинара.

Козак није могао да се уздржи. Радосна реч деловала је на њега тако да је на цео свет заборавио. Ухватио је Олесју и пригрлио, обасипајући њено румено лице страсним пољупцима. Она се бранила, гурала га је од себе, али козаково наручје беше куд и камо јаче, њего њена одбрана.

— Људи, спасавајте! — викала је. — Он је помахнутао, појешће ме!

Али није било никога да спасава. Наоколо се ширило пространо поље, а из далека треперила је и таласала се степа. Бујао је пшенични клас, земља је била у пуном јеку своје снаге. Људи су се гостили у кућама због великог празника и на вику Олесје само су дивљи голубови одговарали својим гукањем.

— Прави варварин! — љутила се Олесја, отевши се из Петровог загрљаја. — Ала си јак као звер, у мало што ми ниси покидао мерцане. А лице ми пламти. Како ћу сада оваква да се вратим кући?

— Однећу те.

— Куда?

— Па оцу. Пашћу му пред ноге и замолићу за благослов.

— Чујеш, ти то не смеш да радиш! Сада није време за просидбу. Зар немаш стида? Оцу је друго на уму, а не наша свадба. Тап-талап, опазио си играчку и одмах ћеш руком хап! Кажем ти, расуђујеш као дечко, а грлиш као звер. Ето ти!

— Јер те волим.

— Ој-ој, какву си ми новост саопштио, Петре! Зар је икада ко чуо тако што: он ме воли?

Па то је силна новост — само слушај и уста отвори! Зар има међу вама некога, који би певао другу песму? Сви сте ви слични један другоме као две сузе. Иди од мене!

Она га одгурне од себе, али се сама није уклањала. Видело се да јој разговор није досадио и враћала јој се урођена веселост. Чак је и левим оком зажмирила, тако да је Петру било као да га је неко у срце такнуо.

— Не верујеш да те волим? — питао је?

— Па верујем, верујем! Волиш, како никад нико никога није волео и како никога нећеш волети до своје смрти. А ако ја нећу тебе тако исто да волим, онда ћеш отићи у борбу и у првом сусрету са Московима даћеш себе заклати као овна или пробости копљем, јер ти без мене нема живота. Све ја то знам, пре но што си ми казао. Али шта од тога?

— Шта?

— Да, шта од тога?

— А шта може бити? Хоћу да се оженим тобом.

— То ми је исто рекао и Кирило Ивановић.

— Олесја, ти ми се потсмеваш. Ја то нећу дозволити.

— Не дозвољаваш? Охо!

— Па да, нећу дозволити, — понови сурово Петар.

А како Ви то мислите, господине стотински поручнике, да ми не дозволите? — упита Олесја, жмирећи наизменце час десним час левим оком и извијајући мало главу.

— Поскочићу, потрчаћу, посадићу те на коња и однећу те тамо где ти гавран кости наћи неће. И нико да ми не стане на пут, јер ћу посећи, убити, растргнути. Нисам знаменит козак и нисам богат, али не дам да ми се моја срећа ишчупа, нити да ме ико понижава, то не дозвољавам ни Јасновелможном, не! Безгранична је моја љубав и

нећу да знам ни за какве мере да је утишам. За мене је или срећа или смрт, а може да буде и за још кога!

Говорио је ватрено и очи су му севале, и ако су биле црне као ноћ. Груди му се надимале, а он сав као да је растао и чини ти се, како ће с места скочити и попут ветра полетети у степу.

Олесја га кришом погледа и окрете главу.

— Сада певаш другу песму и мало занимљивију — проговори тихо.

— Да ли је занимљивија, то ћеш тек да видиш, — одговори козак, — јер ја узалуд не трошим речи. Не уmem да се њима играм. У граду нисам живео и са намигушама нисам имао посла. Како велим, тако ћу учинити, готов сам на најгоре.

— Онај ко иде у рат, мора бити готов на најгоре.

— Рат за рат, а љубав за љубав. Ако погинем, онда ћу на тебе заборавити, али ако се вратим жив и здрав, онда хоћу да будеш моја.

За тренутак ућута, па онда упита одлучно:

— Да ли ме волиш и да ли хоћеш да будеш моја, Олесја? Немој преда мном да сакриваш истину, реци шта ти срце казује? Довољно сам јак, да чујем и најгоре. Неизвесност је за мене најстрашнија. Реци, да ли ме волиш?

Она се окрете и погледа га својим крупним очима:

— Зашто питаш, Петре? Зар ти то не знаш сам?

— Значи: волиш ме? Значи: хоћеш да будеш моја? Моја рука биће сада у борби јача и срце моје постаће смелије. Нећу осрамотити ни себе, а ни стотину твога оца, па ни својој будућој нећу срамоте нанети. Дај ми руку, Олесја, не као госпођица кћи стотинарева, него као вереница која обећава верност своме суђенику.

— Ево ти обе! — одговори Олесја и насмеја

се својим обичним, срдачним, гласним смехом, да су се чак и дивљи голубови изненадили, дигли се, залупали крилима и одлетели у гај, који се љуљушкао над трском иза котлине.

IX

— Оде! — прозбори у себи Олесја, пратећи очима Петра, који није ишао, него трчао у суседно село са важном наредбом стотинаревом.

Забавио се у љубавном разговору, па је сада морао да жури, да би се до мрака могао и вратити.

— Оде! А ускоро ће отићи с оцем у рат и — може.....

Остало није довршила, јер јој се очи напунише сузама. Пале су јој на памет приче козакиња, жена и девојака, за њихову женску недаћу, како су оне своје мужеве и суђенике изгледале да се врате из далеких похода и како су многе од њих оседеле од туге, а нису свога дочекале. Само је добар сусед или веран друг дошао са последњом жељом од покојнога...

„Узми песак, па у камен

„Сеј га, мила, дан и ноћ...”

И та песма сада није давала мира Олесји. Јадала се, али је морала да је пева.

„... И кад песак сам изникне,

„Козак ће ти кући доћ’...”

У том два просјака кривуљајући вукла су се у сусрет Олесји. Један са дугом седом брадом, погрбљен, као да је преломљен на двоје, а други — још млад, момак од својих двадесет и пет година, вероватно слеп, јер је палицом погађао пут и спуцао се.

Сустигли су се и поздравили се. Олесја их је

упита: куда иду? — а они одговорише: куда их Господ Бог упути, јер су они у Његовој служби и предају се Његовој вољи. — „Аки птици небеснији јесмо“, — говорио је старији, — „иже не орјут и не сејут, а соженајут, Господ бо печалитсја о них“.

Беседили су, као да рецитују Свето Писмо, а изговарали као да су странци.

— Вероватно из далека идете? — питала је Олесја.

— „Пут наша, пут Господњаја јест, неблудиваја“, — одговорише они.

— Јесте ли били на салашу мога оца, код стотинара Шелеста?

— Не познајемо ми твога оца, госпођице, јер нисмо знанци овдашњега краја и овдашњих људи. У куће не улазимо, да никог не узнемиравамо и да не дражимо узалуд псе. Ми скупљамо милостињу на друмовима и поред цркава божјих, и од тога живимо.

Олесја се маши, да потражи новац, да сиромаше обдари, а старији видећи то — поче:

— „Блажени милостиви, јако ти помиловани будут. Блажени чисти сердцем, јако ти Бога узрјат. Блажени изгнани правде ради, јако тих царство небесноје“.

У један мах, кад је Олесја одредила кесу да извади новац и руке јој ради тога биле заузете, старији, деда, исправи се у своју природну величину, а слепи извади из торбе велику прегачу, и — пре него што је Олесја могла да схвати њихове ниске намере, један је обухвати јаким мишицама као гвозденим кљештама, а други пребаци преко ње прегачу, умота, затури је себи на раме и, као кобац престрашену птичицу, понесе у правцу језерца, окруженог густом трском.

До језерца није било далеко, можда колико два предаха.

Дотрчали су. Зашуштала је трска, узнемириле се водене птице, загикали су галебови и утишало

се све у наоколо, само је вечерња магла лутала над њивама.

Жалосно су се лозе њихале, а трска под ветром шуштала.

Преплашени галеб кружио је над трском, гикајући своје монотонно: ки-ги! ки-ги!

Олесја је без речи лежала у чамцу и гледала у небо.

Гледала је сјај последњих сунчаних зракова при заходу, који су одблескивали на врховима шума, и плашила се мрака, који се као зликовац прикрадао излазећи из шумских недара. Али на њену срећу, ноћ је била јасна, звездана.

Све више и више звезда појављивало се на небу.

Олесја их је бројала, да заборави своју невољу.

Сетила се бајке из дечијих година.

— — — — —

Душе умрлих тугују за земљом, ма како да им је лепо на небу. Господ Бог зна за ту њихову тугу и даје им свеће у руке да иду и да гледају, шта се ради тамо где су некад боравили. Ми душе не видимо својим грешним очима, видимо само како те свеће горе и кажемо да то сијају звезде. Њих је много, као што је много и оних, који са земље одлазе у други свет. И, када се нека од тих душа загледа у своју рођену кућу и у њој види да је добро, онда свећа у њеној руци јасно светли, а ми кажемо, да звезда тихо — јасно сија; али ако опази доле нешто рђаво, нешто грешно, онда се узнемири и свећа у њеној руци задрхти или чак и испадне и одлети у заземну неизвесност. Тада се крстимо гледајући звезду која пада. А ђаво није рад овом општењу земље са небом. Он зато, час маглу над језерима и трском скуп и пошље над село, час пробуди ветрове и нареди да гоне облаке под небо,

да замагле звезде. Али сила Господња, већа од ђаволске, не да му да угаси ни једну звезду, нити да заустави општења умрлих са живима, докле ови последњи живе праведно.

Олесја је веровала да њена мати, са белим рупцем, обавијеним око главе преко старинске повезаче, и у вуненом зубуну, у коме је била сахрањена, носећи у белој руци, украшеној прстењем, велику блиставу свећу, лута кроз далеки звездани простор над грешном земљом, тражећи своју јединицу кћер. Не нашавши је на очевом салашу, поћи ће од црквице до језерца и дотле ће завиривати у густу трску и шевар, док не угледа Олесју. А кад је угледа, полетеће Богу да се тужи на неправду, која је задесила њено дете.

— Мати, мати моја! — крикнула је Олесја спазивши зорњачу, која је тада засветлела право над њеном главом. Трептала је, дрхтала, као да се приклањала доле да се увери: да ли је то Олесја, или не?

На крик девојчин отмичари се привукоше до ње.

— Што се дереш? — Хоћеш да ти запушимо уста?

Осетила је сву своју немоћ и свој безизлазан положај. Пала је с неба на земљу.

— Пустите ме!

— Ха! Ха! — дивље су се насмејали. — Уловили смо овакву плаву птицу и сад да је пустимо. Зар смо полудели? Лези и мируј, па захваљуј Богу, што ти не чинимо зла!

— Мој отац вам то неће опростити. Он је стотинар, он има доста људи да ме пронађу. Испослаће их на све стране да ме траже.

— Док дођу стотинареви људи, од нас неће бити ни помена. Бољара само са коњима још нема.

Олесја се ужаснула чувши за бољара. Пред очи су јој изишле његове дебеле, масне усне, његове уске очи и широка брада, његови риђи бркови, које је лизао језиком или зубима грицао. Јуче,

кад је јео печење, он је те бркове брисао хлебом и после тај хлеб јео... Пфуј!..

Жмарци је подиђоше по леђима... Треба се спасавати, спасавати од њега!.. Али како?

На леп начин обрати се зликовцима:

— Мој отац је богаташ, а ја сам јединица. Наше њиве ору дванаест пари волова, стотина крава пасе на нашим ливадама. Ако ме пустите, мој ће вам отац дати пуну капу талира.

— И затворити нас у хладњачу, па нас извести пред суд.

— Свети крст ћу пољубити да неће.

Тренутак су се зликовци саветовали међу собом.

— Немој ти нас да кушаш, — решили су, — ми смо верне слуге нашег господара, испуњавамо његову вољу.

— Ви сте проклете ђаволове слуге! — дрекнула је Олесја и тако се почела отимати, да су јој зашкрипале везе на ногама.

— Немој да се бацакаш к'о риба у шерпи, јер ћеш да изврнеш чамац и пашћеш у воду.

— Радије бих из чамца у воду, него да трпим понижење... Пустите ме!

У место одговора стари се довукао до њене главе, а млађи је остао покрај ногу и притиснуо их својим рукама, да мирно лежи. Олесју као да је змија додирнула.

— К себи руке, ти!

Бољарски роб је мукнуо као животиња. Смејао се. Олесја се скаменила. Ћутећи је гледала у небо, тражећи своју звезду.

— Зар она не види ово и не хита Богу?

Месец је испливао у сред неба и његов сјај сребрио је сваку биљку, сваки таласић на језерској чистини и сваку груду земље на стази, која се вијугала изнад јарка од салаша до села.

Том стазом морао је Петар да се врати, јер је то најкраћи пут за Шелестову кућу. А он је морао да се жури...

Да није то он?... Олесју обли ватра.

А може бити бољар?... И поново осети жмарце по телу.

Не, то није Кирило Ивановић. Он мора да дође с коњима. То иде Петар. Његов брзи ход. Његова сабља звецка о бедрима. Још и песму тихо певуши, не слутећи у какву је незгоду запала његова Олесја.

Ах, само да се он брже приближи до оног места, где стаза пролази поред самог језера, тако да — кад пролазиш чамцем — таласић преко те стазе прелива... Само што пре! И Олесја затаји дах, чекајући тај тренутак.

— Петре, ту сам! — викну у један мах из све снаге, тако да гласан крик одјекну изнад шуме.

— Ту сам! — понови и тако се јако у трен ока опет пружну, да се чамац заљуља и високи деда, изгубивши равнотежу, паде главачке у воду.

Онај, који је престављао слепог, а кога је овај неочекивани случај изненадио, није знао шта да ради, да ли да спасава себе, или да спасава деду, који се копрцао у води, час избијајући на површину, час упадајући у трску и шевар.

Олесја тада примакну зубе до веза на рукама. Гризла их је, уједала, не обраћајући пажњу што позлеђује и своје рођене руке.

Високи деда стиже до чамца. Његов друг му пружи весло, да се за њ ухвати. Олесја, пак, не преомишљајући се ни тренутка, рукама тада већ ослобођеним, тако га јако гурну у леђа кад се сгнуо, да је главачке полетео у воду са ногама у вис. Тада брже дохвати друго весло и остатком снаге потера чамац обали.

Петар је као вихор јурио ка језеру.

Али и отмичари нису седели скрштених руку. Псујући најгаднијим проклетствима на свету, искобељали су се из шевара, испливали на чисту воду и погнавши девојку с чамцем.

Још мало па да њихове гадне руке дочепају прву даску чамца и спрече јој спасење, да ускоче у чамац и да га са два весла потеряју на супротну страну.

Али је Петар газио водом у помоћ Олесји. Сабљу је у зубима држао и сигурном руком већ је гурао чамац ка обали.

— Излази, Олесја, из чамца и чекај ме! Ја ћу с њима да се обрачунам!

Стојао је до појаса у води, а десну руку са сабљом спустио у воду.

Зликовци, спазивши козака и мислећи да је без оружја, приближавали су се к њему са две стране.

— Зликовци! — грмнуо је Петар. — Дођите по награду из моје руке!

Високи деда, уздајући се вероватно у своју необичну снагу, одговори му смехом и непристојним речима.

Петар побесни. Не чекајући, да му се сасвим приближе, баци се сам са сабљом у руци на њих.

Пљесак воде, шум трске, погана московска псовка, крик рањеног човека... један, други, трећи...

— Петре! — викне Олесја са обале. — Остави их, пожури к мени!

Не мислећи ништа, он послуша.

Олесја, са ослобођеним рукама и ногама, прибила се уз чамац, дрхтећи од узбуђења и страха.

— Чујеш! Тандрчу таљиге. То је Кирило Ивановић, долази по мене. Спасевајмо се!

Петру као да је сто свећа пред очима севнуло, разумео је одмах цео план.

То се Кирило Ивановић договорио са својим људима, да га они овде са Олесјом чекају. Значи, да нема смисла враћати се друмом на салаш, већ је боље да чамцем пређе на другу страну језера и преко њива, поред цркве, умакне гониоцима. Док Кирило Ивановић обиђе језеро, они ће стићи на салаш.

Тако су и урадили.

Петар скиде гуњ, огрну њим Олесју, посади је на клупу у чамцу, зграби весло и из све снаге завесла кроз тиху топлу воду.

— — — — —

Били су на средини језера, када је Кирило Ивановић стигао на уговорено место.

— Иване! Михајло! — викао је своје људе. У шевару је нешто слабо стењало.

— Одраћу вам коже, псине! — срдио се љутити бољар. — Где сте се сакрили, вражји синови, излазите овамо!

Из трске је пузио високи деда тешко стењући.

-- Милост, високородни господару! Нисмо ми криви. Ђаво је нанео козака. Осакатио нас сабљом. Можда нећемо дочекати ни сутрашњи дан.

— А пиштоље нисте имали?

— Пиштољи су остали у чамцу.

— А ви? Где сте ви били, пасје душе, да вас ђаво носи?

Нису знали, како ће да слажу, показивали су ране на телу и молили за бољарско милосрђе.

Кирило Ивановић је беснео:

— Одраћу вам коже, ишчупаћу вам језике, осакатићу вас! Где сте ми оставили девојку? — и корбачем је осматрао њихове ране.

А они су његове бољарске чизме лизали као пси, стењући: „Милост, милост!“

— — — — —

Падало је вече. Стотинар је испраћао госте. Једни су одлазили колима, други јашући на коњима.

Онима, који су се пели у кола, говорио је:

— Испијмо, да суви точкови не попусте на путу.

Неиспијену чашу изручивао је на обруч.

Зато, што кола имају четири точка, морале су се пунити четири чаше.

Коњаницима је говорио:

— Здрави будимо, па себе не кудимо!

— Из Ваших рука, да дочекате унука! — одговарали су му.

— Пошто су две узенгије, да испијемо и другу!

Морала се пунити и трећа чаша, да се не би наљутила Св. Тројица. А тада стотинар рече:

— Али коњ има четири ноге. Испијмо и за четврту ногу, да срећно претрчи пут!

Коњаник би пио, а остатак сипао своме коњу на гриву узвикујући: „По тој речи грѣдом, да смо здрави редом!“ — одлазио брзо са двора, јер му кућа није била на домаку руке. Путем је мислио у себи: „Сам Шелест врло је спор у пићу, но гледај како уме да угости. Ето ти дивна човека“...

Настојник затвори врата од предворја за последњим гостом и прекрсти се.

— Време је да свет с двора оде, месец, звезде већ по небу броде!

На небу су заиста забродиле звезде. Опрезно су искакале из тихог плаветнила и зачуђено посматрале земљу. Може бити дивиле су јој се, што је тако лепа у пуном развоју својих снага.

Изнад гаја закотурао се сребророги месец и обасипао земљу разнобојним сјајем као драгим камењем. Само се сагни па скупљај!

Зашто тугујете, ви сиромашни људи? Гледајте какво је богатство на вашим кућама и вртovima, на вашим узаним њивама! Зар се скупочени бисер лепше прелива у кнежевским дијадемама? Смејте се, не мари! То је људска сујета!.. Гледајте и напуните душе своје благошћу, јер Господ милује ваше очи својом божанском лепотом!...

Настојник се наслонио на капију и пустио на вољу својој машти. Колико је пута видео родну земљу у том китњастом руху летње ноћи и није могао да јој се довољно надиви.

Зар се може видети у свету већа лепота, зар ћеш наћи игде под сунцем бољег добра?

— „Хвалите Господа сви јазници, похвалите јего сви људије. Јако утврди сја милост јего на нас и истина Господња пребивајет во веки...“

Истина?... И он уздрхта. Где је та истина код нас у Украјини?... У господи или у народу? У својима или у туђинцима? У прошлости или у будућности?... Остареле су његове кости, истрошене су мисли, изнемогле силе, а те истине он није видео. Народ се дизао да истину брани, а у потери за правдом људи су чинили неправду. Вређали су Господњу лепоту и трговали крвљу као вином...

— „Паче же сребра и злата благодат благаја“.

Она је тако светла, а људи лутају у тами. Слепи гази бисер, а не сагне се да га покупи. Бог нас је великим богаством обдарио давши нам земљу, лепшу од свију земаља, али нам није доделио да уживамо на миру њене богате плодове.

Од прадеда до праунука рат па рат. Ево и сада иза тихих шума и мирисних ливада излази крвава звезда. Разбуктаће се огромна ватра, пламен ће захватити пола неба и са те огромне ватре душе ће као искре одскакати у звездану даљину, у други свет...

А да ли ћемо наћи ту истину, да ли ће „благодат благаја“ зацарити међу нама, Господе, реци ми, јер „оскудиша бо очи моји в слезах и смутитсја сердце моје“...

— Авдије! — зачу се глас стотинарев и настојник као да се иза сна пробудио. Још једном погледа у месец и звезде, још једном пуним грудима удахну мирис расцветаног дрвећа и биљака, и уздишући под теретом прекинутог маштања по-

жури ка претсобљу јер је тамо угледао плави дим из луле свога господара.

— Ту сам! — рече, ступајући на први степен од степеница.

— Не знаш где је заврљала наша Олесја?

— Од ручка нисам видео госпођицу.

— Таман тако. Од ручка је нико није видео. Као да су се очи свима позатварале!

— Да је потражимо, господару! — и стари пожуре на горњи спрат.

Отворио је једну собу — нема, отворио другу, — тетка Магдалена у постељи, у којој је бољар ноћио, — хрче, као да је на цео свет заборавила.

— Госпођо, да нисте видели госпођицу Олесју?

Она скочи са постеље и протрља очи збуњено.

— Кирило Ивановићу, извините..., ја сам за тренутак заспала!

— Није овде Кирило Ивановићу, ја сам, Авдије. Питам Вас, да нисте видели госпођицу Олесју? Стотинар се љути!

— Олесју! Не, нисам је видела. Где је она?

— Да знам не бих питао Вас, не бих Вас будио из слатког сна.

— Боже мој! Олесје, кажеш, нема? — и као куршум скотрља се низа степенице.

Претражили су кућу и сав двор, врт и башту. Десет гласова је викало: „Олесја!“ „Госпођице Олесја!“ — али се нико није одазивао. Само су пси одговарали својим лавежом.

Стотинар љутито одбаци лулу, а деда је, тражећи своју унуку, лупкао дрвеном ногом. Олесје није било.

Послали су код сеоске тетке, али ни тамо нису госпођицу затекли. Сеоска тетка иако је, савим природно, све знала, у овој прилици није умела ништа сигурно да каже; једино то, да је Олесја, ако је некуд отишла, морала отићи путем иза цркве, јер, да је ишла друмом, на сваки

начин би је неко видео са прозора, а њу међутим није видео нико.

Забринут стотинар испосла на све стране своју чељад и нареди да се и њему доведе коњ. Он се упути путањом к селу. Знао је да се између Олесје и Петра нешто збива, па помисли, да није девојка тамо отишла, да се сретне са козаком. Био је љут и на њу и на сав женски род. Мало је два ока да пазе на њих. Ако не данас, оно ће сутра наћи свога и потрчати за њим. — „А може...? — и паде му мрак на очи. Сети се разговора са бољарем, његове неуспеле просидбе и суров испраћај. Падеше му на памет и честа одвођења девојака од стране московских људи, — и чврсто стисну балчак од сабље.

Млађима је наредио, да се не враћају док не нађу Олесју, а он ће се сам дати у потеру дотле, док не наиђе на Кирила Ивановића. А тамо ће се видети, ко ће надвладати, стари козак или млади Москов.

Одједном зачу звиждање иза себе и окрете коња.

Придолазио му је један од његових козака и давао знаке, да се врати.

— Господине стотинаре, госпођица Олесја је нађена.

— Слава теби, Господе! — проговори радосно стотинар и осети, како се од те радости топи срцба у његовом срцу — „као восак од пламена“.

XII.

Ма како се утешио стотинар Шелест, јер његова Олесја није пропала, ипак је љутито погледао кад је ушао у собу.

— Куда ти то врљаш ноћу? Мало ми је мога посла, па још да се бринем за овако велику девојку!

Олесја је стајала ни жива ни мртва. Она није

разумела, зашто се отац на њу срти, и још без разлога као данас. Зар је она нешто скривила? Хтела је да одговори, али јој је бол стегао грло, да није могла ни речи да изустити. Ћутала је, а тако исто и Петар, који је стајао наслоњен на врата. У њему је све кипело. И да није то стотинар, кога је он не само поштовао и навикао да слуша, него и волео као оца; да није то Олесја, за коју је био готов на све, — сигурно се не би могао да уздржи.

— А и ти, стотински поручниче, такође си ту? — обрати се њему стотинар.

— И ја сам ту, — одговори Петар, али таквим гласом, да деда нађе за потребно да прекине даљи разговор. Лупнувши дрвеном ногом проговори:

— Немаш зашто да се љутиш, Тимотије, боље захвали милосрдном Богу, што те Москов није оставио без кћери.

— Москов?

— Па да! Кирило Ивановић преобукао је у просјаке два своја никоговића и на све способна човека...

— Па онда?

— И када их је Олесја, враћајући се са материнога гроба, срела и хтела да их обдари милостињом, они су, — болест их појела, — навукли преко ње прегачу, забацили је на леђа и однели у трску.

Свјат! Свјат! Свјат! — крстио се стотинар Шелест. — Моју Олесју хтео да отме Кирило Ивановић?

— Не само да је хтео, него ју је и отео. Однели су је ови неваљалци у трску на твој језеру, везали је и тако спутану стрпали у чамац чекајући да по њу дође њихов господар.

— Да ли је то могуће?

— Не да је могуће, него је истинито. Неће да те лажу твоја рођена кћи и твој стотински поруч-

ник. Сутра ћеш се уверити својим рођеним очима, јер им је Петар добро пустио крв, бранећи Олесју.

— Петар?

— Нико други, него тај храбар козак. Њему и одважности Олесје заблагодари, што она није пала бољару у руке, и још божјем Провиђењу, што се Кирило Ивановић нешто задоцнио са својим таљигама, или можда, што његови људи нису свршили тај ништавни посао мало брже него је уговорено било.

Стотинар Шелест час је бледео, час црвенео, а очи су му се исколачиле из дупља.

— Па ја ћу тога Кирила Ивановића, и да се испод земље сакрије, ухватити, а тада му неће помоћи ни сам војвода. Исчупаћу му ону јарећу браду и обесићу је о мотку, у место значке, а његову ћу стрвину раскомадати, кад је смео да се усуди, пасји син, да подигне своју погану руку на моју кћер!

Ту његово очинско срце није могло више да издржи. Приђе Олесји и загрли је.

— Сирота ћерчице моја! Претрпела си толики страх. Па и руке ти израњављене, Боже мој!

— То сам их ја, оче, изгризла зубима раскидајући везе. Али то не мари ништа. Зарашће. Код мене свака рана брзо зарасте. Петар је прошао много горе.

— Рањен?

— У раме. Ми смо већ завили рану.

— На мени ће, — одазва се Петар, — да зарасте као на псу. Ја сам козак.

Стотинар приђе Петру и пружи му руку:

— Хвала ти, сине, хвала!

Козачке шаке, по козачки, стегнуше пружену руку.

— Ја не унем да говорим лепе речи, — рече стотинар, — али буди добар, па ми кажи, чиме и како могу да ти заблагодарим на оваквој услузи.

Петар је ћутао.

— Кажи шта желиш, Бога ми милога, нећу одбити.

— Нећете одбити, Тимотије Јосиповићу? — упита козак лукаво се смејући.

— Не позпајеш стотинара Шелеста? Да ли је он икада погазио дату реч?

— Онда, дајте ми своју кћер за жену! — и паде стотинару пред ноге.

Стотинар га срдачно подиже:

— Скупочену награду затражио си од мене, козаче. Али шта да радим, дату реч у старим годинама нећу погазити. А шта ћеш ти, Олесја, на то?

Олесја поцрвени као божур на сунцу.

— Шта ћеш? Кажи! — наваљивао је отац.

— Пошто се вама, тато, тако измакла реч, ја не бих била ваше добро дете кад бих вас нате-рала да је прекршите.

— Гле ти ње, како је лукава! — одсече стотинар, а деда од радости лупну својом шутом о под.

— Гле, куда нагиње! Пљунута кћи своје матери. Лепо, лепо, Олесја! Нека Петар не уображава, да си ти њега зажелела, далеко од тога! Ти се за њега удајеш ради татине части. Разумемо.

— Заиста је тако, дедице. Разуме се. Јер Петар не вреди да ме узме за жену. Он је, и ако снажан, ипак будаласт и много непослушан.

— Охо!

— Па да! Обећао је, да не казује ни оцу, ни-ти ма коме, да се ми састајемо понекад...

— Састајали сте се?

— Јесте. И разговарали смо се...

— И разговарали, а можда сте се и љубили?

— Ја њега нисам ни један пут, не!

Олесја се окрете и приби уз тетку Магдалену, која је својом меком пуначком руком миловала плетенице њене свилене косе.

— „Кринови“, „ладолежи“, „Русалкин Ускрс“, ... ко би још и помислио да је ова пуста девојка,

дете, имала већ свога козака! — и тетка Магдалена тужно, али опет некако слатко, уздахне.

— Није он мој. Он хоће, да ја будем његова! — бранила се Олесја. — Али нека причека. Још није био у рату. Кад се врати из похода, онда — видећемо.

— Па што! — реши стотинар Шелест. — Олесја добро говори. Прво поход, онда — мед. Ако се ти, козаче, не будеш у рату осрамотио и ако те Господ срећно доведе до нашег прага, а Олесја не промени своје срце према теби, онда — ево ти моја реч, да се нећу одрећи свог очинског благослова!.. Али ћу ипак браду Кирила Ивановића обесити о мотку у место значке, а њега исећи на комаде!

Тетка Магдалена уздахне из дубине душе:
— Жао ми је таквог човека!

XIII

После вечере и трију чашица медовине разишли су се да спавају.

Стотинар нареди да му изнесу губер у врт на траву.

— Тако је лепа ноћ, да је грехота киселити се у кући. И не само то. Време је привикавати се на поход. Тамо ти нико неће постеље наместити, а ако намести, онда се са ње нећеш више ни дићи.

За сваки случај држао је поред себе сабљу. Но, ако ђаво надари бољара да још једном опроба срећу!

— Вероватно је и Петар мислио то исто. Он се опростио са свима, али није двор напустио. Попео се на сено и био је запојен његовим мирисом и својом срећом. Она му је тако близу. Ево, ево, — само пружи руку... Али не! Рат... Таква је већ козачка судбина.

Стари Авдије, знајући да стотинар спава у врту, сместио се на банку кућнега зида, да би био близу њега, ако се — не дај Боже — нешто деси.

Он је и даље гледао звезде и мислио о томе: зашто људи не живе по божјој заповести, зашто нема правде у Украјини?

Сада га нико више није звао, нити га прекидао, да шапуће речи псалмопевца: — „Отверзи уста твоја и суди праведно, расуђај же убога и немошчна!“

Али и Петар, опијен својом срећом, и Авдије са речима пророка, бацише се у загрљај Морфеју. Само су пси на ланцима зевали и жабе у стотинаревом језерцу крекетале. Месец је блдео, а звезде трепериле. Са луга је долазио мирис сена.

Стотинарев двор, као брод из бајке, пловио је на таласима снова.

— Лаку ноћ, нека вам буде судбина наклонена!

Само тетка Магдалена није могла никако да заспи. Врућина јој је; отворила је прозор у горњој собици. Постеља, на којој је последњу ноћ преспвао Кирило Ивановић, управо ју је пекла.

— Ти, Боже мој! Тако леп човек, па његову браду обесити о мотку! То је варварство. И још какво! А најгоре је што Тимотије Јосиповић не зна за шалу. Његове су речи кремен. Он не прети узалуд.

Тетка Магдалена раскопча кошуљу, јер ју је гушило. Како су те ноћи лепе и вруће!

Гледала је изнад врхова дрвећа час у месец, час у звезде, и њене су мисли прелетале светове.

— Где је он? Сада вероватно није далеко. Можда још тумара више језерца, љут на себе и на цео свет. Истину не можеш сакрити испод решета; доста се осрамотио. Бољар — отмичар, па још уз то несрећан отмичар. Није сиромаш имао среће!... Па добро! Није за орла да лети с кокошком. Свој свога зна. Човек у његовим годинама и на његовом положају да се упусти у овакву лакомислену ствар ради овако пусте кокете, — то је сасвим будаласто, чак и глупо!

Такве глупости тетка Магдалена није никако очекивала од Кирила Ивановића.

Злоба јој улазила у срце.

Сетила се сусрета у гостионици, како јој је он, приговарајући, напунио чашу и са земље подигао мараму, па додајући јој је, у руку пољубио; сетила се, како јој је синоћ, кад се сит најео и у сласт пио, гледао у очи и врхом своје чизме дотицао њен сафијан; свега тога сетила се тетка Магдалена и за мало што није гласно викнула: Издајица, вероломник, заводник!

— Колико су неверни сви ти мушкарци! Ни једноме од њих не може се веровати. Једну нишани, а другу отима и још овакву, која не разуме ни те раскоши, ни части. Зар то није раскош, кад те отму, носе и јуре с тобом као са драгоценим благом? Свест ти се помрачи, душа сиђе у пете, срце да искочи из груди, ах!

Тетка Магдалена обори очне капке, а мисли су њене летеле, летеле као облаци око месеца, као мирис расцветалог цвећа.

— Ох, како је леп тај човек!... И како то да он отима Олесју, тако голуждраву птичицу, истина тако лепу и добру али приглупу козу. Ту мора бити нека погрешка, друкчије не. — Сигурно је рекао: „Да се отме госпођица са стотинаревог салаша!“ — а није рекао — која. А они, блесава стока, отели Олесју. Не друкчије...

И умирена спреми се да спава.

Чула је како је у врту хркао Тимотије Јосиповић и како је Авдије кроза сан мрмљао речи псалмопевца; чула је како су зевали бељови, шарови и сва стотинарева пашчад, и већ је била готова да се преда загрљају Морфеја, кад одједном угледа високу мотку и на њој, у место значке, жућкасту браду Кирила Ивановића! — „Ти, Боже мој! То је варварство!“

XIV

Свитало је, кад је труба засвирала. Стотинар скочи на ноге лагане и маши се сабље. Петар се извуче из легла у сену, шмугну преко плота да га нико не опази и потрчи своме стану. Авдије отвори очи, тргну брк да се увери, да то није сан, но да заиста свира пуковска труба, и прошапута:

— Ево теби „благодат благаја“, ево теби правде у Украјини!

Одгегуца затим у кућу да спрема доручак стотинару и да му припреми све што треба за поход.

Тетка Магдалена је тумарала по собама. Одабирала је све ново за стотинара: те новије рубље, те zgodнији појас, те лепшу кесу за дуван...

Она је данас изгледала старија и ружнија но обично. И није ни чудо. Кратко и рђаво је спавала. Значка од браде Кирила Ивановића није јој давала мира. Погођена наглим, и ако очекиваним поласком стотине у рат, није имала времена да се дотера како треба, да набели лице и да намаже усне.

У Олесјиним очима, као јутарња роса на цвећу, блистале су сузе. Једва је могла да задржи плач. Отац и драги полазе у поход!

Као козачко дете навикла је на походе. Нов рат одавно је предосећала, ну опет, док та труба није засвирала, није било сигурно. Ипак, негде дубоко у души њеној тињала је нада, да ће можда, можда дати Бог, да рата и не буде.

Но, ево га!

Из пука су приспели коњаници са наредбом да Шелестова стотина одмах дође у пук.

Шелест је за то одавно био приуговорио своје људе.

У стотинској варошици све је било спремно: и људи, и коњи, и кола. Само су неки козаци отишли кућама за празник, као и сам Шелест, који

је сад био у Запорошчевој Гори. С њим је било неколико официра и козака из најближе околине, свега око двадесетак људи, не више.

Сви они, чувши пуковски знак, као орлови поскочише за лет. И заиста, изнад салаша стотинара Шелеста брујало је као орловски клекот. Козаци су излазили као испод земље, на коњима, са пушкама преко рамена и са дугачким копљима.

Неколико дуголесних и јаких таљига истерано је из стаје.

Бркати седи ратнички ветерани држали су у рукама дизгине, надувени као буљине, сигурно нерасположени што им старост више не дозвољава да се и они цилитају на коњима, већ им досудила да се са таљигама пришију уз војску.

Све што је живело у Запорошчевој Гори изишло је на трг поред Шелестовог двора.

Очеви и дедови ћутљиво су стајали, сећајући се својих властитих некадашњих похода; жене и девојке час су као ласте цвркутале, час као грлице тужно гукале.

И сви су гледали на Шелестову капију, да ли иде господин стотинар.

Стотинар Шелест праштао се са родбином.

Једва је наговорио свога таста, да још овога пута остане код куће.

— На кога ћу ја, — рече, — да оставим женскадију, твоју Магдалену и моју Олесју? Авдије је стар, а чељад к'о чељад. Остани оче и пази да се не деси какво зло.

— Да није тога проклетог Кирила Ивановића, не би ме ти, сине, наговорио. Али осећам, да он својом црном душом кружи над нашом кућом, као јастреб над кокошкама. Зато нека буде како ти желиш. Али упамти добро, мораш да се бориш за нас обојицу, за себе и за мене.

— Не брини, оче, потрудићу се и за двојицу.

Срдачно су се загрлили и Шелест узе у наручје своју кћер.

— Буди ми здрава и велика порасла, па немој сама да трчиш на гробове, јер неће бити Петра да те спасава. Утуви то! Ако будеш добра, онда ћу ти довести Петра из рата и начинити такву свадбу, да се ни сам пуковник не би застидео.

Обраћајући се тетки Магдалени, опомињао ју је, да се не загледа у Москове, јер ко се са Московом дружи, мора да држи камен у недрима. — „Кажем ти, исисаће мед, као пчела цвет, па тада ће га бацити“.

— Неку другу, мене неће,... и застиди се,

Видело се, да је имала на језику још нешто да каже, али није смела.

— Кажи, шта имаш! — храбрио ју је Шелест. Једва се решила:

— Ипак, поштедите Кирила Ивановића. Штета, за тако доброг човека!

— Ето ти жене! — викну стотинар. — Њој је и Кирило Ивановић добар човек. Не, не. Њега нећу поштедети. Начинићу значку од браде, а њега самог исећи ћу на комаде!

И скочи на коња.

XV

Авдије испрати стотинара чак до села, примајући од њега последње наредбе и господарски распоред, јер им нагли одлазак није допустио да све како треба промисле и претресу.

Дуго је стајао стари слуга крај крчме на раскрсници, пратећи очима поход свога господара, а када су се на завијутку улице изгубила и последња кола, остављајући за собом само облак густе прашине, уздахну и тихо проговори: — „Некад било, не повратило се!“

Са тужном мишљу да је коначно прошло

време, када је и он ишао у ратне походе, прекорачи праг и поздрави крчмарицу:

— Ево, сада је и Авдије гост! — рече шалећи се.

— Зашто само сад? — упита крчмарица.

— Зато што нема бољих гостију. Отишли су и Бог зна када ће и да ли ће се вратити.

— Око нас певају славуји, Авдије, а ви гракћете као гавран. Не говорите тако. Бог ће дати, да се сви они, како су отишли, тако и врате! А у добрим гостима ја никад не оскудевам. Ево и сада седи један тамо, — и показа руком на врата од ћилера.

Тог тренутка зачу се звек сабље о сто и крчмарица одмах отрча у ћилер.

Авдије погледа на прозор. Прашина је још лебдела над путем, а ветар ју је разносио на зелене вртове, као да их у црно завија.

— Вас тамо зове, — обрати му се крчмарица значајно намигујући.

— А ко је тамо?

— Видећете и нећете жалити. Идите!

— Кажите ко је, јер може бити да је неки непријатељ.

— Сачувај Боже! То је велики господин, особа високог положаја.

— Пфуј! — плуну стари, мислећи каква се то велика птица могла да угнезди код крчмарице. Из радозналости пође да види, али спазивши — зину од чуда.

У ћошку поред прозора, заклоњен завесом, седео је нико други но сам Кирило Ивановић, бољарчић, како су га козаци звали.

Пред њим је стојао бокал старе медовине од липовог меда, чији је мирис испуњавао собу.

Авдије се поклони и хтеде да се повуче, али му бољар даде руком знак да се приближи.

— Хоћу с тобом да разговарам, и — рачунам

на твоју памет! — проговори, показујући му да седне и нудећи му чашу медовине.

— Слушам Вашу Милост, а на медовини захваљујем, сувише велика част!

— Поштеног човека није срамота поштовати, а од медовине се не бежи, јер је добра. За старост је добра стара медовина.

Доста се нећкао, најзад је попио.

Медовина заиста није била макаква. У главу није улазила, а да ли ће ући у ноге, то ће се тек тада видети, кад буде устао.

— Ствар је моја, — поче Москов, — тако рећи политичка.

Авдије се уплаши.

— Не бој се, стари, неће те обесити. Ово је тако рећи моја лична политика. Ако ми будеш на руци, биће и курјак сит и козе на броју. Ако не, онда може од тога да се створи велика непријатност за тебе и за још неког, према коме ти ниси равнодушан. Дакле, како мислиш?

Авдија изненади такав увод. Била је то молба у којој се скривала наредба, још са претњом. Наређују, па и као да моле!

— Дакле, како? — понови бољар.

— Пошто не знам у чему је ствар, не могу да дам пристанак. Могу само да кажем да сам рад послушати Вашу Милост.

— Кад си рад, онда слушај! — и бољар напуни чаше. — Стотинар је отишао са својим људима; значи да је његов салаш у мојој власти; могу да га запалим, могу да га нападем и да га опљачкам. Ни тебе ни оног са дрвеном ногом не плашим се. Према томе, промисли сам, шта је боље: да се бијемо или да се миримо?

— Гвоздени мир бољи је и од златног боја, — одобри Авдије, а у глави му је као у кошници зујало од мисли, како да одбрани салаш од овог пакосника.

— Кратко речено, имаш да ми помогнеш у отмици госпођице.

Авдију засветлише у глави свеће као на парастосу.

— Милост Ваша, ја сам њу на рукама носио, а сада бих морао... не, не! Тражите од мене шта хоћете, али то не могу да учиним.

— Не можеш?

— Никако не могу. Савест ми не дозвољава; ја њу волим као своје рођено дете, ја бих за њу небо дохватио, ја...

— Почео си јадованку. Заплачи још као нека бабускера. Глупи сте ви козаци! Ни о чему паметном не може се с вама говорити. Најбоље је вама наређивати, а не говорити. Ви слушате корбач, а не паметне речи.

Уђута за тренутак, па настави;

— Размисли само. Да ли ћеш ти пристати или не, ја ћу госпођицу одвести, јер имам власт и силу, а и жељу да је добијем. Зар неће бити боље да се све то догоди без проливања крви, без увреде Бога, без сваке опасности за ону за коју ти велиш да си готов небо да дохватиш. Ја њој такође не желим зла. Од козакиње постаће бољарка, зар то није част? Реци сам. Зар није боље да уђе међу достојне људе, него да проведе век са необразованим сељацима? Бога ми, не разумем, зашто си се тако уплашио, Авдије, као да те наговарам на нешто рђаво.

Авдије је размишљао о ономе шта је чуо и реши да, ма како било, треба учинити као да пристаје, јер се може десити, да Москов нареди, да га вежу и протерају Бог зна куда, а тада на салашу неће ни знати каква им опасност прети. Овако, од речи још је далеко до дела. Можда ће Бог послати старом Авдију неку срећну мисао и он ће на неки начин одбранили своју госпођицу од те опасности, која се наднела над њеном главом као црни облак, предзнак олује.

— Јеси ли се решио? — упита бољар, гледајући му у очи.

— Јесам, Ваша милост! — одговори стари.

— Онда да знаш, да ја нећу забадава! — рече и стрпа му у руке кесу са талирима.

Авдију падне на памет да није то она иста кеса, коју су синоћ опљачкали Москови од Олесје. Али не, била је друга, московске израде.

— Твој је посао само ово: упамти добро и учини како кажем — вечерас да не пушташ псе, а момчад, која је на салашу, пошљи с коњима на пашу преко ноћ, разумеш?

— Разумем, Кирило Ивановићу.

— Капије не затварај. Чим чујеш козачки усклик: пу-гу! пу-гу! — то ће бити знак да су моји људи дошли по госпођицу. Показаћеш им у којој соби она спава, а још би лепше било, да ти њу измамиш из куће у двориште, као да је неко зове. Разумеш?

— Разумем, Ваша Милост! — одговори са уздахом стари.

— То ти је све. А сада, да не тугујеш, дајем ти часну реч да ће моји људи добити наредбу, под казном смрти, да се према твојој госпођици опходе уљудно и лепо, са пуно обзира, и да је мени донесу здраву и читаву. А да ја нећу њој чинити зла, то би ти, ако те твоја памет није потпуно издала, могао и сам погодити, јер да ја њу не волим, не бих се око ње толико заносио. Девојака има у свету доста, па и лепих. Иди!

Авдије се поклони дубоко.

Бољар га заустави на прагу,

— Рећи ћу ти још једно, Авдије. Да не покушаваш да госпођицу сакријеш од мене. На путевима ће стражарити моји људи. Са салаша неће моћи нико да умакне, а салаш могу сваког тренутка да преврнем и госпођицу ћу наћи, макар да је испод земље сакријеш. То није игла него девојка. Стога се сам постарај да онај ћопави ништа

не посумња, јер је сувише брз за сабљу и пушку, а то неће помоћи, већ може само да госпођици нашкоди. У боју често и невин страда. Сабља и мускета немају разума. Збогом!

XVI

Авдије се трома враћао на салаш.

Ето ти Москова! Изгледа на око глуп, а у ствари све је измислио тако паметно, да га ђаво носи! Шта ја могу сада да почнем? Да испричам на салашу, дићи ће се ларма. Решиће: или да беже или да се одупру силом, а и једно и друго никако није добро, јер козака немамо, а куда ћемо да бежимо, кад бољар стражари на свима путевима. Да издам госпођицу у руке Москову, то такође не могу никако да учиним; пре бих се обесио негде у врту!

Саме ноге однеле су га код сеоске тетке Марте.

Сунце је већ показивало подне, а код ње соба није била спремљена, па ни огњиште наложено.

Она је седела крај прозора и главом климала као Јеврејин на молитви. Сузе је рукавом брисала. Жао јој козака.

— Добар дан, тетице, — поздрави је Авдије.

— Здравом да си, дедо!

— А како ви то мене зовете, тетице?

— Као и ти мене. Тако стари рен, па ја њему тетка! Зар ми је већ прошло сто година?

У љутњи је заборавила и на тугу. Марта се познавала са Авдијем одавно и лепо су се слагали. Некад се он њој мало и удварао, али није било судбине. Зато се вероватно и наљутила што ју је он назвао тетком.

— Не љути се, Марта, на мене, јер ми је доста и Господњега гњева.

— Ијух! Каква је то код тебе беда? Што су наши отишли у рат? Тугу због њих оставите ви нама женама, а ви сами пазите на послове.

— У томе и јесте беда, што је томе крај — тужно одговори Авдије и исприча Марти све, узевши унапред од ње реч, да оно што чује неће никоме да преприча.

Марта га је слушала пажљиво, не скидајући очи с њега.

— Кад то мора да буде? — упитала је.

— Ноћас... — одговори он уздишући.

— То је зло.

— Па дабоме да није добро.

И обоје се дубоко замислише.

Наједанпут Марта управи два прста на чело.

— Шта ти је дошло у главу? — упита сав радостан Авдије.

— Чекај, немој да ми сметаш! — прекинула га је.

Он је у њу гледао као Јеврејин у рабинера.

— Да ли ти је рекао Москов, коју госпођицу мисли да отме? — упита га брзо.

Авдију као да звезда с неба паде.

— Не, није рекао. Говорио је „госпођица“, а име јој ни једном није споменуо. Али куда ти с тим нагињеш?

— О, како ви људи нисте досетљиви, Боже мој! Куда нагињем? А зар Магдалена није госпођица?

— Могуће!

— Ја ћу ти показати то „могуће“, да ти до твога салаша нећеш дорамати. Сви сте ви брзи, да исмејавате жене, а кад је беда, онда одмах код жене за савет. Нећу да те саветујем. Помози сесам, кад си тако мудар! Језичар! „Могуће“, каже „могуће.“

Авдије се правдао, колико је могао; рекао је

да му је та несрећна реч сасвим случајно испала из уста и да он није имао никакве задње мисли. Клео се, никакве задње мисли.

— Па ти сигурно немаш ни предњих мисли, кад не умеш својој господарици да помогнеш. Девујку хоће да отме тај риђобради јарац, а он „могуће“, „могуће!..“

— Немој се срдити, кажи! Пода мном земља гори, ноћ је близу.

— Онда слушај! Пошто ти Москов није рекао, која му се госпођица прохтела...

Још није стигла да доврши, кад Авдије поче да маше рукама као крилима. Очи су му се упалиле, лице разведрило, постао је за пола века млађи.

— Већ знам, знам и сам! Сам! — повиче сав обрадован.

— Сам, сам... ругала му се Марта. Сви ви сами знате све, али без жене ни један од вас није у стању ни дугмета себи да ушије... „Шам... шам...“ врскајући смејала му се Марта.

Авдије није бранио мушкарце.

— Пхи, е јеси лукава, до врага, Марта! Већ од очајања у мало што нисам с ума сишао. Хтео сам да се обесим у врту, а она, ево шта ти је измислила! Не каже се узалуд: „Где ђаво нема успеха, тамо шаље жену!“ Хвала ти!

И он не изиђе, него као младић истрча из Мартине куће.

XVII

На салашу је било тужно, као у кући после погребца.

Чак и Олесја, обично разговорна и права чегртаљка, ишла је сада са уплаканим очима. Само се „старији господар“ правио тврда срца, обилазио је мал, свуда стављао примедбе, грдио и слугама претио лупајући дрвеном ногом. То је чинио зато

да би сакрио своју тугу пред женама, које су се и иначе гушиле у сузама.

Кад су угледали Авдија, обасули су га питањима:

— Испратио си? Како? Ништа се није десило?

И стари је морао да исприча све појединости: како је пошао господин стотинар, како су му се у селу придружили још четири козака и како је жена једнога од њих, опраштајући се с мужем, кога је први пут у поход испраћала, пала у несвест и тако јако ударила главом у врата, да умало није погинула.

Авдије је све то причао, а на своје мислио. Био је толико узнемирен, да за мало није разбио бокал са медовином када је сипао „старијем господару“ за време ручка... Мислио је да ли ће му поћи за руком да подвали Москову или не?

После ручка, када су се сви разишли по својим кутовима да се мало одморе, јер су прошле ноћи мало спавали, Авдије се попе на горњи спрат где се одмарала тетка Магдалена. Ишао је крадилице, као на љубавни састанак, иако је доба за љубавне састанке било за њега песма давно заборављених дана... Де, де, де! Али се плашио да не пробуди „старијег господара“, који је после треће чаше добре медовине заспао блаженим сном. Мир је само онда кад он спава, иначе би одмах запиткивао зашто Авдије иде на горњи спрат.

Закуца на врата и не чекајући дозволу — уђе.

Тетка Магдалена се сва препала, а њене и онако велике црне очи постале су још веће. За мало што није дрекнула, спазивши старога. Бојала се да се није какво зло десило доле, јер Авдије горе није никада долазио.

Али Авдије метну прст на уста:

— Ћутите! Имам за вас једну поверљиву ствар.

— Какву?

— Познајете ли ви Кирила Ивановича?

— Зачудила се кад је чула овакво питање, јер је Авдије сигурно знао да она познаје бољара.

— Како вам се свиђа?

Она се зачуди још више и за такву би се дрскост наљутила само да се ствар није тичала Кирила Ивановића.

— Зашто питаш? — одговори застиђена.

— Јер он... али немојте да се узрујавате госпођо...

— Шта он?

— Он хоће да вас украде.

Тетка Магдалена стави руку на оно место где се обично ослушкује како срце куца; мрак јој је неки одједном обавио очи; а уста вишњева отворила је... Онесвестила се.

Авдије дотрча до ње:

Бога ради, не узбуђујте се, госпођо, јер ћемо пробудити „старијег господара“. Знате и сами како је он пргав и колико не воли Кирила Ивановића. Још може да га гађа из пушке или да га удари мачем, ако би ноћас по вас дошао. Треба о целој ствари промислити мирно и паметно онако, како ваља.

Магдалену као да је неко хладном водом освестио.

— Па он синоћ за мало што није украо Олесју? — проговорила је.

— То је био „error in persona“! — одговори Авдије, који је у својим младим годинама лизнуо мало и од латинског језика. — Бољара нису добро разумели његови људи, простаци московски!

— Мислите?

— Сигурно је тако! Јер кад би хтео данас да украде Олесју, он би ми рекао да ће Олесју да украде, а не вас.

— Није тако рекао?

— Кунем се Богом да није.

Она је поверовала и гутала сваку реч старчеву.

А он јој је причао како ће се ноћас бољареви људи по козачки јавити иза капије: пу-гу! пу-гу! И како им је бољар наредио да му његову љубљену донесу здраву и читаву на оно место, где ће је чекати. А чекаће негде близу Десне, јер се сада тамо скупљају сви Московци из целе Украјине. Није заборавио да понови бољареве претње да нико не чини никакав отпор на салашу, јер су у наоколо на свима путевима поразмештане његове страже, и ако страже, не дај Боже зачују ма и један пуцањ, сви ће дотрчати на салаш и посећи све као купус, а салаш запалити тако да остане само земља и небо.

— Шта онда да радимо? — упитао је стари.

— Да бежимо! — одговори тетка Магдалена, како Авдије не би помислио у себи да би она радо пошла за Московца.

— Куда и како? Кажем вам да на свима путевима стражаре бољареви људи. Салаш наш личи данас на опсађену тврђаву. Нико се жив неће из њега извући!

— Онда да се сакријемо у пчеларник. Тамо има и једно подземно скровиште.

— Та како ћеш да се сакријеш од Московца? Они ће, ако им се само нешто прохте, добити па ма то било из ђаволове гуше! То не! И како ћеш се данас неприметно провући у пчеларник, кад на све путеве пазе његови људи? Они ће то приметити, па ће ноћас право у пчеларник: „Стој, ту си рибице!“ А и да не примете, они ће направити дар-мар прво на салашу, па онда у пчеларнику, а затим ће одјурити и у село да траже и тамо, па и свуда. Зар ви не знате колико је то насртљив народ?

Тетка Магдалена је невесело гледала Авдија.

— Боже мој, зар заиста нема за мене никаква спаса? — јадала се ломећи руке.

— Ма колико да сам мислио, ма колико да сам се мучио, ништа паметно нисам могао да измислим. Не знам, можда сам већ сву своју памет истрошио.

— Онда да се посаветујем са оцем! Шта мислиш?

— Како хоћете, али се мени чини да то неће донети ништа друго осим велико крвопролиће. Јер шта ће ту моћи да нам помогне старији господар? Он је, истина, врло храбар и одважан, али заборавља несрећник да дрвена нога није његова рођена. Какав је то јунак са шутом? Гурни га прстом, он ће пасти као сноп! Опростите, не мислим да вас вређам!

Магдалена је слушала и правила се да је јако забринута, док је у самој ствари била узбуђена због тога што је већ замишљала у себи како ће бити отета и како ће је одвести Кирилу Ивановићу.

— Имам још један излаз, — почне опет Авдије, — али је тугаљив, па чак и врло мучан. То бих урадио само у том случају ако увидим да нема ни трунке наде за спасење.

— Да чујем!

— Испод куће у подруму, од кога је кључ код мене, имамо још једно доста велико буре доброг сувог барута. Наместићу фитиљ — остало је лако погодити. Ни једну госпођицу живу не дам у руке Московима. Такво мрско дело моје очи не би могле да гледају. Ту срамоту не бих преживео. Јер, шта бих могао да одговорим тада господину стотинару, кад би се он срећно вратио из рата и упитао: „Авдије, где је моја јединица кћи и једина сестра моје покојнице, срцу моме драга — Магдалена?“

Магдалена, потресена, заридала је тако да су јој чак и мерцани на набујалим грудима заиграли.

— Не тајим да је Москов обећао да вам неће чинити зла. Рекао је да госпођица има да постане бољарка и да ће живети лепо и богато међ достојним људима. Али, хвала му на таквој утеси! Боље смрт него оваква срамота! Испало би да је Авдије допустио да се госпођица украде са салаша.

Тачно тако! Или ћу још до мрака да се обесим, или нека све одлети у ваздух. Боље смрт него оваква срамота.

Све је то рекао искрено, јер му је постало жао и Магдалене. Питао се шта ће бити ако и она не воли Кирила Ивановића, већ се само шалила са њиме као и са сваким здравим и од ђавола мало лепшим мушкарцем? Онда би требало и капије позатварати, и псе све до једног пустити и не дати им храну да би били више раздражени, а и момцима забранити излазак са салаша и свакоме дати по једну пушку и прегршт барута, па пакосницима на њихово „пу-гу! пу-гу“ тако одговорити, да их прође жеља за отмицом наших жена. Нека траже у својој Московiji, а не да се увлаче у украјинску градину. Тући се тада с њима храбро и упорно, а ако непријатељ почне преовлађивати, онда запалити фитиљ и по козачки окончати ствар...

Тако је мислио стари Авдије. И већ су се пред његовим избледелим очима почели да оцртавају поједини моменти тог страшног призора, већ је његово, иако старо, ипак козачко срце почело осећати дивну сласт као некада у борбама, — када га прекиде тетка Магдаленин уздах из дубине душе.

— Авдије! — почела је она. — Ради мога оца који, знам, не би преживео данашњу ноћ, ради моје сестричине Олесје, ради тога да не допустим уништење салаша на коме сам проживела толико срећних и најлепших година свога живота, и зато да спасем вас, нећу да дође до грешног и Богу неугодног проливања крви, — решила сам да се жртвујем!

Ту подиже очи к небу:

— Нека Господ прими моју искрену жртву! Он види, да она није себична, јер нисам никада желела да будем бољарка, а вереника бих нашла и међу својима!

— Десетак! — потврди Авдије и сам тешко уздахну.

— Значи: то је ваша добра и слободна воља?
— упита затим.

— Жртва! — одговори она наслањајући се на постељу.

— Жртва! — одобри Авдије. — Онда будите добри те се припремите за њу. Спремите шта је најпотребније од рубља и шта највише волите од одела да вам послужи за прву употребу, а ја ћу већ пазити да Москови не нападну и на кућу. Поћи ћемо ка прелазу чим будемо чули оно несрећно: пу-гу, пу-гу! А старијем господару рећи ћемо да сте ступили у манастир. Можемо да саставимо и какву цедуљицу да не би жалио много за вама. А прође ли рат, онда може дати Бог, да и наше зло прође. Тада може још и ваш отац да походи Кирила Ивановића да љуља свог унука:

Тетка Магдалена стидљиво окрете лице зиду.

— Може... — проговорила је гласом тужним, али и пуним наде.

XVIII

Чудновато је како понекад споро пролази време. Нарочито кад се очекује нешто необично, кад треба да се догоди нешто што се одавно жели, али пред чим се ипак осећа немир, јер је оно непознато.

Тако је пролазио тетка Магдалени други дан Духова. Десет година је прошло како она очекује да је неко украде. Често је загледала у каквог „новог мушкарца“, кога је први пут видела, и у себи мислила: „То је тај!“ Он ће дојавити једне тамне, непрозирне ноћи, лествицама ће се попети до њеног прозора, отвориће га, бациће се на њу као тигар или као леопард жедан крви, узмеће је у наручје. Затим ће је однети доле, ускочиће на коња и појуриће с њом непознатим путевима.

Пролазиле су године, стизале су вести о свакојаким отмицама официрских кћери — и од коза-

ка и од Москова, — које су се често свршавале тиме што је „отета“, уместо да остане у замишљеном поетичном гнезду свога отмицара, одлазила најзад у хладну калуђерску ћелију—а тетка Магдалена још увек је седела насалашу.

Не може се порећи да је било и таквих који су били жељни њене лепоте и њених дражи. Дешавало се да то буду и стотински официри и богати поседници, али су све то били људи озбиљни, па и то да кажемо, угојени, који су више мислили на јело, домаћи мир, гозбе са старом медовином и музиком и то од недеље до недеље, него на скакање на коња сред ноћи и још са таквим теретом као што је тетка Магдалена. Једва да би се и нашао какав коњ да понесе тако позамашан пар!

И тетка Магдалена није се журила...

Тек данас имао је да дође ред и на њу.

Дочекала је и она свој Ускрс.

Па зашто онда да се брине?

Вероватно зато што зна одакле полази, а не зна куда ће стићи!

Оставља оца, зета, сестричину, салаш као ускршње јаје, где је живела као у рају, а иде међ непознате људе у туђ крај и још у овако несигурно ратно време. Хтела би да каже: „не“, али дугогодишње очекивање, туговање толиких недоспавањих ноћи, чежња у поподневним летњим врелим часовима и топлим дугачким зимским вечерима, када на пољу бесни ветар и када се седи поред пећи и уздише за непознатим и чека да се он јави. Све је то нагнало тетку Магдалену да се помири са судбином, да представи себе као жртву чисту и благородну; једном речју да изговори кратку али одлучну реч: „да.“

Кришом, да ни отац ни Олесја не примете, извадила је из сандука оне хаљине, које су јој најбоље „стајале“; о врат испод кошуље обесила је, за сваки случај кесу за златницима и нестрпљиво

је очекивала да зађе сунце и да се спусти ноћ, тамна и непрозирна, покровитељка љубавних састанака и отмица. Али сунце, као за пркос, није журило и ноћ није хтела брзо да се спусти на земљу.

После вечере отац замоли Магдалену да заигра у бандуру.

Она је умела да свира и као бандуриста имала је доста добар глас, низак али чист и мек као оксамит. Није могла оцу да одбије, јер се врло ретко дешавало да он тражи нешто за себе. Свирала је. Једним увом хватала је звук свога гласа, а друго је напрегла да чује оно узбудљиво, пуно тајне привlačности: „пу-гу! пу-гу!“ Већ су прозори били као да их је неко обложио тамно-плавом свилом, већ је дрвеће поцрнело и помрчина обавила све кутове, а Магдалена је узалуд очекивала да је позову. Глас је њен слабио, руке су јој летеле по жицама као лептири над цвећем. Чак се и отац дивео како лепо и тужно свира.

Одједном, крв јој удари у слепоочнице тако да за мало није бандуру из руку испустила.

— Шта ти је? — упитао је уплашено отац.

— Није ми нешто добро. Вероватно због тога што сам рђаво спавала неколико ноћи.

— Да, да, сви смо ми прошле ноћи мало спавали. А сан ти је велика благодат. Враћа телу обданице истрошену снагу, а души доноси мир и благотвор заборав. Хајд'мо данас раније да спавамо;

Магдалена је некако дуже но обично љубила оца у руку, желеће му лаку ноћ, а Олесју много нежније помиловала по глави и срдачније пољубила, говорећи јој као обично: „Спавај, чедо, нека ти судбина буде наклоњена.“

Затим су се разишли.

Магдалена је још за један часак остала у трпезарији да склони сребрно посуђе. Обично је она

сама то радила, кључеве од ормана носила са собом и држала их ноћу испод узглавља.

Чула је како отац, спремајући се да спава, чита псалам покајања, како је три пут уздахнуо, сваки пут друкчије, и затим како је захркао да су се зидови затресли; чула је како је Олесја у својој собици затворила прозорче и спустила завесе поред постеље, али никако није могла да дочека дуго очекивано: „пу-гу! пу-гу!“

Одједном, иза плота, покрај прелаза, зачу некакав шум. Без оклевања потрча тамо.

— Они су! — прошапта Авдије, који се крио испод дрвећа.

— Боже! — одговори Магдалена напрежући очи у ноћну тмину.

Три коњаника приближавала су се Запорошчевој Гори.

Авдије се лествицама попео на прелаз, отворио кључем вратанца и белом марамом давао знаке јахачима да не вичу, како се не би нико пробудио.

Коњаници су задржали коње не прилазећи плоту. Двојица сјахаше и потрчаше.

Магдалена тада пребаци преко главе велику мараму.

— Боже! Нека се збуде твоја света воља! — прошапутала је осећајући како јој мрак пада на очи.

Четири руке подигоше је у вис и понесоше.

Земља је исчезла испод њених ногу, свест се негде изгуби, само је срце лупало као да је ковач у њеним грудима великим чекићем ковао нову судбину.

— — — — —

Авдије је дуго стајао крај прелаза, правећи у ваздуху крст за онима који се изгубише у ноћи.

— Одјурише у правцу Десне! — рече и умири се.

Ипак се заблиста суза у његовом оку.

Очевидно било му је жао тетке Магдалене, иако се тешио да је спасена Олесја.

XIX

Тетка Мадалена је знала сваку стазицу, сваку њивицу, сваки ровчић око Запорошчеве Горе. Доста се нашетала пешице и колима за тих десет година, или одлазећи у госте суседима а празником у цркве и суседне манастире, или у оближње варошице ради куповине ствари за домаће потребе.

Али ни на памет јој није пало да скине мараму с очију и да погледа у божји свет.

И добро је урадила, јер се небо било покрило облацима, а далеко на хоризонту севале су муње.

Припијена уз стаситог јахача опијала се у очекивању онога што се ускоро мора збити. Сlike, оцртаване дуго година у машти, претварале су се у стварност.

Није могао Авдије слагати, а и зашто? Та они су живели међу собом врло лепо. Старога слугу поштовали су сви на салашу, а она га није никада увредила. Кад јој је рекао да је Кирило Ивановић послао по њу своје ноћне сватове, онда значи, да је то овај урадио а не неко други. Па и зашто не? Он је знао да отац неће пристати да се она уда за њега. Зато и краде. А извршити отмицу, то је исто што и нагнати на пристанак, да не буде веће срамоте.

Кирило Ивановић!... И у глави тетке Магдалене појави се примамљива слика бољарева. Видела га је за ручком у крчми на кијевском путу, како је јелом служи, како јој је вино у чашу сипао, како је подигао марамицу коју је она као случајно испустила и како ју је у руку пољубио додајући јој ту марамицу. Ах, како је леп и згодан човек. Одмах се види да није ма каквог рода! Са високог гнезда птица — бољар! И она ће постати бољарка. Засениће све бољарке, јер оне живе као робиње и

не гледају људима у очи, а она је толико пута гостила пуковнике у очевој кући и чак једном била на ручку код хетмана у Суботову. Уме и да се покаже, а и друге да цени. Она ће завести домаћинство и то не макакво, па неће осрамотити ни Кирила Ивановића. Увидеће он да се није узалуд трудио.

Само јој је жао оца. Ох, авај, колико он мрзи Москове! А да још уда кћер за Москова, о томе ни помена! Стотинар је доста тврд на речи, али отац — тај је тврђи од камена. Кад лупне шулом, можеш се разапети, неће попустити. Али, како је рекао Авдије, даће Бог све ће се још на добро окренути. Неће се отац одрећи своје јединице кћери. Кад се увери да живи добро са Кирилом Ивановићем, обићи ће их да види њихову срећу...

Хеј, срећо, како се дуго мора на тебе чекати!

И Магдалени се чинило као да коњ не каса, него да плуг вуче.

А коњу заиста није било до хитања, јер ма да је јахач био лак, ипак је носио тежак плен. Уз то путеви туђи, непознати, а ноћ све тамнија, јер су се црни облаци са истока гомилали наговештавајући велику олују.

Магдалена није ни видела муње, још се нису чуле прве грмљавине, а већ је осетила да се природа прибира за битку. Тако је тежак и суморан био ваздух.

Одједном тресну гром и одблесак муње показа се по Магдалениној црној марами.

Коњ се уплашено пропе и јахачи за мало што нису попадали.

— Биће олује! — зачу Магдалена низак бас, који је подсећао на глас Кирила Ивановића.

— Да није он? — помисли у себи.

— Ох, биће! — одговорила је, само да почне разговор.

— Нека се светла госпођица не узнемирава, —

мумлао је бас, — до нашег конака није далеко. Стићи ћемо пре кише.

Значи да није Кирило Ивановић, јер би он њу ословио по имену, а не би је звао светлом госпођицом. И она из дубине душе уздахну. Грмљавина је постајала све жешћа и жешћа, а муње су заслепљивале очи.

Три коња јурила су у сусрет поноћи.

— — — — —
Ох, срећо, срећо, како се дуго мора на тебе чекати!

XX

Кирило Ивановић је био јако нервозан.

Под њим је управо земља горела.

Тога јутра му је уручена наредба кнежева, да се са свим људством које под собом има, одмах пожури у правцу Конотопа и да на путу чека даље наредбе. А он је страшио један цео дан због девојке! Прохтело му се на Преображење леда!

Ох, како му се прохтело! Више но рата, више но славе и хвале кнежеве. Пред кнезом ће се оправдати. Није му први пут да лаже. А девојку ће ипак добити, јер је ствар припремио мудро и лукаво. Управо, не може ни да се замисли да би ствар могла да не испадне добро. За птицу су такве замке разапете, да мора у њих да падне.

И Кирило Ивановић је трљао руке, јер ће је он из те замке извадити; а питао се каквим ће очима она тада гледати њега? Да ли ће по свом обичају зажмирити једним оком, а другим подругљиво намигнути? О, не, не! Ти ћеш се, сиротице, праћакати у јаким бољаревим рукама, молићеш га да ти не чини зла. Не бој се! Ићи ћеш иза његове коморе у угодним каруцама, увесељавајући на конацима свога господара, а првом згодном приликом отићи ћеш

на његово имање код старе матере, код свекрве, и чекати на повратак Кирила Ивановића из рата.

А зашто те вражје слуге не долазе? Поноћ пролази, а Кирило Ивановић мора, док још траје ноћ, да се извуче из ових несигурних крајева, јер је овде сваком сељаку познато да се хетман жури у рат с Московима. Овде сада седи као на жеваци.

И Кирило Ивановић отвори прозор ослушкујући да ли се чује бат коњских копита.

Сваки тренутак чинио му се као година.

Одред, који је он скупио, био се улогорио на пољани пред двором; коњи оседлани и људи спремни. Неки чаврљају, други хрче на трави, али стража пази на све путеве.

Одједном се зачу звиждук и Кирило Ивановић се обрадова.

То је био знак да се отмичари враћају.

Хтео је да им изиђе у сусрет, али одустаде од тога да не би она помислила да је дочекује са почастима. Сео је за сто и развио кнежеву наредбу, читајући је десети пут... Нека она зна да се њему не хита њој. Примиће је као господар робињу, као заробљеницу. Уосталом, зар она није код њега у ропству? Ратни плен, ништа друго. Није он њу отео, него заробио на основу војног права или обичаја.

Чуо је како су јахачи приспели у предворје, како су отворили врата, прошли у предсобље и ушли у одају у којој је он седео. Тек тада је подигао очи.

Руком је дао знак да људи изиђу, а он сам приступи девојци, која је сва била огрнута покислом марамом.

Не мислећи дуго свуче мараму и — очи му се исколачише, забезекну се, уста му се раширише

као у рибе, брада се успе у вис... Пред њим је стајала тетка Магдалена...

А она од великог умора и још већег узбуђења зањиха се, свест јој се помрачи, у прсте јој подиђоше жмарци, у слепоочницама као да је неко ударао чекићем брзо, брзо... И она се свом тежином свога тела сруши на широке груди бољареве.

Бољар се трже. Изненађен, увређен, озлојеђен, хтеде у првом тренутку да тресне о земљу овај драги терет и да са сабљом у руци потера оне безобразне, вражје слугетине, који су му уместо птичице донели птичуруну. Али га мирис топлог, једрог женског тела опи. Испод високих груди затрепало је заљубљено срце; осетио је крв која није преливала него кипела у њеним жилама. Погледа на оне само у пола заклопљене дугим трепавицама велике, загасите, пуне чежње и ишчекивања очи, на она као презреле вишње мрко-пурпурна уста која чезну за пољупцем, и — само махну руком! „Све једно!“ — помисли у себи и тако силно привуче к себи Магдалену, да она врисну од бола.

И више није било потребно да је водом полива да би дошла к себи.

Седели су за столом и грлили се очима. Он је своју велику, заиста мушку шаку, метнуо на њену меку руку, а она окретала од њега застиђено лице, али је опет врхом свога сафијана гуркала његову кожну чизму на левој нози.

Пред њима су лежали празни тањира и пуне, тек мало час усуте, чаше угарског вина.

— Добро би нам било овде, — отпоче бољар, — али смо при путу. Већ је и време.

— Какав пут? — упита збуњено тетка Магдалена.

— По наредби! — одговори он.

— Сада? Усред ноћи, после поноћи? Ја сам уморна, озебла. Киша ме пробила кроз.

— Искрено сажаљевам, али ништа не могу. Воља начелства јача је од мојих жеља. И немам разлога да тајим истину: овде сада није сигурно. Виговски иде у помоћ Конотопу. Његове војводе купе се са свију страна као гаврани. Док сване, морамо да се пребацимо бар на другу страну реке да бисмо били сигурнији.

— Ноћу преко реке? Још ћемо се подавити!

— Имам људе који знају где је брод, па ће нас превести.

— А како ћу ја? Ја нећу да се растајем од тебе.

— Ићи ћеш са комором. А на најближем конаку опет ћеш доћи к мени.

— Ја хоћу да будем поред тебе, Кирило Ивановичу, поред тебе!—цвркулала је она, а њене очи покривала је љубавна чежња...

— — — — —
Кирило Иванович скочи. Зачу звиждук, гласан и оштар, који је као шило бô ухо.

То су му његови стражари давали знак.

Бољар се устумара по соби. Облачио се, тражио папире и оружје. Једно узимао, друго испуштао из руку. Узнемирио се.

Звиждање све чешће и гласније парало је ваздух, бољареви су људи ускакали на коње и постројавали се. Сањиви и покисли љутито су клели.

— Шта је то? — питала је узбуђено Магдалена... — За име Бога, шта је то?

Кирило Иванович, не одговарајући јој, појури из куће. Она потрчи за њим.

Напољу је свитало. Јасна светлост одвајала је на хоризонту небо од земље.

Небо је постајало све јасније, а земља се зеленила. После ноћне олује долазило је свеже, мирисно јутро, такво да је било милина живети у свету.

Бољар није гледао на небо боје опала ни земљу боје смарагда. Само је викао: „Коња ми дајте!“

Али, како се нико није журио, да изврши његове наредбе, јер се на пољаници створио пакао и људи су због узбуне били изгубили главе, — то се сам баци међу њих.

— Где је мој коњ? Доведите ми коња!

Али људи као да га нису ни видели: сваки је био собом заузет само да што пре изнесе главу.

— Стој, куда бежиш, сотоно! — заустављао их је бољар. — Побиху вас као псе! — претио је и руком се машио за појас. Али за појасом није ничега било, јер је пиштољ заборавио у соби.

Похита тамо, али се на степеницима окрене и даде у потеру за војницима.

Није било никога. Сви су као зечеви побегли у поље свима путевима и стазама.

Само један, који је био тврдо заспао и тек сада се пробудио и једва се пео на коња, осврнуо се и, спазивши старешину, задржа се један тренутак.

Кирило Ивановић му прискочи.

— Куда, куда ти, враже?

— Да бежим!

Бољар подиже руку. Зачу се плесак широке судланице о образ и Москов се претури. Кирило Ивановић скочи у седло и без сабље, без пиштоља, па чак и без хермелинске шубаре, побеже са пољане, куд га коњ понесе.

— Кирило Ивановићу, чекај! — викала је за њим тетка Магдалена. — Кирило Ивановићу, врати

се! Али се њен глас губио у галами дружине која је бежала на све стране.

Магдалена се загледала у јутарњу сиву маглу. Видела је како су коњаници у нeredу прескакали преко њива у правцу реке ка западу, а иза њих на матором кљусету скакао је дебеликасти Кирило Ивановић.

Са истока, из шуме, оцртавао се одред на живахним козачким коњима... Наши...

И она се врати у кућу.

— — — — —

Срећо! Колико дуго мора на тебе да се чека и како кратко понекад трајеш!

Варљива људска срећо!

XXI

— Ух, врага! — брeктао је стотинар, бришући зној који му се као грашак котрљао са укаљаног чела на проседи брк.

— Како скачу као краткорепи зечеви! То су ти јунаци! Са таквима је срамота тући се. Штета је за куршуме и барут! Лепше је ићи у лов... Покајање!

Тешко је хуктао као ковачев мех, а лице му се зажарило као да је изишао из казана.

— Али за жене и девојке, ту су они брзи. Њих умеју да побеђују! — и погледа тетку Магдалену тако да јој срце сиђе у пете.

Она је мислила да ће он почети да је грди.

Али се стотинар, у место њој, обрати своме поручнику:

— Пошљи два трубача да прекину гоњење. Бога ми, не вреди гонити овакве слаботиње! Кога су проболи или куршумом закачили, томе амин, а остале — њих ћемо имати у рукама кад буде главна битка. И трбушастог бољара тако исто...Трчи!

Тетка Магдалена, кад поменуше бољара, ду-боко уздахну.

Стотинар је погледа.

— Хеј, жене, жене! — викну. — Косе је на вама пуно, али разума мало! Вама нека буде и црњи, само да је нов. Своји су досадили, прохтело се туђега. Не мари што он више личи на јарца него на човека!

Тетка Магдалена је рукама исправљала своју мокро, изгужвану одећу.

Стотинар се од смеха ухватио за стомак, па чак и поклекнуо.

— Жао ми је што нема огледала да се сама погледаш.

Жарка јој румен прели лице.

— Па зар ти личиш на саму себе! Измазана си, као да си тек искочила из сулундара на метли! Права си вештица!

Тетка Магдалена је заиста изгледала као кијевски богослов на бини пресвучен у жену.

Белило са лица помешало се са руменилом са усана, а с косе су се цедили млазеви кијевског вранила.

Стајала је осрамоћена, као девојка коју је отац изненада ухватио на првом љубавном састанку. Само су се њене груди високо надимале, да су мерцани звецкали.

— Изгледа, да тебе тај московски Адонис није љубио, него лизао као крава теле, па и штипао, или шта! Срамота ме је да те гледам!

— Кирило Ивановић се уљудно понашао према мени, — бранила се тетка Магдалена.

— Видим, видим да је уљудно. По московској уљудности! — смејао се стотинар. — Али ти, свајо, ниси се према њему понашала по нашем козачком обичају.

— Украо ме је!

— Ох, мала си девојчица! Без твога пристан-

ка украо те? Па ти би могла њега, бедника, једним својим ударцем да обориш као сноп, наравно, да си хтела.

— Тројицу својих људи послао је по мене.

— Добра козакиња може да изиђе на крај и са тројицом оваквих Москова.

— Слагали су ме...

— Слагали? — И стотинар се замисли.—Оно' истина, Москови су брзи на лаж, али и наша сестра не узима лукавство на зајам од суседа. Немој да се узалуд правдаш. Уверен сам да се то није догодило без твог пристанка.

Магдалена је приметила да стотинар сваким тренутком постаје мекши и да она нема за шта да се плаши. Зато са одбране пређе у напад.

Левим рукавом неприметно обриси лице, а десни примакну очима. Зајецала је тихо — једанпут, други пут, па онда гласно зариди тако да су зидови одјекивали.

— Јаој мени, несрећници! Сироту сваки и некажњено вређа. Нема ко да ме заштити, нема ко да одбрани моју непорочну девојачку част. Боље би за мене било да се бацам с моста у воду, него да будем изложена оваквој порузи!

Клонула је на диван и главом лупала о зид.

Стотинар и ако чврст у боју, није могао да поднесе женске сузе. Сетио се покојне жене, Бог да је прости, сетио се и те саме Магдалене кад је била мало млађа како је својом лепотом увеселаваала његов салаш као божур башту, — сетио се Олесје коју је оставио несигурној судбини, и — почео да чупка брк као преља повесмо. Па онда прогунђа:

— Ну, почела си! Расплакала си се! Зашто? Па зашто? Зар нисам истину рекао? Јер шта је теби требало да се упушташ у љубав са Московом? Треба с њима да се бијемо, а не да се љубимо!

— Ја сам ти спасла твоју јединицу кћер! — јадиковала је тетка Магдалена. — Ја сам ти сачу-

вала твој салаш од пропасти, а ти на мене бацаш камење као на блудницу. Сирота сам без заштите. Боље да ме света земља себи пригрли, па да не чујем други пут овакве увреде, да не доживим овакве црне незахвалности, јадна ли сам!...

Стотинар јој приђе и помилова по коси.

— Ну, па доста, доста већ, ћути! Није ти туђинац истину рекао, но свој, муж твоје рођене сестре. Немој да плачеш!

Тетка Магдалена није престајала са ридањем.

— Младост своју сахранила сам код тебе. Уместо да васпитавам своју децу, ја сам гајила твоју Олесју, и ево какву сам захвалност дочекала! Блудница сам, бацам се непријатељу око врата, тешко мени! Татице мој, несрећни богаљу, ти који си толико претрпео за нашу козачку ствар украјинску, да ли знаш за ове моје тешке муке? Да ли видиш понижавање своје кћери?!

— Ене-де! — викну стотинар. — Ти не смеш да ме жалостиш. У рат идем. Разумеш? Мени је потребно да будем ведар, а не жалостан. Понизио те нисам ја, него бољар. И не твој богаљ отац, него ја, стотинар Шелест, осветићу увреду нанесену сестри моје жене. Тако ми Бога, осветићу. Његову јарећу браду обесићу на мотку у место значке, а трбух ћу му разнети на комаде, — ето шта!

Тетка Магдалена се расплака још више, као да стотинар Шелест већ заиста држи у својим рукама Кирила Ивановића и скида му браду, прикачујући је о мотку. Није могла да поднесе овакве речи. Опомињала се, како је то леп човек и како јој је сипао у чашу угарско вино, како јој је додавао марамицу и како је ватрено, плескајући меснатим уснама, љубио у руку. Није могла то све да отрпи, па щеча и склони иза себе пиштољ, који је Кирило Ивановић био заборавио у журби на столу.

Стотинар Шелест је приметио то и једном руком обухвати Магдалену, а другом јој истрже пиштољ па га задену себи за појас.

— Ову ствар остави ти нама козацима. Ми ћемо то искористити. Можда ће куршум пронаћи свога господара.

Магдалена га је гледала престрашеним погледом, а стотинар се смешкао.

— Комедија је таква, да лепшу нећеш видети ни у кијевском позоришту.

— Стотинару Шелесту све су само шале на уму.

— А тетки Магдалени љубав!

Она се скрушила:

— Тетки Магдалени треба само четири даске и мало земље, више ништа.

— Тетки Магдалени ћемо пронаћи таквог козака, да ће јој и пуковници завидети, само нека она тог трбушастог Москова избаци из главе, јер он није за њу. Коњ са коњем, во са волем, а козакиња с поштеним козаком чини пар. Друкчије и не може да буде. Устани!

Она обриси сузе, погледа Шелеста и упита:

— Куда?

— Зар ја знам куда? Бригу си ми само створила.

— Није моја кривица! — правдала се тетка Магдалена.

— Не узимам на себе да решавам чија је. Доста је да треба да будем код Конотопа, а шта ћу с тобом да радим, то Бога ми не знам.

И забринут ходао је по соби. У том се врати поручник.

— Да ли су се вратили? — упитао је стотинар.

— Још нису сви. Понеки су замакли тако далеко у шуму, да вероватно нису ни чули трубе.

— Као хртови. Само их пусти на непријатеља, после их не задржа. А ја немам времена да чекам. Нека коњи одахну, па морамо журити, јер је пут далек... Да ли су кога ухватили?

-- Довели су само тројицу живих.

— Козак само девојку милује, непријатеља не.

И не чудим се. Разгоропадио се народ. Ја сам сада постао толико бесан према Московима, да нећу никога штедети. Отмичари, женскароши, прељубници, осетићете ви козачку освету за сва зла московска! Дошао је крај и нашем анђелском стрпљењу.

Млади поручник се осмехну, јер то анђелско стрпљење никако није приличило стотинаревој појави. Сва његова појава више је потсећала на запорошку тврдоглавост. Његове су очи имале нешто од степског орла, а нешто од риса, и све његово биће било је жива слика тога народа који је, пошто је изведен из равнотеже, био доведен сада до безграничног беса. То је био прави потомак Скита-орача, који се претворио у Сармата, сина Скита-ратника и Амазоне. Није му Бог Пан бацио с неба златан плуг, како је некада писао Херодот, већ наоштрену јаку сабљу.

По набраном челу познавало се да нешто размишља. Чак и руком махну.

— Па шта? Тебе овде нећу да оставим, а не могу ни да те пошљем на Запорошчеву Гору. Ти ћеш, Магдалена, поћи с нама.

— У рат?

— Па не код Кирила Ивановића у госте.

— Да се бијем?

— А ти си мислила да се љубиш.

— Е-ех!

— Не бој се, на коња те нећу посадити, и ако знам да си раније била врло добра јахачица, а сада ти се прохтело да јашиш бољара...

И његов се смех разлеже по кући.

— Па стиди се од овог младог поручника, — бранила се жена.

— Мислиш да је он дете? Козак није калуђер, је л' истина, момче?

Поручник заврти брчић.

Стотинар му се обрати:

— Нареди тамо да нам се донесе чаша старе

комадаре, па и каква закуска. Да пијемо, да мезетимо, па хајд' на пут!

Поручник похита из собе, а стотинар се тада обрати Магдалени и као у шали, а и озбиљно:

— Сада, свајо, пошто си згрешила, имаш и казну да искусиш. Поћи ћеш да ратујеш противу Кирила Ивановића.

— Па доста је било ругања, какав је ту грех?

— Грех као зрно. Посадиш — не види се, причекај — никнуће.

Тетки Магдалени удари пламен у лице.

— Зашто сте одузели од мене пиштољ?

— Да не пуцаш тамо где не треба! — одговори смејући се.

Стотинар Шелест је у походу био сасвим други човек. На салашу ћутљив и озбиљан; ишао је у цркву, исповедао се, чувао женин гроб. А у походу нико га не би познао; мењао је кожу као јеж.

Био је сушта безбрижна смелост и непојмљива одважност.

Исто такви постајали су и његови козаци, заборављајући на оне које су оставили код куће.

— Тако, тако. Тући ћеш се, свајо, са Москoвима. Не пише узалуд у старим летописима, да је често бивало, кад је у борбама са Грцима, Хазарима, Печенезима или којим другим гадовима, непријатељ пљачкао оружје са лешева наших, — да се међу овима налазило и доста жена јако исечених мачевима и прободених стрелама. Зашто би ти била гора од твоје прамајке?

— Не волим ја тај ваш касапски посао.

— Кажи боље да ти је жао Москова. Ради љубакања напушташ јуначку част. Какву ћеш децу дати Украјини? Није време савијати липу кад она израсте изнад куће. Метнућу те на кола, испод кожних арњева, да ти по лицу не избију пеге, и управљаћеш нашим профијантом. Само буди праведна. Лепим да не дајеш више него ружницама, јер су ови и онако од Бога неправедно кажњени. Ево, гледај,

како ћу ја свима праведно да поделим. — И поче да сипа комадару и да дели сланину и погаче, које су биле донесене из коморе.

Доскочицама није било краја. Нико не би рекао да тај човек води своју стотину на крвав пазар са непријатељем, да кроз који час може да сретне на путу неки московски одред и да дâ главу за родну земљу. Тако је време, па крај! Ко би још мислио о томе, шта ће бити после једног сата. Свакоме је познато да се козачки род не може уништити и да непријатељи наше отаџбине узалуд желе да искорене наше племе.

— Бранићемо своју мајку отаџбину коју су Московци понизили.

— Бранићемо своје хетманство и хетмана, вођу свога! — забрујало је наоколо.

— Онда, — викну стотинар, — ко је за путем, томе је време! Не оклевајте, другови; идемо у бој! И први прекорачи праг.

За неколико тренутака стотина Шелестова, без вике и ларме, па и без песме, тако драге козачкоме уху, касала је у правцу Сејме.

Примамљиво јутро смешкало се на јахаче. Сунце им је загледало у очи, ветар је на њих пирио мирисима родне земље, а плаве шуме на далеком хоризонту испуштале су јутарњу маглу.

Понекад зец искочи испод међе, козачки коњ се тргне, али козак не виче на њега и не гони га.

У други су лов ишли.

Иза стотине следовала је мала стотинска комора, са муницијом, профијантом и неопходним козачким потребама.

На таљигама, испод кожних арњева, седела је тетка Магдалена.

Испочетка је била љута, јер су јој козаци узнемирили срећу, као оног зеца. Затим се сећала

бољара како је јахао некакву мршаву рагу и без бољарске шубаре бежао смешно отскакујући широким бедрима. И та смешна и ружна слика потиснула је пређашње лепе успомене. Уз то и њена душа није могла остати мирна према чарима дивнога дана. Тај поветарац свеж и здрав, ти мириси пољских биљака, та лепота целог божјег света, продирали су и кроз око и кроз ухо и кроз све нерве њеног тела до срца.

Козачка кћи није могла да остане равнодушна према ономе што козак тако воли, према ономе што је још непознато, а чему се примицала Шелестова стотина, имајући само једно на уму — борбу са непријатељем у одбрани родне земље, тога богатства и те лепоте што се унаоколо распростирала.

Тетка Магдалена није ни осетила када се у њеној души учинио преокрет. Ишчезла су задоцнела љубакања са туђинцем, минула је жеља да веже своју судбину за његову и да иде уза њ гдегод он буде ишао. И уместо тога појавио се осећај заједнице са Шелестом и његовим козацима, са путевима којима су пролазили, са ливадама које су посматрали, са поветарцем који су дисали, најзад и са коњима који су тако чврсто газили као да су и они свесни какве су се велике ствари подухватили.

Тетка Магдалена се опет претворила у козацињу каква је била њена мати, каква је и она сама некад била, док је угодан живот на салашу није разнежио.

У том осети хлад и свежину родне реке. Она извири испод арњева, устаде и поче ведрим очима да посматра широку плаво-сребрну речну струју, размишљајући о томе колико људске крви носи на својим блиставим таласима и колико ће још понети у будућности, док се не оствари све оно што су желели њени очеви и дедови и што је у овом тренутку и она топло желела.

А река је мирно и као равнодушна према свему што се збивало на њеним зеленим обалама,

ваљала своје бистре таласе са једва осетним шумом. У њој се огледало небесно плаветнило и одбијали се светли зраци врелога сунца.

Одбијало се оно вечно не обзирајући се на оно што је тренутно и пролазно.

XXII

Тетка Магдалена се загледала у реку и за мало што није испала из кола, јер комора изненада стаде.

Спуштали су се у јаругу, где је стотина нашла на нешто.

У комори се створи забуна. Било је и таквих који су хтели да скрену с пута, али је стари козак Варлам, који је управљао комором, припретио да ће из пушке убити као пса свакога ко се усуди да ствара неред.

Убрзо се разјаснило у чему је ствар. На одбегле Москове напала је у јарузи некаква добровољачка дружина из околине и направила је крваву сечу. Неколико лешева без одела и оружја лежало је на земљи, а међу њима неколико тешких рањеника молило је за милосрђе.

Ма колико да се Шелест журио, ма каквом да је срџбом према непријатељу кипело његово сурово срце, ипак није дозволио да се ма који од рањеника спасава „милостивим куршумом у главу“. Частан козак ратује са живима и здравима, а не са лешевима и рањеницима који не могу и немају чиме да се бране. „То је посао за нечасне, а не за козаке!“ — говорио је.

Први сјаха с коња и огледа место борбе.

— Нека с миром почивају! — говорио је нагињући се над мртвима, а за рањене нареди да их однесу у комору под надзор и бригу Варлама, који је умео прегледати и лечити ране. Он је то радио вешто и савесно заборављајући да ли му је у шаке пао свој или непријатељ. Гледао је у бо-

леснику само човека, ближњег коме треба помоћи — ништа више.

Понеки млађи козаци, којима се највише журило да се сједине с хетмановом војском, изјављивали су своје незадовољство што се стотинар толико заноси Московима који су се и онако намножили као скакавци. Али стотинар није навикао на примедбе тражећи у походу од својих људи безусловну, слепу послушност.

И козаци су доносили у кола тешко осакаћене московске ратнике, који су зачуђено и престрашено гледали козаке, не знајући да ли су ови њихови спасиоци или мучитељи. Навикли су на суровост московскога поступања са заробљеницима, били они здрави или тешко рањени, па нису могли да схвате како је могуће да се ови према њима опходе човечански.

Стари Варлам не само што није злостављао Москве, него је још правио шале тешећи их, да ће ускоро оздравити и онда, ако у каквој борби допадну шака Шелестовој стотини, ова их неће оставити полуживе. — „Код нас си или достојник или покојник. Ово друго је вероватније“.

Тетка Магдалена, видевши у чему је ствар, сишла је са својих кола и притрчала у помоћ Варламу. Она се, као већина козакиња, разумевала у ранама, те и ако није волела крв, код ње је милосрђе преовлађивало себичност па је својим негованим меким прстићима лако и вешто додиривала груба московска тела и жалила што бедници немају ни кошуље испод одела.

И заиста, Москови или сасвим нису имали рубља, или су имали прљаве вашљиве рите, које су се залепиле за њихове ране. Она је навикла на чиствоћу и уредност Украјинаца и једва је могла у себи да савлада осећај одвратности.

Наредила је да се они, који су прегледани, однесу у њена кола испод кожних арњева, јер их та-

мо неће пећи јака сунчана жега, а и муве ће мање досађивати.

Тетка Магдалена је заборавила на оно што је мало пре преживела, на своју несрећну љубав, на отмицу и цео догађај, на који је још до пре неколико тренутака гледала као на најважнији и најглавнији тренутак свога живота; она је била прожета ратничким духом пред којим све друго бледи и губи се, као сјај лепих звезда у блеску оштрих муња.

Заузета својим послом, није ни приметила кад козаци донесоше још једног Московца.

Био је лако рањен у груди, али је зато имао и руке и ноге чврсто везане конопцима. Вероватно су добровољци мислили да га поведу собом живог, али изненађени доласком стотине Шелестове, не знајући да ли су то Московци или наши, оставили су га везаног међу лешевима.

Тетка Магдалена је погледала ту последњу жртву и упустила кутију са лековитом машћу.

— — — — —

Пред њом је лежао Кирило Ивановић.

XXIII

По одласку стотинаревом у рат, стари Авдије није спавао целе ноћи. Ништа није рекао „старијем господару“, али се ипак спремао кришом за одбрану. Извукао је из скровишта, које је само њему било познато, старе зарђале пушке, прегледао их, очистио, наместио лежишта за барут, спремио муницију и строго забранио момцима да се из двора удаљују, јер ноћ може да буде немирна.

Уместо једнога стражара, који је обноћ са псом обилазио салаш, послао је двојицу да стражаре, наређујући им да свирају у рог чим опазе какво страно лице.

Олуја је престала, на небу се појавио месец и ускоро је почело да свиће, а нико страни није долазио. И на салашу и у селу владао је мир као да је Запорошчева Гора туговала због одласка свога господара.

Ноћни стражари су се вратили и момци се прихватила посла, а стари се Авдије тек тада умирио.

Једно зло је прошло, а требало је сада плашити се другога — самога „старијег господара“.

Неће бити лако оправдати се кад он почне да пита: где је Магдалена?

Отишла је ноћас у манастир, ево и писмо је оставила оцу.

А где је био Авдије, шта је урадио стражар, како су могли да пусте госпођицу са салаша у сред ноћи?

Дуго се мучио Авдије тим мислима. Хтео је да оде и на савет сеоској тетки, али није имао времена. Боље да се посаветује са Олесјом. Њој треба рећи истину, можда ће се заједнички лакше извући из платке.

И Олесја није те ноћи добро спавала. Сунце се тек јављало, кад је она изишла у врт са ручним радом. Авдије је пошао за њом.

— Госпођице Олесја, — почео је, — немојте само да се плашите; нешто бих вам казао!

Она га је погледала збуњено.

— Отац? Кажите, Авдије!

— Не, госпођице. Господин стотинар је срећно отишао у поход и Бог ће дати да се тако исто срећно врати. И он и његов млади поручник!

— Да се није деди нешто десило?

— Није ни то, али... нема госпођице Магдалене.

— Тетке Магдалене нема? Шта је то опет? Ти, Боже мој! — и пожури у кућу.

Авдије је заустави:

— И да је са свећом тражите у подне, нећете је наћи. Госпођица је отишла у манастир.

— Шта то говорите, Авдије? Исмејавате ме, или ме сматрате за будалу? Тетка Магдалена и — манастир?!

Авдије стаде да се пренемаже:

— Немојте само да кажете деди, јер он треба да верује да је госпођица Магдалена отишла у манастир, пошто је за њега оставила опроштајно писмо.

— А у ствари?

— У ствари, само немојте да се плашите, јер... њу је бољар украо.

Олесја ухвати старог слугу за блиставо дугме.

— Авдије! Да ли ви спавате или сте мало више повукли? Шта ви то измишљате?

— Ништа не измишљам, говорим сушту истину. Ноћас је бољар послао своје људе по вас, а ваша тетка дозволила је да она буде украдена уместо вас.

Олесја се замисли. У очима њеним јавише се сузе.

— И ви сте то знали? — упита га прекорно.

— Знао сам, госпођице.

— И нисте бранили, дозволили сте?

— Није имало начина како да се брани. Госпођица Магдалена је жртвовала себе да спасе вас.

Олесја покри очи рукама. Авдије је пажљиво гледао.

— Авдије! — проговори она. — Овакву жртву не могу да примим. Реците куда су одјурили с њом? Сакупићемо људе, нису сви отишли у рат, па ћемо је ослободити.

Он махну руком.

— Пропало! — Они су сада за седмом реком и за десетом гором. Ми треба сада да мислимо како да умиримо старијег господара. Плашим се његовог гњева.

— Али тетка!

— Госпођица Магдалена и сама ће изићи на крај. Није она дете! Али господар? Шта ћемо с

њим? Помозите ми. Он вас тако воли, ви једино можете да га умирите, а нас нека грди, нека бије, само да себи не учини неко зло.

— Дедица је тврда срца. Кад прође први гњев, кад прва туга ослаби, онда ће казати: „Није добра кћи, оставила је старога оца, нећу за њу да знам, немојте ми више Магдалену ни спомињати!“ Видећете... Али ипак треба одмах спасавати тетку Магдалену. Чујете ли Авдије, одмах! Ја не желим да она због мене пати а можда и пропада...

— Авдије! — зачуло се из одаје. — Авдије! Стари слуга пожуре у кућу, али га Олесја задржа.

— Сакријте се негде. Рећи ћу да сте отишли у пчеларник. Кад прође први гњев, доћи ћете.

И отрча деди.

Затекла га је у предсобљу са писмом Магдалениним у рукама. Очи су му севале, седа коса се наакострешила, руке дрхтале.

Где је Авдије?

— Отишао је у пчеларник.

— Убићу га као псето. Он је био у договору са Магдаленом. Он јој је помогао да оде у манастир; можда је и колима испратио.

— Какав манастир, дедице? Шта то говорите?

— Шта то...? Читај! Ево ти, читај! — и гурне јој писмо под нос, а сам клону на диван.

Олесја је прочитала у себи писмо. Тренутак је стајала, не знајући шта да ради, затим падне деди пред ноге. Није плакала, нити говорила, само је колена старога руком обавила и љубила му руке.

Осећала је како се он борио са самим собом. У почетку је био као да је и не види, а затим поче да је милује уздрхталом руком по коси и раменима са све већом и већом љубављу.

— Није добра кћи. Оставила је старога оца. Прохтело јој се да буде калуђерица, да спасава душу, као да у широком свету нема спаса. Покојна твоја мајка, иако се удала, живела је као божја

светица. Сигуран сам да је она већ у рају. А Магдалена је увек по нешто нарочито хтела, царевог сина из бајке; са њом сам имао увек велику бригу. Неће она моћи ни као калуђерица да се провуче у небо. Не, не! — и удари дрвеном ногом. — Нећу ни да знам за њу. Немојте ни њено име да ми спомињете! Ја нисам имао и немам кћер Магдалену!

— Дедице! Не треба тако... — умиривала га је бојажљиво Олесја. — Тетка Магдалена није ништа згрешила.

— Ништа? А без моје дозволе, без мога благослова да иде, то по твоме није ништа?

— Не говорим ја о томе, дедице. Тетка Магдалена је добра. Она је мене одгајила. Она је уза ме и своју младост заборавила. Она вас много воли, дедице.

— Лепа је та љубав. Без збогом отишла. Као да ја више не постојим, као да сам мртав.

— Ви сте, дедице, човек. Не разумете женску душу.

— Ти си се нашла да је разумеш! — сручи се на њу. — Жене немају душе. Ако је и имају, то је нека варка, а не душа, ђаво би га знао шта! После вечере још ми је свирала у бандуру, певала светске песме, а кроз два-три сата већ је калуђерица. Јуче је још кокетовала са бољарчињем, а данас са клобуком претура бројанице! Зар је то душа? Пфуј!... Немам ја кћер Магдалену и немојте да ме потсећате на њу. Она то не заслужије!

— — — — —

Авдије је опрезно пришао предсобљу.

— Дobar дан желим вашој милости! — говори заустављајући се на степеницама.

Два грозна ока упише се у њ.

Где си био ове ноћи? — затутњило је.

А што, ваша милост?

— Питам те: где си био ноћас? Да ниси ишао на брбљање код сеоске тетке?

— Спавао сам, — мирно одговори Авдије видећи да је прва бура прошла.

— Ништа друго ти и не умеш, него само да спаваш и да једеш!

Авдије протрља очи.

— Остарио сам у Запорошчевој Гори, а овакве увреде још нисам чуо. Кад не вредим више ни за шта, онда дозволите да се опростим. Идем у манастир за искушеника или за вратара.

— И овај у манастир! То је нека манастирска болест, или шта! Даћу ја вама манастир, ђаволи једни! Направићу за вас такав калуђерски устав, да ћете ме запамтити. Манастир!...

Олесја пребаци руку деди око врата.

— Дедице, слушајте шта ћу да вам саветујем!

— Ћути!

— Како сте љути! А ја имам добру идеју.

— Говори!

— Дозволите да се ја одвезем у манастир!

Он се трже и три пут прекрсти.

— И ова гуска зажелела међу гавране!

— Та не, није то! Само да обиђем тетку Магдалену. Да разговарам с њом. Видећете да ћу је довести кући. Дозволите да одем, дедице!

— Не смеш! Седи кући! Само још треба и ти да се изгубиш на путу.

— Нисам ја прстен да се смакнем с прста. Код нас има само један девојачки манастир и он није далеко. Ако одмах пођем, о ручку бих стигла тамо.

— Али је он управо на путу за Конотоп.

— Па шта?

— Тамо се скупља војска.

— Наша, јер Москови одавно држе Конотоп у опсади. А од наше војске немамо шта да се бојимо. Дозволите ми да одем колима у манастир.

Деда одрече руком, а Авдије је отишао иза винограда и некако неприродно јако кашљао. Олесја је кроз виново лишће погледала на његово пре-страшено и изненађено лице. Он се мрштио, наби-рао чело, климао главом, дајући јој знаке да се о-стави те замисли. Али је Олесја и даље остајала при своме: „Дозволите да путујем у манастир.“

— Па добро — решио је деда, — кад већ хоћеш, узми Авдија и још двојицу - тројицу момака на коњима, па идите. А ти стари — ... та где се само завукао до врага? — обрати се Авдију.

Авдије се довуче из винограда као какав кривац и дубоко се поклони:

— Слушам вашу милост.

— Да ми брижљиво пазиш, да се не деси госпођици какво зло на путу! Отпрати госпођицу у девојачки манастир, али без ње да ми се не враћаш, јер иначе глава није твоја!

— Боље да останем овде у Гори.

— Боље је онако како ти ја кажем. Иди и спремај кола за пут, она са кровом и прозорчетом позади; она су сигурнија.

Авдије је знао да се не сме ништа приговарати. Још може да га гађа дрвеном ногом. Љут је.

Поклонио се и отишао у стају.

За тренутак и Олесја је отрчала за њим, обрадована што је наговорила деду.

XXIV

— Исусе Христе! — вајкао се Авдије. — Па шта сте ви то, госпођице, учинили? Зашто ћемо у манастир? Рекао сам вам да тетка није тамо. Бог зна у какав су је пакао одвукле московске сотоне.

— Далеко нису измакли.

— Коњи су добри, али касали, као хртови, нећеш стићи.

— Коњи су лаки, али тетка Магдалена не, —

смешкала се Олесја. — Видећете да нису прешли ни преко реке.

— А шта ће им река? Они ће под Конотоп. Око Конотопа је московска војска распоређена.

— А мислите да наших нема?

— Не знам.

— Али ја знам.

— Ви све нешто знате и ако сте млади.

— Видећете да су наши већ тамо и да неће Москове пустити. Ми ћемо наићи на трагове тетке Магдалене, и, ако Бог да, и стићи је.

— А ако је не нађемо?

— Велика ствар. Поклонићемо се Пречистој, даћемо прилог манастиру, да оца послужи срећа и вратићемо се. Овде је и иначе сада врло досадно.

Авдије је вртео главом, прегледајући старе каруце, које од смрти покојне стотинареве жене нису извлачене из стаје.

— Прохтело вам се да путујете? А за мене — у тај манастир као у други свет.

— Не гракћи стари гавране! — добаци му Олесја правећи се да је љута. Затим отрча да се спрема за пут, радосна што неће остати у кући, где је сада било заиста тако пусто као после куге. И не само у кући, него и у целом двору. Чак и бељови, шарови и сва остала пашчад нису више лајали и кидали ланце, него се само сакрили у својим колибицама и жалостиво бректали.

Авдије је викао на момчад да се журе, јер ће иначе у манастир стићи у ноћ, а сам је сакрио у кола добру мускету и рогове са барутом.

Коњанике је такође наоружао копљима, мускетама и сабљама. Они су гордо седели на коњима као козаци.

Док се Олесја преобукла, каруце су биле већ пред кућом. Коњаници су се цилитали на коњима.

— Шта си стао? — викну Авдије на првог од њих. — Гони путем изнад Шелестовог језерца

кроз гај и немој да спаваш на коњу нити да пиљиш у девојке по њивама, него пажљиво мотри унаоколо, да не спазиш кога Москова.

— А ако га спазим?

— Онда нас извести.

— Како?

— Црвену ћитајку закачи на копље и маши!

— Разумем, одговори козак и одјури.

На задњем делу кола везивали су сандуке са поклонима за манастир.

Олесја, у свиленом дугачком зубуну, навученом поврх обичне хаљине да се не би напращила, са молитвеником у руци и са китом мириснога цвећа, опраштала се са дедом. Он ју је крстио дрхтавом руком и благосиљао за срећан пут.

— Авдије, — викну од једном, — предајем ти унуку. Пази је као своје рођено око.

— Будите без бриге, ваша милост, пазићу!

— И да ми не скапљеш негде на путу, а њу да оставиш саму!

— Поживећемо, милост ваша, поживећемо!

— Онда крените, збогом пошли!

Слуга намести столицу до каруца. Олесја је већ једном ногом на њу стала, кад је деда зовну.

— Ако се састанеш са тетком Магдаленом, мене и не помињи. Немој да кажеш да си са мојом дозволом отишла. Разумеш? Ако хоће, нека се врати, а ако не, то није моја ствар. Ја већ немам кћер.

Тек тада је приметила Олесја да оставља деду самог само са ноћним чуварем, са једним слугом и кривоногим говедарем. Дође јој жао.

— Дедице!

— Шта је дете?

— Можда би било боље да не идем, дедице?

— Ето ти женске ћуди! — викну стари. —

Сав си двор узбунила да путујеш, а сада ти се не иде!

— Па како ћу да оставим вас самог?

— Мене?... Заиста... Добро што си се сетила!

Могу и мене да отму, или ће ми се прохтети у девојачки манастир!... Ти си будаласта, Олесја. Путуј, путуј!

— Ипак могу Москови...

— Не бој се, пустићу псе на њих. Полази!

И каруце кренуше.

XXV

Одавно тетка Магдалена није толико радила, колико сада. Лето, врућина, муве, а треба непрекидно једнима прати ране, другима давати воде, треће повраћати к себи, јер су од болова и оморине губили савест.

Један је издахнуо на њеним рукама. Био је изрешетан куршумима и избоден копљима као решето и душа није могла да се задржи у оваквом телу. Њега је тетка Магдалена морала да сахрани, јер је била таква жена, да се одмах навикне на онога, с ким проговори неколико речи, особито ако је то мушкарац.

Шелест се није мешао у тај самарићански посао. Он је имао своје бриге више но што треба. Приближавали су се бојној линији. Морало се јако пазити, да не падну непријатељу у шаке.

У ноћ су се улогорили покрај неког села. Нису палили ватре нити су певали песме да тиме не одају своје присуство. Њима су дошли мештани са села. Распитивали су се каква је то стотина и да ли потпомаже Москове или наше? Причали су да је отприлике пре три дана прошла поред села хетманова војска, лепо одевена и добро наоружана, јер је хетман извукао Богданово благо да створи велику армију.

— А и хетман је ишао с њима?

— Не. Хетман, кажу, очекује Татаре.

И људи су, помињући Татаре, тешко уздишали. То је помагач, који скупо наплаћује своју помоћ — узима робље.

— Причају, да и Пољаци заједно са хетманом иду против Москова!

— Цео је свет противу Москве.

— Јер је Москва целом свету непријатељ. Свима би народима хтела да набије свој јарам.

— Много је подмукао тај народ.

— И неправедан.

— Насртљив, а и користољубив.

— Прави кождери.

Јадиковању није било краја. Али није прошло и без жаљења. Народ је ипак исте вере, православно. Један Бог, једна мати божја. Ратујући с њима, вређаш Бога.

— Они би хтели да преокрену и Бога на свој начин. Као да у Кијеву и нема Бога, но само у Москви. Ми треба да имамо своју цркву, свога митрополита независног од Москве.

— А да ли ће нам то дати Пољаци? Неће ли нас они притиснути још горе од Москова?

— Неће, јер се хетман с њима договорио. Ако победе Москву, онда Пољаци остављају Украјину на миру. Украјина постаје засебна држава.

— Да Бог да!—казали су и молили се из дубине душе, јер је свакоме зависност била досадила.

Шелест није желео да разговара. Дознавши од сељака шта му је било потребно и обезбедивши логор стражама, испружио се по својој грубој кабаници, подметнуо седло под главу и заспао. Никада и нигде му се није тако слатко и пријатно спавало као у походу, и никада се није осећао тако снажан и млад као тада.

Ноћ је била топла, са реке је била хладовина, крекетале жабе, шумила трска, а иза облака извирио месец.

А недалёко испред њих, само неколико часова, две армије као два црна кишна облака надирале су једна на другу, московска и украјинска.

Бог рата у блиставој златној опреми неуврвенем коњу облетао је над двема рекама и рито

вима, јурио око Конотопа и гледао будуће бојно поље.

„Биће великих громова!“ ...

Тетка Магдалена није могла да спава. Сувише је нагао био прелаз из мирног сеоског живота ка логорском, прелаз о коме она није никад ни сањала. Истина кад је била десетогодишња девојка, жутокљунка, често је прижељкивала да види рат, хтела да јури по бојном пољу на коњу таквом као змај, да после боја дâ своју руку најлепшем козаку.

Али то су била дечја маштања. Кад је порасла, прибрала је разум и јавиле су се друге жеље.

Тек сада се збило оно што је она као дете у себи желела. Тетка Магдалена је у рату. Она, истина, не задаје ране, само их лечи, али је ипак запала у ратни вртлог из кога нема излаза. Иста опасност прети и њој као и другима. Можда још већа... Да не би много размишљала, отишла је својим болесницима.

Они су лежали у страни на земљи, јер земља извлачи ватру из болесног тела „земља родна мати“.

Када тетка Магдалена приступи Кирилу Ивановићу, овај се придиже и седе.

— Како сте? — упитала га је тетка Магдалена, не као заробљеника него као доброг познаника.

— Хвала на питању, — одговорио је тужно, — осакатили су ме проклети лупежи!

— Много вас пече рана?

— Зато је и рана да пече. Али куд и камо ме душа више боли. Душом патим, а не телом.

Тетка Магдалена га погледа са саучешћем.

— Осрамотио сам се, Магдалена Јакимовна, за увек сам се осрамотио! Боље да сам у борби погинуо!

— Боље је онако, како Бог даје. Нека је слава Његовој светој вољи!

— Лако је вама казати: „Нека је слава!“, кад сте слободни, господарити самим собом, али ја? Помислите, шта имам ја да кажем! Узмимо да се ослободим ових срамотних веза, како ћу онда да изиђем на очи Његовој Светлости, како ћу да оправдам губитак својих људи?

Магдалена је ћутала.

Он је погледа, примети у њеним очима сачушће и пређе у напад.

— Казнио ме Господ за моју сувише велику наклоност према вама. Што да кријем истину? Казнио ме за грешну љубав.

— Грешну? — упита она зачуђена и увређена.

Схватио је да је употребио незгодну реч. Брзо се поправи:

— Грешна је била та љубав, јер сам због ње занемарио своје обавезе. Нисам тачно и одмах извршио наредбе; а обавезе су, Магдалена Јакимовна, свете ствари; оне пре свега, прво служба, па онда срце!

И Кирило Ивановић уздахну.

Магдалена намести завој на његовој рани и уздишући одговори:

— Нисам ја крива вашој несрећи, Кирило Ивановићу. Нисам крива. И не верујем да ви због мене патите. Узрок ваше патње остао је у Запорошчевој Гори. Згрешили сте ви пред Богом тиме што сте хтели насилно да добијете девојку малолетну, тако... тако, немојте се изговарати, Кирило Ивановићу. Ваше срце је зажелело тако ватрено не мене, него њу!

Кирило Ивановић се праћну као риба на роштиљу.

— Шта ви то, Магдалена Јакимовна, говорите? Ја помишљао на Олесју! Можда само у напиту стању, у сатанском помрачењу ума, када човек не

разбира добро шта чини. Једно жели, а нешто сасвим друго ради, да га ђаво носи!

— Зашто сте онда послали отмицаре по Олесју? Реците!

— Простаци проклети! Зар сам им ја рекао, да воде голуждраву птичицу из очевога гнезда? Послао сам по госпођицу, а не по дете, тако ми Бога, да не дочекам прву битку!

— Немојте се заклињати, немојте на себе да навлачите Господњи гњев!

— Мислите да лажем? Не верујете ми? Како могу да вас уверим?

И замисли се. Затим, хватајући је за руку и привлачећи је страсно к себи, почео је да је наговара :

— Знате шта, Магдалена Јакимовна, знате шта! Слушајте ме! Хајдемо одавде! Ја нисам тако немоћан, као што се вама чини. Дозволите само да с вама прођем стражу и да се дочепам коња. Појурићемо тако, да ће се иза нас видети само прашина. Излагаћу се на неки начин пред својим начелством, да га ђаво носи. Па и шта могу да ми дају? Неће ме начинити војводом! Отпутоваћемо на моје имање, у Никољскоје, венчаћемо се и тада ћете се уверити на делу, да ли сам вас волео и да ли вас волим или не. Видећете како ја умем да волим, како Кирило Ивановић зна да воли, ватрено, страшно, верно, ах, ти моја љубави!

Тетка Магдалена осети топлину у срцу. Мед јој потече у устима, очи замаглиле, подколенице задрхтале. Ноћи маштања, росни освитак дана, чежње пуне топлине у поподневним часовима, овладаше њоме и однесе у свој сладострасни вихор.

Али се одједном освежи хладом родне реке. Зарзаше козачки коњи, разлеже се узвик стражара: „Ко иде?“ — и она се освести. Сетила се стотинара Шелеста и скорашњег разговора с њим, сетила се пута, дана проведеног у козачком табору. Обузеле

су је мисли и жеље надахнуте родним њивама и она уклони топлу бољареву руку.

— Кирило Ивановићу! — проговори одлучно. — Оставите се тих мисли! Све су то само приче!

— Не могу, Магдалена Јакимовна, то није у мојој моћи! То је исто, као да ми казујете да се одрекнем наде да видим сутрашње сунце, сутрашњи дан. Исто, као да ми кажете да уђем жив у гроб. Не могу се одрећи наде на своју срећу, тако ми Бога, да не дочекам прве битке, ако се икада оставим намере да се вама оженим!

— Ипак треба да се помирите с мишљу да је то немогуће.

— Немогуће?! — пренерази се бољар.

— Немогуће, — мирно одговори Магдалена. — Ви сте заробљеник. И не покушавајте да бежите. Док сте под влашћу стотинара Шелеста, неће вам нестати ни длака са главе, а ако наумите да побегнете, стражар ће вас убити.

— Не плашим се ја стражара, Магдалена Јакимовна, и чекам ваш пристанак.

— Нећете га дочекати.

— Зашто? — упита гласом у ком се чуђење мешало са злбом. („Шта мисли та ђубанка? Мало јој части?“).

— Зато, — процеди кроза зубе Магдалена, — што је сада ратно стање. Није време за веридбе. Ми смо непријатељи. Ви сте Москов, ја сам Украјинка. Москови желе да подјарме Украјину. То не смем да заборавим.

— Тај проклети рат неће дуго трајати.

Не знам колико ће трајати, али баш да се наши и измире са Московима, ја не остављам Украјину; у Московији нећу да будем ни бољарка. Боље ми је да останем козакиња у Украјини, него да будем скитница у Московији.

— А ја сам мислио...

— И ја сам мислила, Кирило Ивановићу, али

су то биле само мисли, само мисли! А сада осећам да сам зло мислила.

Пожелала му је лаку ноћ, још један пут упозорила да не покушава побећи и отишла је да прегледа остале рањенике.

XXVI

Олесја није нашла тетку Магдалену у манастиру. Није се ни разочарала, јер је од Авдија сазнала да нема зашто тамо да је тражи. Али је мислила да се разоноди, да види можда нешто интересантно па да се врати деди у Запорошчеву Гору.

Али о томе ни помена! На повратак није могло ни да се помисли. Свуда се створила таква пометња, таква узбуна и немир, да нико не смео ни праг да напусти. По шумама и путевима лутале су групе наоружаних људи, тако да је било тешко погодити, да ли су своји или непријатељи.

Од Безпалог одвајале су се гомиле козака и пљачкале околину, не обзирући се на то, што нису у туђем крају, него у своме рођеном и што чине зло својим земљацима. Али зар су они имали какву савест?!

Чим нису пошли за правим украјинским хетманом, за Виговским, но ступили у службу московског најамника Безпалог, онда су изгубили сваку част и савест.

А Москови су их помагали, јер им је био главни циљ да створе у Украјини што већи метеж.

Кад су се овакви пљачкаши после неколико дана одсуства враћали натраг у московски логор, починиви људима велике неправде,

правдали су се да су погрешили пут и једва се извукли из руку разјарених сељака. Ромадоновски их је хвалио, па и награђивао за верну службу цару. Ако су пак наилазили на какву извидницу од људи верних хетману Виговском, онда су лагали као да су оставили Москове, па су пошли своме хетману. Погоди сад где је истина, где лаж!

А од Татара, који су дошли у помоћ Виговском, такође су се мањи одреди одцепали као треска од пања и по обичају својих предака нападали на села и салаше, палили, пљачкали, силовали као непријатељи, а не као савезници.

Ако би се са таквима сусрео неки одред Виговског, овај их је ништио немилосрдно као разбојнике, као скуп гладних паса. Народ је претрпео велике губитке, јер су Татари, не смејући узимати робље, немилосрдно убијали људе. Али се наши нису никога тако плашили као својих рођених непријатеља, тих проклетих најамника, који су на позив Ромадоновског поново почели да се скупљају са свију страна. Све што је било најгоре у Украјини, разбојници, хајдуци, све се то купило у редове тих најамника, а Москови су их обасипали наградама. Јер се нико није тако лаким срцем обрачунавао са селима и варошицама која су била верна хетману, као они. Ти исти најамници опљачкали су и спалили Лубне, Чорнухе, Горошин, Пирјатин, Кохвицу; у М'горском манастиру нису поштедели ни калуђере ни чудотворне иконе, извукли су новце сакривене у зиду и начинили такву пустош да их је сам Ромадоновски морао да умирује и да их из опљачканог манастира одјури као псе од стрвине.

Не говоре људи узалуд, да је свој непријатељ гори од туђег, а горег непријатеља од тих најамника није било.

Москови су се бојали својих војвода, Татари су гледали шта ће рећи мурзе. Пољаци су се сневивали од својих намесника и других официра ко-

јих је било много, а најамницама је било „море до колена!“ Они нису поштовали ни Бога ни људе. Изгубивши козачку част и одричући се човечје савести, били су за све способни. Зар се може чему добром надати од људи, који су отишли у службу непријатељу и заједно са њим пустошили рођену земљу? Најамници су говорили: „Ако је један Христос, нека буде и један цар за Украјинце и Московце!“ Али се они нису толико зажелели цара, колико су били жељни зулума, што их је цар дозвољавао да се чине по Украјини. Зато су они дизали у небеса московски протекторат.

Зато се и Олесја није никога толико плашила колико тих најамника, јер од њих нико није био сигуран. Нема вароши, села и салаша, ни уопште насеља, које нема своје незадовољнике. Ти су се незадовољници, чим би се у њиховој близини појављивали најамници, овима одмах придруживали, проказивали им све тајне улазе и излазе, издавали где је и шта сакривено и заједно с њима спремали коначну пропаст свачијем иметку и добру.

Да није тога било, Олесја би остала у манастиру два-три дана и вратила би се у Запорошчеву Гору. Овако пак, игуманија и калуђерице нису хтеле ни да чују за њен повратак.

— „Не пуштамо кћер свога стотинара, — казале су. — Такву одговорност не можемо примити на себе.

Истина, њој тамо није било рђаво, једино што је по два-три сата сваког дана, ако не и више, проводила у молитвама у хладној, тужној манастирској богомољи. Поред манастира је био велики врт, калуђерице су неговале велику градину, у цвећарнику је цветало пуно цвећа, јелени су трчали по врту и лабудови пливали по језерцу. Њих није рат бринуо, нити су се плашили опасности да непријатељ може напасти манастир да их похвата и испече на ражњу.

Олесји још и зато није било досадно, што се

манастир, као каква тврђава, и дању и ноћу припремао на одбрану и опсаду. Свуда су биле размештене страже од манастирске чељади и људи који су се тамо скупљали из оближњих села рачунајући да је сигурније бити ту иза зидова него иза сеоских плотова.

Не једну ноћ провела је и сама Олесја на стражи, јер је очева козачка крв привлачила више сабљи него игли, коју је још као дете мрзела, често себи намерно бола прсте, како је мати и тетка не би присиљавале да шије.

Најгоре је било староме Авдију. Он није имао мира ни дању ни ноћу. Бринуо се за Запорошчеву Гору и за старог господара са дрвеном ногом, да им се не деси неко зло. Одлетео би тамо преобучен или као бандуриста, јер је лепо у бандуру свирао, или као испушеник калуђер, јер му је већ велика брада израсла; али како да остави госпођицу саму? Сео је као на ватри.

Најзад једне ноћи дође гласник из Запорошчеве Горе, говедарев ћирица. Он је умирио старог Авдија. Рекао је да је у Запорошчевој Гори све у реду — мир и тишина. Само стари господар лупка дрвеном ногом. А од непријатеља ни трага ни гласа. Москва сва, до последњег, скупила се код Конотопа. Татари нису тамо прилазили. Једном речју: у Запорошчевој Гори и не мирише на рат.

Тај гласник је остао у манастиру дан и ноћ, а идуће ноћи кренуо је натраг, бос, без капе, јер само такав могао је несметано да се прокраде куд год хоће и да се не плаши пљачке.

Старом је Авдију лакнуло, кад је дознао да је у Запорошчевој Гори све добро и да ће стари господар добити добре вести о својој унуци. Али Олесја се није умирила. Како то! Бити близу Конотопа, а не видоти „рат“?! Ко зна да ли ће други пут имати прилике да га види?

Целу ноћ је мислила само о томе, како да се извуче из манастира и да се докотура до својих—

оца и Петра, јер је сматрала да они сви заједно у једном строју чекају непријатеља. Откуд је могла да зна и да разуме како је то компликована ствар — борба са непријатељем. А код Конотопа скупило се скоро сто хиљада војске да се разрачуна са хетманом Виговским, коме је мало било хетманског „буздована“, па се зажелео кнежевске круне и самосталне украјинске државе.

Олесја је читала у манастиру прогласе хетмана Виговског упућене свима козацима и украјинском народу, у којима је он саопштавао узроке који су га нагнали да ступи у рат са Московима. На Виленској конференцији 1856 године московски представници решили су да предаду Украјину Пољацима, ако Пољаци изаберу московског цара за свога краља.

„Уместо да нас насилно предају Пољацима, боље је да ми сами драговољно уз Пољаке пристанемо, — писано је у прогласима, — а себи да обезбедимо широка права. Овако пак, Москва жели да лиши живота прво мене са свима официрима, да затим укине све наше слободе, да нам остави само десет хиљада козака, а остале да претвори у робље, те да тако подвали и Пољској и Украјини, и да и једну и другу за свагда покори“.

Читала је Олесја у манастиру и велики проглас Ромадоновског, у коме је он приказивао хетмана Виговског као лажова и клеветника, који јаши две столице улагујући се час Пољској час Москви, а у ствари има само једну намеру, а то је: да преда украјински народ под власт пољскога племства и да уведе унију, а да православну веру изложи језуитама на поругу. Још је наглашавао Ромадановски да је хетман од данка, који је скупљан по Украјини и који је био намењен за издржавање козака, издржавао придошле туђе одреде, а остатак за себе узимао, богатећи се тако народном невољом. Од људи који су долазили у манастир чула је како Пушкареве присталице поново високо дижу

главе за цара, а боре се против свог рођеног хетмана.

Чула је да су се чак појавила три хетмана, јер осим Виговског као законитог наследника покојног Богдана Хмељницког, генерални судија Безпали прогласио је себе за хетмана, а пуковник полтавског пука Искра такође никако није хтео да се одрекне неког свог уображеног „буздована“. Ако убројимо овамо и Јураја Хмељниченка, јер је и он имао своје присталице да управља Украјином после свога оца, онда су се у Украјини одједном појавило четири хетмана, док је међутим у Москви био само један цар, а у Пољској један краљ.

Много је читала и слушала Олесја за ту нашу неслогу. Па и ако није женски посао да се брине о таквим стварима, ипак је њено младо срце патило, јер је видела да такве размирице неће на крају водити добру, и да је наша домаћа незгода много гора и опаснија од сваког страног непријатеља.

И не само да је желела да види битку и своје најближе, оца и драгог, како се у тој битци туку, него се још одушевила жељом да и сама својом слабом снагом помогне хетману у великој невољи; да он победи и уведе ред у Украјини, да у боју са Московима изиђе исто такав победилац, као мало раније у борби са побуњеним Пушкарком.

Од тога доба није имала мира. Било да се молила Богу у цркви, било да је седела за трпезом с побожним калуђерицама, она је имала на уму само једно: како да се провуче из манастира у козачки табор.

Покушала је да из далека говори о томе са старим Авдијем, али он није хтео ни да чује за то, бринући се само како ће своју госпођицу сачувати живу и здраву у тој великој несигурности и довести је сачувану стотинару у Запорошчеву Гору.

Неочекивано допре до манастира глас да су крајем маја Ромадоновски и Куракин по наговору протојереја Хвилимоненка ишли са козацима Безпалог да заузму Нижин, да је тамо проливиено много наше крви, и да смо претрпели велике губитке, јер је чак и заступник хетманов Скоробогатенко допао московског ропства. Олесја се утешила кад су бегунци донели срећан глас о победи хетманове војске код Шаповаливке, где је Силка пао у руке хетману и овај наредио да га ради примера другима прикују уз топ. Можда је он то нерадо учинио, јер је Силка, иако његов супарник, ипак био храбар јунак, достојан части и славе козачке. Али мора да буде неког реда и послушности. Доста је било да хетман пропушта без казне побуњенике који устају противу његове управе.

Доста је било што је хетман указао своју милост побуњеном Миргороду, пружио братски руку потстрекачу те побуне Спепану Довгаљеву и опростио свима осталима. А шта је од тога било? Свуда побуне и опет побуне. Узбуркан народ не зна сам шта да ради и на чију страну да се определи. Најбоље је нагињати онај страни на коју ветар дува. Тако је и радио. Када мора, он се потчињава хетману, а кад не, уверава Москове да ће се сва Украјина, само ако цар пошље мало више војске, радо потчинити његовој власти, желећи себи сталнога мира. А тај ће мир моћи настати само тада кад буде један Бог на небу и један његов намесник на земљи — цар.

Украјина је кључала као узбуркано море.

Као ветар море, тако је њу узбуркао покојни Богдан Хмељницки.

Његов некадашњи писар, а садашњи хетман Иван Виговски, никако није могао да стиша ту бурру. Чим на једном месту заведе ред и мир својим гвозденим мачем, оно на другом месту немир избија. Украјина се претворила у вулкан. Само у конотопском хетмановом замку била су опсађена од

Москова два храбра пука, нижински и чернигивски, свега око четири хиљаде људи, али већ дванаесту недељу храбро су давали отпор. Помислите само, опсада траје већ трећи месец!

Шта све нису радили Москови и каквих се средстава нису лаћали, а Конотоп нису никако могли добити.

Трубецки је слао писма Гуљаницком, обећавајући козацима царску милост, а они су њему одговарали паљбом.

— „Ми смо решени на смрт, — добацивали су му са градских бедема, — нећемо град предати!“

Трубецки се и правио као да напушта опсаду, шаљући своју војску испод Конотопа чак до Борзне, где је код саме Борзне потукао Василија Золоторенка, шурака Богдана Хмељницког, али ипак ни тада Гуљаницки није поверавао Московима и није оставио Конотоп, већ је чекао поновни напад знајући да ће му Виговски доћи у помоћ.

Трубецки је беснео од гњева. Наредио је да се на град пуца из топова без прекида неколико дана и ноћи.

Неколико дана и неколико ноћи храбри гарнизон је издржавао топовску ватру на бедемима, а становници су гасили пожаре проузроковане гранатама. Па ипак Москови нису добили тврђаву, нити су успели да запале град. У међувремену су козаци чинили још и нападе на Москове, наносећи им велике губитке, ма да се често дешавало да је један имао десеторицу противу себе.

Боже мој, на какво је јуначко чудо способан словенски народ, кад је само прожет духом јединења, када је сваки свестан, да пред њим не може бити ништа треће, већ само смрт или победа!

Тим духом били су надахнути храбри браниоци Конотопа, и упркос Трубецком, Ромадановском, Куракину и свима силама царским, држали

су га храбро већ трећи месец и не помишљајући да га предаду.

Трубецки је био наумио да затрпа земљом дубок ров око града, те да се лакше докопа бедема. Козаци су мирно гледали тај његов бесциљан рад и нису га спречавали. Али чим су Московци довукли велику количину земље и насули у ров, козаци су одједном отварали смртоносну ватру и натеривали царске копаче у бекство, а сами ту донесену земљу избацивали из рова на бедем; услед чега је ров постајао дубљи, а бедем много виши. Тако је тај рад испадао не на штету него на корист храбром гарнизону.

Неће Московци добити Конотоп, неће!

Таквим се мислима тешила Олесја, не сумњајући ни једнога тренутка да наша праведна ствар мора победити, јер како би то и било да у свету правда не побеђује! Манастир, читање светих књига и разговори са калуђерицама уносили су у Олесјину душу веру у божју правичност, али у исто време ојачаваху у њој уверење да је вера без дела мртва.

— Мало је веровати у победу Украјине, — говорила је у себи Олесја. — Треба и делом ту веру поткрепити, да она у истини победи!

Калуђерице су кувале лекове за ране, прале су, сушиле и кројиле танко ланено платно за завоје; сејале кроза сито свакојако биље; чистиле и у торбице пуниле липов цвет. Све су то припремале за наше рањенике после одлучне борбе, коју су очекивале из дана у дан, и то свега за десет-петнаест километара од манастирских зидова.

Олесја им је марљиво помагала, али је за њу то био обичан рад, а не дело за којим је тежило њено срце. И она се реши...

XXVII

У рано јутро, када ни крстови на манастирском храму још нису били преливени златом врелог летњег сунца, Олесја истрча на ливаду. Црвеним чизмицама отресала је сребрну росу са бујне траве кроз коју је час овде час онде неприметно пробијало цвеће; птице се будиле и почињале песму; коњи спазивши је престали су да пасу траву и окренули главе к њој.

Погодно јутро прожело је росном хладовином и уливало јој храброст. После ноћи преспаване у ниској ћелији са наднетим сводовима, свет јој се чинио тако безмерно широк и висок, срце је тражило дела, на леђима крила су расла. Ево, ево, само их рашири и полети далеко, далеко!

Она пробуди коњушара који је спавао подметнувши седло испод главе.

— Седлај два коња! Хајдемо!

Он је зачуђено погледа.

— Шта ме гледаш као теле у шарена врата?! Ниси ме видео.

Он се насмеја, јер је било немогуће гледати Олесју, а да се не радује.

— Пожури, идемо!

— Куда?

— У други свет.

— А-ха! А Авдије? — упита неодлучно.

— Авдије још спава. Зар ми сами не можемо то да урадим без Авдија?

То погоди његову гордост.

— Дабоме да сами можемо! Зашто не? Авдије је стар. Он би се само молио Богу и слушао калуђерице од јутра до мрака! — одобри дечак предосећајући неку авантуру, а за авантуре је био велика присталица.

— Браћамо се у Запорошчеву Гору?

— Не питај; спремај коње! Чујеш!

За један час оседлани коњи стригли су ушима,

јер се већ тамо далеко иза шуме чула прва појединачна топовска паљба.

— Пуцају, — рече дечак.

— А ти се бојиш? — одговори Олесја.

— Ја не, али госпођица.

— Као да нисам чула како пуцају! — и презриво наду усне седајући на свога коња

— Како ћемо без оружја? — зачуди се коњушар.

— Ти би хтео да вучем собом топ! Не видиш да имам пиштољ за појасом?

— Али ја? Ја немам ништа.

— Имаш коња.

— То је добро само да побегнем. Узмите ви и мога коња и идите у гај, а ја да отрчим по сабљу.

— — — — —
За трен ока стигао је са сабљом већом но што је он сам. Олесја се насмеја.

— Немојте да се смејете, ја сам њоме већ одсекао главу Татарину, као главицу мака! — хвалио се и у ваздуху начини сабљом такву осмицу, да се Олесја изненади. — Мој дедица ме учио од малена да се вежбам сабљом, а из пиштоља гађам вране у лету. Само чекам да одем у Сич.

— Најпре поједи џак каше, па онда кидај! — одговори Олесја шалећи се са дечаком.

Он је био њен вршњак, али га је она као девојка гледала с висине, не сасвим као дете, али не и као одраслог, ругајући се: кад порасте — опаметиће се! А он опет за снагу и храброст своје госпођице не би дао ни кршенога гроша.

— Жене нису ни за шта; можда за кухињу и иглу, па још и...

Ту он уздахну.

— Али да је лепа, то јест; са оваквом и у пакао бих отишао.

Тако је он правдао свој данашњи непромишљени одлазак тамо где су одјекивали топови, и уз то, без знања старог Авдија, под чијом је управом стајао.

Није био глуп. Разумео је да с Олесјом неће отићи далеко, не даље него под куршуме. И, ако га мајчин благослов сачува од тих куршума, и он се срећно врати у Запорошчеву Гору, неће га мимоићи брезов прут. Јер како то може бити, да послуша девојку и да се завуче ђаволу у зубе, па још и да изложи пропасти два лепа коња! — И козаци, а не само Москови и Татари, чим спазе дечака и девојку на тако лепим коњима, одузеће им коње, а њих саме пробошће или ће их из пушака убити, или ће их просто скинути, па путуј куд знаш и куд хоћеш! Глупо је учинио што је послушао госпођицу.

— Али, како бих могао да је не послушам? — питао је сам себе, гледајући примамљиву Олесјину појаву.

— — — — —
Била је среда, 28 јула. Поветарац је лако пирио, као обично сваким јутром кад се очекује врео дан.

Доле се простирала плавкаста магла, као да се земља будила иза сна и зевала. На трави, која је изђикала у висину дечака, и на цвећу кога је свуда било више но у господској башти, преливала се дебела роса као бисер, а по дрвећу скакале су веверице. Одједном се та трава и цвеће зажарило ватреним руменилом и покрило златним сјајем. То се за леђима Олесје и њеног сапутника рађало велико, жарко, украјинско сунце.

Дечак скиде капу с главе и прекрсти се. Олесја је шапутала молитву. Обадвоје су за тренутак заборавали куда и зашто иду; њихове раздрагане

душе утонуле су у заборав као у чудотворну крстионицу.

Изненада грмну пуцањ један, други, трећи... и залутали одјек проламао се над шумама и њивама.

За сваким пуцњем коњи су стригли ушима и уздрхтавали.

— Дувају из топова, — примети дечак.

— Јест, — одговори Олесја, као да је то за њу насušни хлеб.

— Можда и битка није далеко.

— Можда. А зар ти нећеш да видиш битку?

— Хоћу, — рече дечак и пођоше даље ћутећи кроз шуму која се сва тресла као да се плаши да и њу не почну да гађају.

— Причају, — поче дечак, — да после велике битке долази киша. Спира за земље крв.

— Да ниси од шећера, па се плашиш кише?

— Не плашим се, само кажем оно што сам чуо од деде. Он је бивао у разним борбама. И под Берестечком. Причао ми је о Богуну.

— Богун је врло леп.

— Лепшег нису виделе људске очи.

— Можда ћемо га и ми видети.

— Можда. Јер кажу, где је најжешћа битка, тамо је и он.

— А шта ти је још причао деда?

— Причао ми да су се после једне битке покојници подизали са земље, нападали један другог и продужавали битку у ваздуху као да су живи.

— Покојници не могу да се туку, јер њихова тела немају снаге.

— Тело не, али дух! Духови су се тукли међусобно. Духови, госпођице, такође ратују, само их ми не видимо.

— Не знам. У Светом писму тога нема.

— У Писму не може бити свега! — рече достојанствено дечак.

Избили су на једну шумску ледину.

Ту су видели гомилу света. Неколико таљига натоварених свакојаком имовином, а у понеким је поврх свега лежала и колевка. За колима тужно су ступале краве, блејале овце, скакутао брадати јарац — велики љубитељ свакојаким шетњи. Жене са децом на дојкама нешто су живо међу собом разговарале, мушкарци су ослушкивали рику топова, тужно климатајући главама.

Стигли су их и поздравили. Гомила се на мах заустави.

— Куда ви, децо? — упита седи деда, пућкајући на кратку лулу и подупирући браду високом тојагом. Не сачекавши одговор, саветовао је:

— Враћајте се! Тамо је битка. Гора него што је у паклу била. Видите, и ми са остацима наше имовине бежимо у манастир.

— А ми смо, ево, пошли из манастира, — одговори Олесја и упита: — А каква је то битка била синоћ, дедице?

— Нисте чули?

— Не, нисмо, реците.

— Велика је била битка, дете, велика. Сам је хетман водио козаке противу Москве.

— Сам хетман?!

— Дабоме, Иван Виговски, јер код нас има много хетмана, да их ђаво носи, тих московских намештеника и најамника, пфуј! — и пљуне. — То је синоћ — у уторник, јер је данас среда, је ли?

— Јест, среда, дедице.

— Јуче је хетман Виговски, — оставивши нешто војске своје заменику, Степану Гуљаничком, брату онога Гуљаничког који се утврдио у Конотопу, — прешао на другу страну реке Соснивке са неколико хиљада козака и са султаном Нурадином. Тамо су се они одвојили, и Нурадин је са својим Татарима отишао у правцу Торговице.

— Па даље? — убрзавала га Олесја.

— План Виговског био је овакав: да он са једне, а Нурадин с друге стране, навали на Москве, а ови, кад виде да снага нападача није велика, примиће борбу, напустиће Конотоп и потераће козаке и Татаре. На тај начин натераће Москве на главну козачко-татарско-пољску армију, која само чека на то да је Московима први нападне.

— А да ли је хетман успео?

— Наравно да је успео. Виговски, и ако је племић, бије се као козак, то му се мора признати.

— Уз покојног Хмеља научио се много чему, — прихвати маса.

— Много је њих било уз Хмеља, а нису ништа научили. Он не носи главу узалуд. Има добру памет.

— На тај начин изненађени Московима престрашили су се и надали у бекство.

— Сотонска деца, за пљачку су храбри, али у борби нису ни за шта! — чуло се унаоколо.

— То немојте да кажете, — противуречио је деда. — Бива да се и Московима храбро бију.

— ... Кад морају.

— Нико се не бије кад не мора. Свакоме је живот мио. Дакле хетман је препао Москве и они су се разбегли, иако је било њих десет противу нашег једнога.

— Па онда, па онда? — питала је Олесја, јер је сва горела од радозналости.

— Наши су задобили много коња, потаманили много Москва, запленили неколико топова и свакојаке муниције. Али је ипак Москва приметила да Виговски нема велику снагу, Пожарски је некако прибрао своје, окренуо строј и...

— И?

— И наши су отступили иза Соснивке.

— Отступили! — тужно је за дедом поновила Олесја.

— Наравно да су отступили, јер је Виговски

то и хтео, да би их повукао за собом и навео на своју главну снагу.

— А они нису пошли?

— Нису, јер је пао мрак. Ноћ је прекинула битку. Али јутрос сасвим рано почела је поново. Ето, чујете како грувају топови. О, то су наши, а ово су московски. Ух, како ричу!

Топови су заиста рикали као дивљи бикови. Чинило се као да се дрвеће у шуми потреса.

— Данас ће овде бити таква битка, какве одавно није било. Тако много Московца као данас наша земља још није видела. И Трубецки, и Пожарски, и Бутурљин, и наш проклети Безпали, ђаволи да му њушку лизали, кога све тамо нема! Сто хиљада тих скакаваца скупило се. Вратите се, госпођице, с нама. Али ја заборавих да вас питам чија сте ви?

— Ја сам Олесја, кћи стотинара Шелеста, а ово је наш коњушар.

— Тимотија Јосиповића кћи? — упита деда.

— Јест, његова.

— Познајем га, познајем. Некада смо заједно бивали у походима. И он је јуче са хетманом го- нио Московце.

— Шта кажете, дедице?

— То што чујеш, дете. Водио је своју стотину. Говоре да је заслужио велику славу.

Олесја застиђено обори главу.

— А његов поручник? — једва чујно упитала је.

— Дакле, то би ти хтела да знаш! — насмеја се стари. — И поручник се тукао исто тако храбро.

— Да ли су остали читави?

— Јуче јесу. Ја сам их видео, јер сам ноћу прилазио козачкој комори. Шелестова стотина је размештена на крају, у заклону; хетман ју је лепо поставио. Кад се изиђе из шуме, ко има оштар вид, одмах ће их опазити.

— Боже мој! — узвикне Олесја. — Могу ли се опазити?

— Разуме се, само ако нису испремештали поједине одреде, јер, кажем ти, тамо се бој бије. Враћај се! Опасно је. Куршум нема мозга. Може још неки, не дај Боже, да погоди тебе уместо непријатеља.

— Ја се не враћам, дедо.

— О!

— Ја сам заклетву дала пред Пречистом да ћу отићи својима.

— Па шта ћеш ти њима помоћи, девојко?

— Нико не зна за шта може да буде користан. Можда ћу и ја бити од неке користи. Збогом! — и ошине коња.

— Чекај! — викне за њом деда, — Како би то изгледало да ја пустим кћер Тимотија Јосиповића саму! Па он би ме позвао на страшни суд, ако би се теби неко зло догодило!

Рекавши то, одреши коња с кола, оправи на њему седло и стави ногу у узенгију. Тог тренутка као да се сав подмладио. Некако му се леђа исправила, очи развеселиле, засијале.

— Скините ми с кола мачугу! — викне својима. — Видим да нећу умрети природном смрћу.

— Дедо, куда ви? — зачуше се гласови жена.

— Куда? Идем по смрт. Зар не видите?

И насмеја се. Али се убрзо уозбиљи и проговори одлучним гласом:

— Зар хоћете да се осрамотим у старости? Девојка, голуждрава птичица, па и она искочила из свога гнезда и лети у буру, а ја, некадашњи Запорожац, да читам часловац са женама и децом у манастиру! Не, не, то неће бити, неће!

Чим чуше те прекорне речи, сви мушкарци који су били у гомили узрујаше се. Почели су из кола да извлаче пушке и ратни прибор и да седлају коње. Жене и деца ударише у плач. Дедо се окрета људима:

— Сви не можете ићи, немамо ни толико коња. Неко мора и жене да одведе у манастир, а и да манастир брани. Биће тако, како вам ја кажем!

— Кажите! — сагласила се гомила.

Тада деда одабра најјаче и најмлађе мушкарце. раздели им оружје, благослови жене и децу који су седели у колима, и нареди да са свом имовином пожуре у манастир и да се моле за његову душу, јер се она не држи чврсто у његовом телу. Ко зна, да ли неће одлетети још данас и отићи својим друговима који су га оставили код Жутих Вода, код Корсуна, код Берестечка, код Батога, и у свима оним борбама којима је и број заборавио?

Гомила са женама и децом, са кравама и јарцем великим љубитељем шетњи, кренула се под надзором неколицине старијих људи у правцу одакле је изнад дрвета блистао у сунчевом сјају манастирски позлаћени крст.

Деда је дуго за њима гледао, па се онда окрете својој дружини:

— Армија напред! — паде команда и он се грохотом насмеја тако да је и шума почела веселије да шушти.

XXVIII

Пошто су изашли из шуме, угледали су, уместо плавог неба, сиве колутове дима, који су се као морски таласи, као облаци разбијени ветром, ковитлали и растурали над широким долинама изнад реке Соснивке чак до Сејме.

У том се диму нешто превртало, кретало, беснело. Сувише је било далеко, те се људи нису могли распознавати, али по необичној вици и граји, по клокотању пушака и по грмљавини топовске паљбе, знало се да се тамо збива страховит приказ коме је име: битка.

— И у томе паклу, — помисли у себи Олесја, — налази се мој отац са Петром. — Можда се тамо

решава наша судбина, а ја да седим у манастиру?

Тек што је то помислила, чу се бат коњских копита.

Један коњаник дојахао је на запенушеном коњу.

Деда на мах заустави поход своје „армије“.

— То је наш, јер нас непријатељ појединачно не би нападао!

И заиста био је наш. Разголићен, задихан, обливен знојем, дојезди к Олесји стари Авдије.

Коњушару сиђе душа у пете.

Али Авдије ни да га погледа. Обрати се Олесји:

— Госпођице, куда ви? Како то? Како сте могли?

— Стишај се, Авдије, идем оцу.

— Ја одговарам за вас, не дозвољавам такву лудост; вратите се у манастир!

Његов је глас звучао тако грозно, као да није говорио својој господарици, већ наређивао служавци.

Деда је разумео да је овде ствар озбиљна, јер се Шелестова кћи уметнула на оца и неће попустити.

— Друзе, — обрати се Авдију, — остави девојку да и она види битку. После ће препричавати својој деци и од њих истесати храбре козаке. Боље остани поред мене, па да пођемо заједно. Нећемо дозволити да се твојој господарици догоди ма какво зло. А ако изгинемо сви скупа, па шта? Дешавало се често и то. Дај руку, стари!

Авдије погледа деду и као да га је неко полио хладном водом. Тај стари деда подсећао га је на његове некадашње другове, на његове младе године. Не предомишљајући се дуго, пружи му руку.

— Имаш право, оче; и у манастиру није баш тако сигурно.

— Нигде није сада безопасно, брате, а од смрти се нећеш сакрити ни у оцаку, наћи ће те, проклета да је!

— Може бити да је у пољу и мање опасно него иза оронулих манастирских зидова.

— У пољу има довољно места. Не волим ја оне тескобе. Ево ти дувана, напуни себи лулу!

Запалише, јер је и коњима требало дати предах. Сунце је већ добро пекло.

— Куда ћемо сад? — упита Авдије деду.

— Ја управо толико исто знам, колико и ти, — одговори овај. — Јуче сам знао како стоји војска, а данас једино могу познати по паљби, одакле који пуцају. Него чекај! Ено једног дрвета с ког се види чак иза Сејме! Попећу се и гледаћу.

— Ти?

— Мислиш да се нећу попети? Па и очи ми нису залуду.

Дојашаше до тог дрвета. Стари стаде на седло, ухвати се за гране, поскочи као дечак који се пење на крушку да скине плод, и само су гранчице под њим пуцкарале. Олесја није могла остати мирна. И пође за њим.

Узалуд је молио стари Авдије, она се припила уз деду. На другој грани се наместила, лишће пред собом разгрнула и брзо искидала, па као кроз зелени прозор гледала у даљину.

У први мах није ништа видеала. Из блаишта су се дизали остаци јутарње магле, а њено место заузимала је чађ и прашина, па и дим који је после сваког пуцња лутао у великим мутним колутовима.

Изгледало је као да се сва чађ и сав дим скупио у тој долини изнад Сејме и Соснивке и над њима наднео као огромним мутним сиви, готово црни облак.

Најзад дуне поветарац са истока и мало по мало помери тај облак ка западу.

Олесја спази узану плаву траку, која се на самоме видуку извијала у фантастичним фигурама. А кад се добро у ту траку загледала, приметила је, како се преко ње на једном месту пребацује

велика, дугачка и шарена змија. Прстенови на тој змијурини блистали су се час црвено, час жуто. Она је час дебљала, час се поново тањила, постајући понекад тако танка, да се чинило, као да ће се сасвим прекинути. Понекад би се та огромна неман заустављала и тада би бљувала преда се огањ, сумпор и дим, као аждаја на слици страшног суда на црквеним сводовима.

— Видиш, дете? — упита старац.

— Видим, — одговори Олесја, — шта је то?

— Москови преко моста прелазе Соснивку.

Олесја управи очи у том правцу.

— Па много их има! — узвикне уплашено.

— Дабогме да није мало. Тридесет хиљада ако не и више. Пожарски је кренуо половину московске армије испод Конотопа противу наших.

— А где су наши?

— Наши се одавде не виде. Хетман је своје главне силе добро сакрио од Московца, а Татари су отишли у правцу Торговице.

— Боже мој! Одакле се накупило толико Московца? Па они ће наше да поплаве!

И заиста Московци су се, прешавши преко реке Соснивке, размилели по широкој долини. Као да је змијурина превалила преко реке и сада се вртела по зеленим луговима, увијала се, бауљала прстенасто и савила се за одмор у грубим, тешким, дебелим завојцима.

То је Пожарски сврставао своје чете у бојне редове и постављао топове на згодне положаје.

Још сунце није изишло, није ни свануло, кад је он почео тај посао, а његова је војска све више и више придолазила, као да је решила да поплави целу долину.

Олесја је посматрала тај приказ и од узбуђења тешко дисала.

И њен се коњушар попео на дрво још више, а и још неколицина њих, само су старији остали поред коња, јер су се коњи презали,

стригли ушима, ушмркавали ноздрвама сумпорни задах, и требало их је добро пазити да се не би отргли и побегли.

Авдије је стајао испод дрвета. Био је љут што и он не може да се попне. Па и зашто да се пење, кад неће ништа видети, јер су његове очи више виделе за собом него испред себе. Ипак није могао да се уздржи.

— Па шта се тамо ради, врага, упита.

— Москови прелазе Соснивку, — одговорише деда и Олесја заједно.

— А коњушар додаде:

— Много их је као мрава!

— За време док смо ми ратовали с Пољском, наплодило се много Москова! — уздисао је стари Авдије. — Имаћемо пуно посла док их мало пребројимо.

И сетивши се Олесје, додао је:

— Само ви, госпођице, будите мало мирнији, да не бисте пали с храста. Држите се руком за ту грану и заклоните се, да вас не би погодио неки залутали куршум.

— Будите без бриге, ја сам овде поред деде.

Она се заиста приљубила уз тога старца тако, као да га познаје од малена. А он, чим би нешто ново приметио, одмах би јој показивао.

— Ево, превалила је Москва, — говорио је. — Само је реп остао иза моста. Сада комора прелази мост.

Заиста иза моста је мрдао само реп те змијурине, а она сама лежала је сва у долини, тако да је зелена долина поцрнела. Као да је змијурина траву прождрала, као да је својим јетким дахом и смрадом затровала све живо унаоколо. Она се само затајила, замрла, скупила, спремајући се за скок на своју жртву.

— Тамо, гледај тамо, дете, тамо! — показивао је руком деда. — Тамо наши праве поткоп да се дочепају моста.

Олесја погледа у правцу дединог прста.

Мосту, преко кога још није сасвим прешла московска змијурина, прилазило је украјинско змијче. Неколико хиљада козачких руку копало је ашовима земљу, да ровом приђу ка мосту непримећени од Москова.

Деда поскочи на грани, да је грана под његовим чизмама пуцала.

— Стићи ће! Бога ми, стићи ће! — викао је и од радости тек што није плескао. — Јунаци су! Извршиће оно што су наумили! Брже, брже, да се Москва не прибере!

— Ког врага вичеш? — викао је одоздо Авдије, али му деда није одговорио, толико је био занет тим козачким маневром.

— А, ђавољи синови, за непун час ископали су тако дубок ров, да кроза њ и коњаник може проћи, а да га нико не примети. Пасји синови. Волим их!

— Уши су ти запушене! — викао је Авдије. — Шта то мрмљаш? Шта има тамо, питам те?

— Козаци праве поткоп у правцу моста? — одговори Авдију Олесја.

— Па шта?

— Да поруше мост иза Москова.

— Зашто?

— Да не би Москови могли да се врате.

— Аха, разумем. Значи: хетман их увлачи у клопку. Ну, ну! Видећемо шта ће од тога бити.

Убрзо су то и видели.

Оног тренутка, кад су се козаци приближили ровом мосту под командом млађег Гуљаницког, у долини као да је наишла олуја.

Нешто је захуктало, забрујало, засвирало, заклокотало. Јато орлова налетело је силним замахом крила на московске хорде, подижући талас на реци. То је хетман са неколико хиљада козака и неколико чета Пољака ударио свом снагом на армију кнеза Пожарског, која се, прешавши преко Со-

снивке, припремала за борбу. Сабље су блистале, рукави разнобојних долама махали су као крила, хиљаде копаља боло је пред собом ваздух својим стрелицама као светлуцавим језицима.

Тек што се нису сударили!

Олесја се припила уз деду.

— Наши наступају! — прошапутала је.

— Наши... — одговори деда без даха.

— Наши! — подухвати одоздо Авдије.

— Наши! — весело викну коњушар.

— Наши, наши, наши наступају! — шуштала је зелена дубрава.

Деда, ма да је као некадашњи козак, навикнут на јурише, није могао мирно да гледа тај јуриш. Неколико хиљада козака и Пољака јурило је противу неколико десетина хиљада московске армије. Шта је то пало хетману на памет? Он није младић, није новајлија у ратном искуству, како може да води своју најбољу коњицу у сигурну пропаст! И он је сам напред са сабљом на беломе коњу. На њему је долама плава, као небо над њиме, а он сав гори, као свети архистрат Михајло, обојен златним бојама. Штета и за њега и за њих! Пропашће, пропашће сви до једног!

Река је престала да жубори, трава се повила по земљи, цела природа замрла, скаменила се, очекујући судар козака с Московима.

У једанпут рикнуше московски топови, заклокоташе мускете, ваздух се испуни димом...

Олесја заклопи очи; није могла да поднесе оно што се пред њом збивало.

Можда тамо, између тих орлова, и њен отац и Петар лете у сигурну пропаст, у загрљај смрти!

Ипак радозналост надвлада. Отвори очи. Боже мој! Да ли је то истина? Да није полудела од ове непрекидне вике и рике топова, од оне ларме која је у долини бучала! Хетман је бежао испред Московца. Пређе је он летео као архистрат испред својих пукова, а сада је у позадину бежао као зец испред хртова. Москва им седе за врат... Све више и више Москва даје се у потеру. Све дубље и дубље упадају у долину, удаљујући се од моста и од положаја које су били заузели после прелаза реке...

— А хетман бежи!

— Боже мој, то је срамота, то је брука за добро козачко име!

Олесјине се очи напунише сузама.

Зар је она хтела да види овакву битку?!

Боље би било да је остала у манастиру, да је обукла покајницу и да је бројанице задела за појас.

Хетман Иван Виговски бежи са бојног поља испред Московца!

Деда је умири.

— Видећеш да је то подвала, дете. Кажем ти, подвала. Хетман одвлачи кнеза Пожарског од моста. Погледај само како се далеко занео Велможни! Пожарски је плахе нарави. Неће да се задовољи ма чим. Он би хтео да побије све одједном.

Једним замахом сто душа да побије, — примети Олесја са тужним осмехом.

Била је рада да верује старом и да вара себе, јер су можда и њен отац и Петар бежали са хетманом?

— Све ћемо њих „поганце“ посећи и заробити! То је обична изрека кнежева! — говорио је деда. — Само да не плати за ту своју одважност... Па шта, зар нисам рекао?! Нисам? Види, какву је стварчицу хетман измислио данас! Није он залуду прошао кроз школу старога Хмеља. А није лош заповедник, није лош. Под његовим „буздованом“ милина је служити! Тако њих, сотонске синове, тако, да не насрћу на нас!... Тако!

— — — — —

Док су Москови под командом Пожарског нападали збијеном лавом на коњицу Виговскога, мислећи да се хетман није надао тако великој московској сили те се уплашио и срамно бежи, дотле је Гуљаницки са својим људима, оним ровом што су га тако брзо и згодно ископали, пришао неприметно самом мосту.

— Срушите га! — викнуо је. — Брже, брже!

Неколико стотина људи навалило је на дугачак доста јако саграђен дрвени мост. Једни су секли балване, други су скидали даске, трећи ограду. Све су то бацали у воду између дирека, тако да се на реци направила брана. За тренутак као да моста није ни било. Воду је брана задржавала, али је она ипак протицала.

— Зајазите је потпуно! — нареди Гуљаницки.

Козаци се размилели по обали као мрави. Једни су косили траву и секли трску, други кресали врбак и шевар, па све то бацали на брану брзо и вешто, као да се другим послом нису никад бавили.

Пошто је Гуљаницки имао под собом око пет хиљада људи, Соснивка је била за час заустављена у своме току. Само се блатњаво корито црnilо

тамо, где је до мало пре плава струја жуборила. Козачко змијче је сву воду из Соснивке до краја испило.

Тада се тек из пет хиљада широких груди разлегао по пространој долини силан свесрдан грохот...

Козаци нису могли да сакрију своју радост.

А Пожарски, чим је чуо ту грају у позадини и спазио за собом козаке, схватио је лукавство. Он обустави потеру за хетмановом коњицом и поче да враћа своје пукове.

Али у исти мах се и хетман са својима окренуо.

Он сад није више бежао као зец испред Пожарскога, но је поново наступао за Московима као архистрат на беломе коњу испред својих пукова. На њему је долама плава као небо изнад њега, перо од чапље на калпаку од хермелина, дугмета од драгог камења светлуцају, а у руци сабља као оштра муња...

— Наши поново јурушају! — лакнуло је Олесји.

— Наши!... — понови весело деда.

— Наши! наши! — повика коњушар.

— Наши, наши. наши! — шумела је зелена дубрава.

— — — — —

Кад је Пожарски видео да на њега Виговски поново наваљује са истом снагом, он је покушао да заустави своје пукове и да прими борбу. Зауостављали су се задњи редови и постројавали у прве, стварао се борбени строј, артиљерија је поново отворила паљбу на козаке. Понека ђулад стварала су осетну пометњу у козачким редовима.

— Ох, дедице, ох! — вајкала се узнемирена Олесја, јер је срце њено задрхтало за судбину сво-

јих јунака, тих „наших“, који су час пре тако лепо као орлови летели.

У тај мах, сви лугови и ливаде, сва поља и гај, сав видокруг, испуни таква вриска, какву она од рођења није чула. Као да су из пакла искочили сви ђаволи и све душе грешника, који су тамо осуђени, и са непојмљивом вриском нагрнули у пропаст света.

— Дедице, шта је то? — викнула је Олесја.

— Не видиш? — одговори деда. — Татари с бока нападају московско лево крило. Ту је султан Калга и мурза Дзјаман Сајдак, а и Шурин-беј. Видиш како засипају Москове облацима од стрела.

И заиста Татари су осули своје отровне стреле, на Москове као рој осица, опколивши њихово лево крило.

А на друго крило наваљивао је Виговски.

Храбри кнез Пожарски није могао да издржи ову навалу. Узалуд је, не плашећи се ни татарских стрела ни козачких сабаља, на крвном коњу летео са једног крила на друго, уређујући, бодрећи, претећи. Тридесетохиљадна московска армија, стегнута као кљештама са две стране козацима и Татарима, почела је да одступа.

Али се није имало куда. Гуљанички је наредио, да брану, коју је био тако брзо и вешто саградио, поруше на месту управо према позадини армије Пожарског. Начинио се отвор, вода је покуљала и поплавила широм сву долину. Спреда непријатељ — козаци и Татари, позади још гори непријатељ, јер је непредвиђен, — поплава. Московски су запали у такав шкрипац, да из њега није било излаза.

Вода је, разливајући се лугом, претварала земљу у непроходно блатиште. Топови нису могли да макну, а коњи су упали у блато до слабина. Пешаци, натоварени војном опремом, у дугачким шињелима и тешким чизмама, стењали су, и — гинули.

Широки луг изнад Соснивке претворио се у страшну котлину из које није било излаза никоме живом. Ако неће погинути од козачке сабље или татарскога копља, пропашће у том благишту.

Чуло се клокотање, вриштање, пиштање, тако да је Олесја морала да затвори уши, јер није могла да поднесе ропце и предсмртне крике умирућих.

А хетман је својим мачем гонио непрестано, немилосрдно, остатке московских пукова у ту паклену блатњаву масу.

— Нека су проклети! — одједном повика деда и спусти се са хрста. Олесја за њим. Коњушар први скочи на земљу, а Авдије узјаха коња. Цела група била је за тили час припремна.

Кнез Трубецки је слао испод Конотопа један одморан пук у помоћ Пожарском. Пук се кретао пољском путањом, дубоко урезаном у јарузи тако, да се из далека није могао ни приметити. Тамо пак, где пут није имао високих заклона да се људи сакрију, Московци су пузили потрбушке. Зато их наши нису ни опазили.

Виговски, пошто је сабио Московце у благиште и побио и подавио их на хиљаде, појури за мањим одредом кнеза Пожарског, који је ипак успео да се спасе из тог пакла и да се са великим губитцима пробије кроз козачке редове, бежећи у правцу Конотопа.

Виговски га је у стопу гонио.

Он се одвојио од бојног поља и опијен победом, као и жељом да зароби непријатељског војда, није ни опазио да га с бока обилази тај одморни пук.

Још мало и хетман ће запасти између две ватре и, уместо да ухвати Пожарског, сам ће постати његов заробљеник.

Тоба се тако уплашио деда!

Да се то не деси, треба пошто пото задржати тај пук.

Можда ће за то време хетман пречистити са Пожарским, можда ће козаци или Татари приметити опасност и стићи у помоћ, — треба задржати Москове!

И дедица са својом малом четицом пожури да изиђе на пут, којим су Москови наступали.

Неки су ломили гране, неки прекопавали пут. За један час пут је био закрчен широким бедемом. На срећу, у гају је било пуно сложених сечених дрва. Они су их носили и набацивали на пут. Затим су се сами посакривали иза тако начињеног заклона, држећи на готовс мускете и пиштоље. Олесја је стајала поред деде. Сипала је свеж барут у пиштољ. Час је гледала хетмана, који се на неколико стотина корака испред ње сукобио са Московима, борећи се са Пожарским у храбром двобоју, а час је ослушкивала топот хиљаде чизама, који се све више и више приближавао.

— Пали! — зачу одједном одсечан глас дедице и она притисну прстом окидач.

Пушке зацикташе, дим јој суну у лице, замирисало је на сумпор, у слепоочницама као да је неко чекићем ковао.

Ах, како је топло постало одједном!

Зашто јој те златне муве лете пред очима? Одакле су ти црвени точкови? Врти се свет, одскаче земља! Ура! Ура! Ура!...

Зар је то битка, зар тако изгледа борба?!

— Наши иду, наши! — пиштало је у њеним ушима. Још гласније одјекивало је непријатељско: „Ура!“

Најзад постаде све црно. У устима је осетила неку бљутаву сласт, по жилама разлила се ватра... Где је њен пиштољ? Авдије, сипај барут! А где је отац? Где Петар? Црно... Зар неће да види Богуна? Тако је леп! Где је он? Где је пиштољ? Авдије!!! Зашто дедица тако громко лупа дрвеном ногом? То се не може поднети... Дедице, не грми толико!.. Црно... црно... црно..

XXIX

Још никад сунце није залазило тако крваво над Конотопом, као у уторак 27 јула 1659 године.

Широка долина између Сејме и Соснивке на-топила се крвљу. Тридесет хиљада мртвих Москова остало је на бојном пољу. Таквог крвавог крштења ова земља није видела од памтивека.

Дим је покрио долину дахом смрти.

Јата чавки долетала су са свију страна; узнемирене ласте као црне стреле шибале су ваздух; где крилом воду дотакну — леш.

Галегови се журе тражећи своја гнезда у врбовом шипражју над Соснивком, водени бик као задоцнели далеки одјек топова понављао је: гу! гу! гу!

Кроз густ дим и црне облаке врана, које над лешевима гачу, оцртавале су се куле конотопског замка и треперили позлаћени крстови на кубетима замкове цркве. Битка се полако стишавала. Бог рата се уморио од дугог дневног рада и затражио одмор. Већ је и њему досадило клање и он се задовољио за данас људском патњом и предсмртним мукама.

Доста, доста! Оставите нешто и за сутра!

Том послу не види се крај.

Он ће још трајати вековима док не ишчезне неправда, а правда на престо ступи. Данас сте ви Пожарском осветили Сребрно. Он је тамо поклао

све становништво, не жалећи ни жене ни децу, а ви овде начинисте од његове војске тридесет хиљада лешева. Они леже у блату као снопови на њиви коју је поплавила вода. Таквог покоља још није Москва доживела. Много сте крви исцедили из њеног дебелог тела, али не толико да се она обеснажи.

Проћи ће године и она ће вама приредити сличну гозбу. Осветиће се.

Далек је још, далек коначан обрачун.

Хетман Виговски замени свог белца са доратом, јер је белац био сувише уморан. Дорат са белом пегом као стрелом више леве ноздрве, онај исти који је хетмана носио у Богдановим борбама, навикао је на победе. Десном ногом копао је, гледајући како козаци скупљају са бојишта московске заставе, како извлаче топове из блата, како носе сребрне царске бубњеве, како пред хетманом простиру велику рипиду с Богородицом и ликовима светаца.

Коњ хетманов гледа и ногом удара као да казује: тако, тако!

И дорат Виговског види како са свију страна доводе заробљенике, брадате чувене бољаре у дугачким капутима златом извезеним, у високим шубарама, са кривим позлаћеним сабљама и са сребрним секирама. Међу њима син славног Прокопа Љапунова, два Бутурлина, неколико пуковника и сам кнез Пожарски.

Он и у невољи гордо корача. Покушава да се хетману обрати као царевом слуги. Али га хетман само погледа с висине и посла као поклон кану. Нека разговара с каном. Није хетману данас до њега.

Козачки пуковници, пољски намесници, татарске мурзе, обасути ратном чађу и црвени од крви хитају к њему са свију страна да му честитају победу.

А он је скинуо калпак и загледао се ведрим оком далеко, далеко у будућност.

— — — — —

Није то шуштање храстове шуме, нити жубор језерске трске, — са свију страна разлеже се, из хиљада грла: „Слава! Слава!“

XXX

Олесја то не види и не чује.

Над њом се наднео свод калуђерске ћелије, на прозору с малим окнима мирише цвеће у саксијама, у углу пред иконом Пречисте светли вечито кандило.

Кроз отворена врата допиру са пространих ливада таласи мирисног поветарца. Тај поветарац не одише више крвљу и барутом, но свима мирисима родне земље. Али она то не осећа. Њој се све чини топовски пуцањ, виче на Авдија да сипа барут у пиштољ и свога деду моли да не лупа дрвеном ногом. Или се одједном с места диже и хоће некуда да бежи, јер наши, наши иду; јер је хетман у опасности!

Тетка Магдалена не напушта Олесју никако.

Игуманија се такође брине за њу, ране јој машћу ублажује, ватру лековима гаси.

— — — — —

Једног јутра дође у ћелију стотинар Шелест са поручником.

Олесја отвори очи и познаде их.

Тетка Магдалена се расплака од радости.

— Немој да говориш много, чедо, ти немаш још довољно снаге, причекај.

Олесја погледа унаоколо, угледа оца, Петра, тетку Магдалену и као некада упита безбрижним гласом:

— А како је у Запорошчевој Гори?

— Не брини, све је у реду! — одговори стотинар.

Она погледа на очеву руку у завоју.

— И вас ранили?

— Пустили ми мало крви, здраво је то. Не треба да идем берберину.

— А Петра, јесу ли и њега ранили?

— Огребли су ме мало, али не дубоко, нисам ни осетио! — одговори Петар.

— А деда?

— Деда је у Запорошчевој Гори.

— Не за њега, питам за запорошца.

— Остао је код Конотопа. Кад смо вам стигли у помоћ, он је лежао сав у крви. Умирући захвалио је Господу што може да умре на бојном пољу, и тебе је благословио.

— Олесја се прекрсти и прошапута молитву.

— Где је Авдије? — упита затим.

— Авдија, — одговори стотинар, — требало је строго казнити, што те није добро чувао. Али захваљујући великој победи, опростио сам му, па чак и лепо одело поклонио.

Овде стотинар Шелест погледа испод ока тетку Магдалену и као безначајно додаде:

+ Само Кирилу Ивановићу не бих опростио. Пас, не само што се из мог ропства извукао, него је и на самога хетмана сабљу дигао, кафтан на његовим грудима расекао и за мало што га није до срца дохватио. Али кафтан беше од добре свиле, а испод њега се скривала кошуља од плетене жице. Бољарева се сабља сави, хетман га одби и — откотрља се Кирилова брада.

— Задесила га велика част, што је погинуо од хетманове руке! — рече Олесја.

— Већа, но што је заслужио, — додаде Петар.

Тетка Магдалена уздахну.

— Кажите шта хоћете, ипак је покојни Кири-

ло Ивановић био леп човек. Штета само што је Москов.

— Лепо перје гугутка има, али смрди! — одговори стотинар и обраћајући се Олесји упита: — А шта ћемо сада да радимо с Петром, Олесја?

Олесја левим оком зажмири, а десним намигујући на Петра, одговори:

— Ако ви, татице, наређујете, онда ћу поћи за њега.

Петар падне на колена крај постеље, а стотинар Шелест положи руке на њихове главе.

К Р А Ј.

ИСПРАВКЕ:

на страни	у реду	штампано	треба да буде
16	7	зе	за
16	8	буда	буде
17	25	вазнама	вазама
38	7	нббо	небо
50	10	у наоколо	унаоколо
63	30	санги	сагни
65	18	Ивановићу	Ивановић
119	11	савест	свест
125	15	нико не	нико није
126	28	Кохвицу	Лохвицу
128	26	прилазиле	пролазиле
128	36	видоти	видети
134	28	урадим	урадимо
137	17	за	са
141	39	окрета	окрете
144	32	огромнм	огромни

4,77 (1986)

3479

РЛ3479

Б, ЛЕПКИЙ

